

hervormde kerk op allerlei wijze afhankelijk gemaakt van en benadeeld door den staat. In onze geheele historie hebben de roomschen nooit zooveel succes gehad bij hun streven om hunne kerk ten koste der hervormde kerk te verheffen als onder Lodewijk Napoleon. Deze werd door hen gedreven in de richting der volkomen gelijke betaling van alle kerken door den staat, en van de nationaal-verklaring aller geestelijke en pastorie-goederen, die tot heden aan de hervormde kerk waren toegekend. En indien het zoover niet is gekomen, is dit te danken geweest aan de groote zorg van den toenmaligen minister van eeredienst Mollerus en zijn hoofdambtenaar Janssen, warme hervormden, die hun groote kennis van kerkelijke zaken in den dienst van recht en billijkheid hebben gesteld. Maar niettegenstaande hunne waakzaamheid heeft de hervormde kerk toen toch pijnlijke dagen doorleefd. En drukte straks de hand van den grooten keizer ook zwaar op haar, zoodat zij bij langer duur zijner heerschappij wellicht uiteengescheurd en van hare goederen beroofd zou zijn, zoo sproot dit bij hem niet uit eenzijdige bevoorrechtiging van de een of andere kerk voort, maar uit het algemeen beginsel van de door hem gewilde staatsmacht over de kerken. Bij den koning stond het believe van de roomschen, bij den keizer de macht over den godsdienst op den voorgrond. In zooverre was er onder laatstgenoemde meer van gelijke behandeling sprake.

HOOFDSTUK V.

Het cesarisme van Napoleon over en in de kerk.

Het staatsmansgenie van Napoleon begreep volkomen welk een uitnemend gebruik er door hem, als machthebber, van godsdienst en kerk kon gemaakt worden. Dwaasheden als de revolutie had bedreven, toen zij zestien maanden lang alle kerken in Frankrijk sloot, waren van hem niet te verwachten. Ook zag hij met hoon-gelach neder op de pogingen der conventie om het fransche volk een geloof aan het hoogste Wezen en aan de onsterfelijkheid op te dringen, dat immers toch nooit wortelen in zijn binnenste zou schieten. Hij rekende met de nuchtere werkelijkheid dat het fransche volk voor het overgrootste gedeelte aan den roomschen godsdienst is gehecht en het dus voor zijne staatkunde gewenscht was het op dit punt te ontzien. In tegenstelling met de revolutiemannen nam hij dan ook eene welwillende houding tegenover de roomsche kerk aan. Tegelijk echter nam hij zijne maatregelen, opdat hij niet haar, maar zij zijn politiek zou moeten dienen. Rome zou zich vrij kunnen bewegen, mits onder de voorwaarden, die hij voorschreef. En die voorwaarden hadden tweëerlei doel; in de eerste plaats moesten zij eene staatkunde onschadelijk maken, die van over de bergen de zijne zou kunnen dwarsboomen, en ten andere moesten zij dienen om het

fransche volk, door middel der kerk, op te leiden in nationaal-napoleontischen geest. Op die overwegingen rustte het concordaat, dat in 1801 tusschen Napoleon en Prins VII werd gesloten.

Ongetwijfeld bood het aan de roomsche kerk na de bange dagen, die zij in Frankrijk had doorleefd, enkele groote voordeelen. Het gouvernement van de fransche republiek erkende openlijk, dat de roomsche godsdienst die was van de groote meerderheid der fransche burgers en verklaarde, dat hij vrij kon worden beleden, en de roomsche eeredienst in het openbaar kon worden uitgeoefend, mits hij zich voegde naar de voorschriften, die het gouvernement voor de openbare rust noodig achtte. De heilige stoel zou in overleg met de regeering een nieuwe grensbepaling (circonscription) der bisschoppelijke diocesen vaststellen. Alle fransche bisschoppen moesten ter wille van den vrede en de eenheid der kerk afstand doen van hunne waardigheid; in geval zij dit weigerden, werden hunne zetels, zonder daarop acht te geven, door anderen bezet. De eerste consul benoemt dan binnen drie maanden de nieuwe aartsbisschoppen en bisschoppen, terwijl de paus hen daarna institueert. De eed wordt vastgesteld, die deze titularissen vóór de aanvaarding van hun ambt aan den staat zweren; evenzoo het gebed, dat in de kerk voor den staat wordt gebeden. De bisschoppen zijn vrij om de grenzen der parochiën te bepalen en de pastoors te benoemen, maar na goedkeuring door den staat. Zij kunnen ook een domkapittel en een seminarie hebben, doch de regeering is niet verplicht deze geldelijk te steunen. Aan de bisschoppen moeten al de dom- en parochiekerken, voor zoover zij niet vervreemd waren en voor den godsdienst noodig zijn, worden teruggegeven; daarentegen zullen de bezitters van eens vervreemde kerkgoederen onvoorwaardelijk in het bezit daarvan blijven. Stichtingen ten behoeve van de kerk worden toegelaten. De geestelijkheid wordt door den staat bezoldigd. Ten slotte worden den eersten consul van de fransche republiek dezelfde rechten toegekend, die de vroegere regeering bij den heiligen stoel bezat.

Hoewel in dit concordaat gewichtige rechten als de benoeming der bisschoppen aan den staat werden toegekend, kreeg de paus toch ook en door het recht der verdeeling van de diocesen en door de bevoegdheid om het episcopaat te dwingen tot het doen van afstand van zijn ambt nieuwe macht. Zóó konden weder normale toestanden voor de kerk worden geboren, en kon zij zich weder krachtig ontwikkelen. In Frankrijk stiet het concordaat dan ook bij vele geesteskinderen der revolutie op zóó grooten tegenstand, dat tot hunne bevrediging als appendix op het concordaat op 26 Messidor an 9 de „articles organiques de la Convention” werden vastgesteld. Samen werden zij 8 April 1802 als wet afgekondigd.

Hiermede was het voordeel, dat de kerk door het concordaat verkregen had, aanzienlijk beperkt. Zij kwam in volkomen afhankelijkheid van den staat of liever van zijn eersten consul Bonaparte.

Was in het concordaat bepaald, dat de heilige stoel, in overeenstemming met het gouvernement, eene nieuwe indeeling der diocesen zou maken, Bonaparte verdeelde eigenmachtig Frankrijk in 10 aartsbisdommen en 50 bisdommen. De aartsbisdommen zouden zijn: Parijs, Malines, Besançon, Lyon, Aix, Toulouse, Bordeaux, Bourges, Tours, Rouaan. In iedere „justice de paix” moet minstens één parochiekerk zijn. Nergens mag echter een hoofd- of bijkerk gevestigd worden zonder uitdrukkelijke machtiging van het gouvernement.

Wat den eigenlijken eeredienst betreft, riep Bonaparte eveneens verschillende dwingende bepalingen in het leven. Behalve den Zondag mocht geen enkele kerkelijke feestdag, buiten de toestemming van het gouvernement, worden vastgesteld. Private kapellen of particuliere bidvertrekken mochten evenmin zonder zijne goedkeuring worden ingericht. Bonaparte schreef zelfs voor dat alle geestelijken in het zwart moesten gekleed zijn, zonder dus aan de kerk zelf de vrijheid te laten om de kleur van het gewaad harer dienaren te bepalen. Op den preekstoel mocht geen uitheemsche bekendmaking op de uitoefening van den eeredienst gedaan worden, tenzij het gouvernement zelf daartoe het bevel had gegeven. Alleen met machtiging van de regeering mochten de aartsbisschoppen en bisschoppen in hunne diocesen domkapittels en seminaries vestigen; ja zelfs de vestiging van andere kerkelijke instellingen was onvoorwaardelijk verboden.

Doch het sterkst sprak de gebondenheid van de kerk aan den staat ongetwijfeld uit de bepalingen, dat geen bul, brève, rescript, decreet, mandaat, aanstelling, of wat voor depeches men ook uit Rome mocht ontvangen, openbaar gemaakt of gedrukt mochten worden zonder machtiging van het gouvernement; dat zonder deze geen pauselijk gezant, legaat, vicaris of plaatsbekleeder van de hoogste pauselijke macht, hetzij in Frankrijk hetzij elders, eenige werkzaamheid mocht verrichten, die betrekking heeft op de zaken van de gallicaansche kerk; dat geen nationaal concilie of diocesaansynode, ja geen vergadering, waarin beraadslaagd wordt over kerkelijke zaken, *zonder haar zou mogen* worden gehouden.

Bonaparte maakte wél zijne tirannieke uitspraak op eene voor de kerk gevoelige wijze waar: „Het volk moet een godsdienst hebben en deze moet zijn in de handen der regeering.” Zij scheen de maan geworden, die van den staat als de zon haar licht ontving. Ook haar kneedde de machtige corsicaan naar het model, dat hem als machthebber dienen kon. En door de kerk in voortdurende aanraking te brengen zoowel met de hooge als met de plaatselijke regeering, bleef deze laatste van al haar werken en streven volkomen op de hoogte en daardoor te gemakkelijker haar gebiedster ¹⁾.

¹⁾ Artikel 76 van de „articles organiques” luidde: „Il sera établi des fabriques pour veiller à l'entretien et à la conservation des temples, à

Een zelfde houding nam Bonaparte aan tegenover de protestantsche kerken. Aan den eenen kant dacht hij er niet aan om te reageeren tegen de vrijheid van godsdienst, die immers behoorde tot de rechten van den mensch, maar aan de andere zijde moest de godsdienst in zijn breedsten omvang, en dus ook de protestantsche kerk, zijne staatkunde dienen. Dezelfde wet van 18 germinal an 10 (8 April 1802), die de organisatie van den roomschen eeredienst regelt, doet dit ook die van den protestantschen eeredienst, te weten dien der gereformeerden en lutherschen.

Gelijk Bonaparte zelf de begrenzing der aartsbisdommen en bisdommen had vastgesteld, zoo doet hij het ook die der consistoriale kerken der gereformeerden. Met het oog echter op het feit, dat hier en daar slechts groepen dezer laatsten bestaan, legt hij aan de inrichting der kerken geen territoriale indeeling ten grondslag, maar maakt hij haar afhankelijk van hare getalsterkte. Waar zesduizend zielen van hetzelfde gereformeerde kerkgenootschap worden gevonden, bestaat er een consistoriale kerk. Het is niet noodzakelijk dat deze zesduizend zich op ééne plaats bevinden, zoodat één consistoriale kerk meerdere gemeenten kan omvatten, die in de buurt van elkander liggen. Elk dier consistoriale kerken van 6000 zielen staat onder het bestuur van een consistorium, waarin de dienstdoende predikant of predikanten met ouderlingen of notabele gemeenten zitting hebben. Deze laatsten, mogen slechts worden gekozen uit de hoogstaangeslagenen in de directe belastingen. Hun aantal in het consistorie mag niet minder dan zes en niet meer dan twaalf bedragen. Het voorzitterschap wordt door den predikant, of waar er meerderen zijn, door den oudsten hunner waargenomen; het secretariaat is in handen van een ouderling. Het staat

l'administration des aumônes. Ter uitvoering van dit artikel verscheen den 30^{en} December 1809 het „Décret impérial concernant les Fabriques.” Artikel 1 van dit decreet zegt dat deze „fabriques sont chargées de veiller à l'entretien et à la conservation des temples; d'administrer les aumônes et les biens, rentes et perceptions autorisées par les lois et réglemens, les sommes supplémentaires fournies par les communes, et généralement tous les fonds qui sont affectés à l'exercice du culte; enfin, d'assurer cet exercice, et le maintien de sa dignité, dans les églises, auxquelles elles sont attachées, soit en réglant les dépenses qui y sont nécessaires, soit en assurant les moyens d'y pourvoir.” Daarop volgde 14 Februari 1810 „le Loi relative aux Revenus des Fabriques des Eglises,” en 16 Juli 1810 „le Décret impérial qui règle le Mode d'autorisation pour l'emploi du produit des remboursemens faits aux Communes, aux Hospices et aux Fabriques.” Ook deze decreten bewijzen hoezeer de kerk in de macht van den staat was en haar zoo goed als alle vrijheid bij elk harer bewegingen was ontnomen. Wij herinneren dat vóór genoemde decreten, den 12en Augustus 1807 het „Décret impérial sur le Mode d'acceptation des dons et legs faits aux Fabriques, aux établissemens d'instruction publique, et aux Communes” was uitgevaardigd, en 21 December 1808 de „Avis du conseil d'Etat sur le Mode du remboursement des rentes et créances des Communes et Fabriques.”

de consistories niet vrij, buiten de gewone vergaderingen, door het gebruik bepaald, buitengewone te beleggen, zonder verlof van den onderprefect of van den maire, bij ontstentenis van eerstgenoemde. Ja, als een bepaalde kerk nog geen consistorie heeft, zal de bijeenkomst, waarin er één moet gekozen worden, niet mogen worden gehouden zonder verlof en zonder de tegenwoordigheid van den prefect of onderprefect. En die keuze mag slechts geschieden door hoofden van gezinnen, die in de directe belastingen het hoogst zijn aangeslagen.

Nauwkeurig wordt dan de taak der consistories omschreven. Zij beroepen den predikant. De eerste consul moet evenwel de beroeping goedkeuren, en de beroepen leeraar mag zijn werk niet beginnen, voordat hij in de handen van den prefect den eed heeft afgelegd, die ook voor de catholieken is voorgeschreven. Ook mag een predikant niet worden afgezet, tenzij de beweegredenen vooraf aan de regeering zijn medegedeeld, die dan het recht heeft hierover te beslissen. Verder schrijft Bonaparte voor, dat de consistories de kerkelijke tucht moeten handhaven en de kerkelijke goederen en armengelden moeten beheeren.

Vijf consistoriale kerken, elk van minstens 6000 zielen, vormen het ressort van eene synode. Zij is samengesteld uit den leeraar of één der leeraars benevens één ouderling of notabele uit iedere kerk. Het is haar echter verboden samen te komen zonder vergunning der regeering, en deze wordt in geen geval verleend, tenzij eerst aan den staatsraad inzage is verleend van te aldaar te behandelen onderwerpen. Wordt de synode gehouden, dan geschiedt dit in tegenwoordigheid van den prefect of onderprefect en onder uitdrukkelijk beding, dat zij niet langer dan zes dagen zal duren. Van al het verhandelde wordt door den prefect volledig verslag aan den staatsraad gezonden, die op zijn beurt daarover rapport aan de regeering uitbrengt.

Niet alleen echter schreef de wet dus de kerkelijke organisatie voor, ook de opleiding der leeraren werd door haar geregeld. De staat vestigde eene kweekschool, voor de a.s. leeraren der gereformeerde kerken, in Genève, waar elk hunner moest hebben gestudeerd en een getuigschrift aangaande den tijd zijner studie, zijne bekwaamheid en goed gedrag moest hebben verworven, om te kunnen worden beroepen. De kweekschool zelf was een volkomen staatsinstituut. De reglementen op het beheer en het inwendig bestuur; op het aantal en de hoedanigheid der hoogleeraren; op de manier van onderwijs geven; en op de vakken van onderwijs, alsmede op den vorm der getuigschriften aangaande studie, goed gedrag en bekwaamheid moesten door de regeering worden goedgekeurd.

Maar de meest krasse inmenging in het kerkelijk leven was zeker het voorschrift, dat geen leerstellige of dogmatische beslissing, en evenmin eenig formulierboek mocht worden gepubliceerd of als onderwijsstof mocht worden gebruikt zonder goedkeuring van het

gouvernement. Evenmin mocht buiten hem verandering in de kerkelijke tucht plaats grijpen.

Uit het geheel dezer bepalingen blijkt duidelijk, dat Bonaparte niet alleen de kerk alle vrijheid van beweging ontnam, maar ook willekeurig hare beginselen krenkte en hare organisatie vervormde. Zóó schrapte hij uit deze laatste de classicale vergaderingen, die de gereformeerde kerk van ouds had bezeten, en eischte hij voor de benoembaarheid tot ouderling de betaling van een bepaalden census, waarmede het geld in de kerk tot eene macht gemaakt werd, die het naar bijbelsch en gereformeerd beginsel niet hebben mocht. De regeering had het al of niet houden van synoden geheel in haar macht en speelde op deze kerkelijke vergaderingen de eerste viool. Ook kon zij den gewichtigsten arbeid van het consistorie, de beroeping en het ontslag van predikanten, ongedaan maken. De opleiding der aanstaande leeraren had uitsluitend in haren geest plaats. Zij kon elke verduidelijking eener leerbepaling verhinderen.

Uit dit alles zien wij, dat Bonaparte de gereformeerde kerk — en hij deed hetzelfde met de luthersche — eenvoudig onderwierp aan zijne macht, zonder naar hare beginselen of naar historisch geworden toestanden te vragen. Hij wrong haar in het keurslijf zijner politiek met verachting harer natuurlijke ontwikkeling. Wat bekommerde hij er zich over of de kerk daardoor in strijd kwam met hare belijdenis of haar kerkorde? Zij moest, evenals de roomsche kerk, zijn, zooals hij wilde — of zij zou niet zijn.

Daartegenover stond ongetwijfeld het voorrecht van de vrijheid van de verkondiging des Evangelies, wat in Frankrijk, met het oog op het verleden, veel beteekende. Wij onderschatten evenmin de beteekenis van de uitkeering der traktementen door het rijk ¹⁾ en die van de vrijheid om stichtingen, ten bate der kerken, in het leven te roepen. Ook gelooven wij gaarne, dat groote verwarring en menigvuldige

¹⁾ Deze bedroegen voor een gemeente met 5000 zielen of daarbeneden 1000 francs; voor eene met 5000 tot 30000 zielen 1500 francs; voor eene boven de 30000 zielen 2000 francs. De parijsche predikanten ontvingen elk 3000 francs. In de bij Frankrijk gevoegde departementen werden deze bedragen vastgesteld op 500 fr. in gemeenten van of beneden 3000 zielen; en 1000 fr. in alle andere gemeenten; alleen zouden de predikanten, die voorzitters van consistories waren, 1500 fr. ontvangen. Bij de beoordeeling dezer bedragen moet niet worden vergeten, dat van den regel uitgegaan werd, dat het volledige traktement bestaat *a.* uit het traktement van het rijk; *b.* uit een bijslag of van het departement of van de gemeente; *c.* uit een toelage van de kerkelijke gemeente, door middel van intekeningen bijeengebracht. De vermindering der rijksbijdragen in de nieuwe departementen was het gevolg van het betrekkelijk groot aantal gereformeerde predikanten, dat zich dáár bevond. In Frankrijk waren er 171 predikanten in de 78 consistoriale kerken; in de met dat rijk vereenigde departementen 430 predikanten in de 49 consistoriale kerken. De lutherschen hadden in het geheel 501 predikanten met 63 consistoriale kerken.

leemten, die, na de vele bittere en bange jaren, in de gereformeerde kerken in Frankrijk werden gevonden, grootendeels door de invoering der nieuwe organisatie werden weggenomen. Maar dit alles geschiedde tot den prijs eener ontaarding van het beginsel der kerk en eener vestiging van een oppergezag van den staat in de kerk, die op den duur haar zelfstandig leven moesten dooden. Het is ontegenzeggelijk waar, dat de classen weinig in staat waren om geregeld toezicht op het beheer der verschillende gemeenten te houden, zoodat elke gemeente zich vrijwel onafhankelijk gevoelde en de predikant eigenlijk kon doen of laten wat hij wilde, maar dit euvel rechtvaardigt allerminst de schrapping van een kerkelijk instituut als de classe en evenmin het min of meer onder curateele stellen van de predikanten onder hoogstaangeslagenen in de directe belastingen in de consistories. Hiermede toch werd het echt democratisch beginsel der gereformeerde kerkorde vernietigd, volgens hetwelk de kerk, als vergadering der geloovigen, door middel van predikanten en ouderlingen, door hen zelf wordt bestuurd. Gelijk alles wat Bonaparte in het leven riep, zoo sloot ook de kerkelijke organisatie, die hij maakte, als een mozaïek. Er kwam eenheid, orde, stelsel in, maar middelerwijl liep het eigen, frissche kerkelijke leven gevaar in dit benauwende staats-keurslijf te worden gedood.

Als bewijs hoe eigenmachtig Bonaparte te werk ging, moge dienen wat hij met de synoden der gereformeerde kerken deed. Voordat zijne wet van 18 germinal an 10 tot stand kwam, hadden de gereformeerden verzocht om niet alleen synoden te mogen hebben, gelijk hij ze dan ook in zijne wet opnam, maar eveneens om de tien jaren eene nationale synode te mogen houden. Hiervan kwam echter niets. Maar dit niet alleen. Hoewel de andere synoden eene plaats in de wet verkregen, heeft Bonaparte nimmer toestemming gegeven om eene nationale samen te roepen. Dientengevolge waren de gereformeerde kerken van een officieel verband verstoken. Maar daardoor smoorde Bonaparte juist alle actie op kerkelijk gebied, terwijl de predikanten plaatselijk onder de notabelen stonden. En om nu den band tusschen de plaatselijke kerken althans eenigszins te behouden, heeft toen het consistorie te Parijs een centraal correspondentie bureau gevestigd, waartoe de kerken bij circulaire uitgenoodigd werden zich aan te sluiten. Zóó had men ten minste eenige gemeenschap met elkaar, die overigens door Bonaparte geheel eigenmachtig was verbroken.

Deze regeling nu van de verhouding van den staat tot de kerk is voor ons van groot belang. Zij is namelijk ingevoerd in de deelen van ons vaderland, die 16 Maart 1810 bij Frankrijk waren ingelijfd, namelijk: Zeeland, Bataafsche-Brabant en Gelderland bezuiden de Waal ¹⁾. En Napoleon heeft haar ook willen invoeren

¹⁾ Bij decreet van 15 Mei 1810 was de organisatie van de eerediensten in de departementen „des Bouches du Rhin, et des Bouches de l'Escaut, et dans l'arrondissement de Bréda,” voorloopig geregeld. Maar bij decreet

in het koninkrijk Holland, dat den 10 Juli 1810 bij Frankrijk ingelijfd werd, en daartoe verschillende voorbereidende stappen gedaan, waarvan de kennis voor ons niet het minst van belang is met het oog

van 22 Juni 1810 geschiedde dit voorgoed. Van toepassing aldaar werden verklaard :

1. De wet van 18 germinal an 10 (8 April 1802) op de organisatie der erediensten.
2. Het besluit van 1er prairial an 10, dat de rabbijnen verbiedt een huwelijk in te zegenen, dat niet eerst burgerlijk is voltrokken.
3. Het besluit van 18 nivose an 11 waarbij de kerkelijke goederen onaantastbaar verklaard worden.
4. Het besluit van 18 germinal an 11 handelende over de traktementen van de bedienaren van den godsdienst en andere bijkomende uitgaven.
5. Het besluit van 7 thermidor an 11 met betrekking tot de kerkelijke goederen.
6. Het besluit van 7 fructidor an 11 over de kosten van den eeredienst „dans les établissemens d'humanité.”
7. Het decreet van 23 prairial an 12 op de kerkhoven.
8. Het decreet van 7 germinal an 13 op het drukken van kerkelijke geschriften.
9. Het decreet van 4 thermidor an 13 betrekking hebbende op de machtiging van de ambtenaren van het staatsgezag voor de ter aardebestellingen.
10. Het decreet van 13 thermidor an 13 op het weglekken van een zesde van de opbrengst van de huur van banken en stoelen in de kerken voor een fonds ten behoeve van bejaarde of zwakke geestelijken.
11. Het decreet van 10 Februari 1806, dat twee artikelen van het decreet van 23 prairial an 12 op de begraafplaatsen, niet toepasselijk op de joden verklaart.
12. Avis du Conseil d'Etat in zake de vrijstelling van voogdijschappen voor geestelijken in andere departementen, dan waarin zij werkzaam zijn.
13. Het decreet van 25 Maart 1807 vaststellende den leeftijd van de inzegening tot het ambt van evangeliedienaar in eenige protestantsche kerk op 25 jaar.
14. Het decreet van 7 Januari 1808 bepalende dat de machtiging van den keizer noodig is voor de wijding van elken franschen geestelijke, die benoemd is in een bisdom in partibus.
15. Het decreet van 17 Maart 1808 op de uitvoering van het reglement van 10 december 1806 in de algemeene vergadering der joden te Parijs vastgesteld.
16. Het decreet van 18 Februari 1809 op de vrouwelijke huizen van barmhartigheid.
17. Het decreet van 9 April 1809 op de seminaristen.
18. Het decreet van 8 November 1809 betrekking hebbende op de zusters van St. Vincentius de Paulo.
19. Het decreet van 25 Februari 1810 verklarende tot algemeene fransche wet het edict van Maart 1682 op de verklaring door de fransche geestelijkheid van hare gevoelens omtrent het kerkelijk gezag.
20. Het decreet van 28 Februari 1810 bevattende beschikkingen, die betrekking hebben op de organieke wetten van het concordaat.

op de vraag of koning Willen I later bij zijne reorganisatie ook min of meer in het voetspoor van Napoleon is getreden.

Hoezeer men er hier te lande op bedacht was om, zoodra de inlijving een voldongen feit was, een zoo voordeelig mogelijken toestand te behouden, blijkt duidelijk uit de afvaardiging eener staatscommissie naar Parijs, kort nadat gene had plaats gehad. Door haar toedoen trachtte elk departement van bestuur de meest gunstige voorwaarden van Napoleon te verkrijgen. Minister Baron G. A. G. P. van der Capellen, aan wien eeredienst en binnenlandsche zaken waren opgedragen, zorgde dat de belangen van den eeredienst daarbij niet vergeten werden. Aan de commissie werd een memorie mede gegeven, die moest dienen om de fransche regeering, als geheel onbekend met onze kerkelijke aangelegenheden, daarvan voldoende op de hoogte te stellen, en daarmede de toepassing van de fransche wet van 8 April 1802 te voorkomen. Ook werd er in dat stuk verzocht, eene afzonderlijke, in Holland gevestigde directie van den eeredienst te mogen behouden, of althans een voldoende invloed bij het ministerie te Parijs te mogen verkrijgen. Eindelijk werd daarin beproefd de geldelijke belangen van de predikanten, zooals traktementen, kindergelden, pensioenen behoorlijk te verzekeren.

Wat de organisatie der gereformeerde kerken betreft, werd er aan herinnerd, dat onder Lodewijk Napoleon een ontwerp, daarop betrekking hebbende, was aangeboden en bij den staatsraad was behandeld, waarbij de inrichting dier kerken in hoofdzaak was behouden, maar in vele opzichten was vereenvoudigd en verbeterd. Dit laatste bestond in het nieuwe instituut van ééne, eenmaal 's jaars bijeenkomende, synode, en in de vermindering van het aantal classen. Ook was de invloed van de regeering op de benoeming van deputaten en leden dier kerkelijke colleges uitgebreid. Men meende door het een en ander meerdere energie en orde in de behandeling van zaken, en verbetering in vormen en inrichtingen, die minder strookten met den geest en verlichting van den tegenwoordigen tijd, te hebben gebracht, en was dus van oordeel, dat het de wensch van de hervormde kerk hier te lande was, hare oude inrichting, verbeterd overeenkomstig het ontwerp van Lodewijk Napoleon, te behouden.

Met kracht werd er vervolgens op aangedrongen dat onze kerk toch niet op fransche leest zou geschoeid worden. De tegenwoordige inrichting toch kwam met den geest der hollandsche kerk overeen en had door de ervaring hare deugdelijkheid bewezen. Het verschil tusschen de hollandsche en de fransche kerkorde werd reeds vroeg veroorzaakt door het onderscheid in de locale omstandigheden van beide kerken, dat zich nog altijd voordoet. In Frankrijk zijn namelijk eenige hervormde gemeenten, te midden van eene roomsche bevolking, over een groot gebied verspreid, terwijl hier te lande de gereformeerden bijna overal dicht op elkander wonen en het grootste gedeelte der bevolking uitmaken. Men rekende dat na het verlies

van Zeeland, Brabant en de landen bezuiden de Waal, die tezamen bevatten 296000 roomschen, 114000 hervormden en 5000 personen van andere gezindheden, men in het thans ingelijfd koninkrijk Holland telde: 1,126000 hervormden, 370000 roomschen, 155000 luthersche (daaronder Oost-Friesland begrepen), 45000 joden en 40000 doopsgezinden, en dan nog remonstranten en anderen. Ook vreesde men van de invoering der fransche organisatie vele onaangenaamheden en verwarring, vooral ten aanzien van financieele instellingen als de synode, classiale weduwbeurzen en dergelijke. En zeer behendig voegde de minister van der Capellen aan dit alles toe, dat, al bleven de fransche en nederlandsche organisatie elk naast elkander bestaan, men laatstgenoemde toch in de practijk naar de eerste kon ombuigen, en dat te eer omdat de geest der hollandsche kerk verschillende vormen toelaat en de tegenwoordige hollandsche vorm, goed ingericht, den invloed der regeering niet vermindert, maar vermeerdert. Op deze wijze trachtte men het onheil der fransche wet van onze kerk verwijderd te houden.

Wat het tweede punt, het verzoek om eene afzonderlijk in Holland gevestigde directie van den eeredienst, betreft, werd er niet minder behendig opgewezen, dat, zoo de fysieke toestand van het land den keizer er toe gebracht had een afzonderlijke directie van den waterstaat in het leven te roepen, de zedelijke en godsdienstige belangen van ons volk niet minder eene afzonderlijke directie, college of commissie voor de zaken van den eeredienst vereischen, natuurlijk in verband met het ministerie te Parijs. Ons volk heeft te allen tijde op de behartiging dier belangen van regeeringswege hoogen prijs gesteld en zou zulks ook nu als een groote weldaad beschouwen. Men had, zoo de fransche regeering met het geopperde denkbeeld kon medegaan, de zekerheid dat door zulk eene directie geene maatregelen dan met volkomen kennis van de belangen der kerkgenootschappen, gemeenten en leeraren zouden worden voorgedragen. Zelfs werd dit belang zóó groot geacht, dat van der Capellen den keizer verzocht, om, bijaldien al wat den eeredienst aangaat toch uitsluitend bij het ministerie te Parijs moest worden behandeld, in elk geval daaraan een afzonderlijke directie, divisie of commissariaat speciaal voor de kerkelijke zaken in Nederland, te verbinden.

Eindelijk kwamen de financiën ter sprake. Met kracht werd er op gewezen, dat zoo de traktementen der hervormde leeraren mede op den franschen voet geregeld werden, de meesten hunner gebrek zouden gaan lijden. De gemeenten zelf waren namelijk niet bij machte een behoorlijken bijslag te geven, nu zij door de tijdsomstandigheden verarmd waren en hare kerkelijke fondsen, vooral in nationale effecten bestaande, met deze zoozeer achteruit gegaan waren. Bescheiden werd daarom gevraagd, dat de traktementen, ten minste nog één jaar, op den ouden voet mochten uitgekeerd worden; de gemeenten hadden dan althans eenig uitstel om zich over nieuwe maatregelen te beramen. Ook werd er met ernst op

aangedrongen, dat voortaan ook de kindergelden en kerkelijke pensioenen zouden betaald worden.

Uit dit alles blijkt duidelijk de activiteit onzer nederlandsche regeering ook ter zake onzer kerkelijke belangen. Maar men zou ondervinden, dat de fransche regeering, bedwelmd door machtsbesef, zich weinig of niet om de wenschen van ons, nederlanders, bekommerde. De fransche minister van eeredienst Bigot de Préameneu achtte het zelfs niet der moeite waard om de hollandsche afgevaardigden te ontvangen en met hen over de kerkelijke zaken te spreken. Het opstellen der memorie was overbodig werk geweest.

Het zag er donker voor onze kerk uit.

Pijnlijk lang duurde de onzekerheid wat er met haar geschieden zou voort.

Aan het einde van 1810 scheen de fransche minister Bigot aan deze zaak te gaan denken. Hij zond namelijk een schrijven aan den keizerlijken stadhouder in Holland, C. F. Lebrun, prins-aartstresorier, hertog van Plaisance, waarbij hij dezen verzocht hem een met de zaken van den eeredienst bekenden geëmployeerde uit Holland te zenden. Maar de voorwaarden, waarop die ambtenaar zou kunnen gaan, waren zoo weinig gunstig, dat noch de heer J. D. Janssen, chef van de eerste divisie, noch de heer Schneitter, chef du Bureau er aan dachten om naar Parijs te verhuizen. Het gelukte Lebrun slechts voor dit doel een commies uit zijn kabinet beschikbaar te krijgen, voor wien men eenige gegevens samenbracht, maar die zelf weinig of niets van de zaken van den eeredienst wist. Zijne tegenwoordigheid te Parijs werkte dan ook niets uit.

Bijna het geheele jaar 1811 duurde de onzekerheid voort. Baron d'Alphonse, de intendant-generaal van binnenlandsche zaken, verklaarde dat de eeredienst niet onder zijne leiding stond en liet zich met de zaak dus niet in. Ook maakte Lebrun geen haast. En minister Bigot correspondeerde met de prefecten over kerkelijke aangelegenheden, deed vragen op vragen, doch liet het ten slotte daarbij blijven. Dit lag ook eigenlijk in den aard der zaak. Want de prefecten, weinig van deze zaken op de hoogte, konden slechts onvolledige inlichtingen geven, en het ministerie in Parijs, dat geheel uit roomsch-catholieken bestond, den commies ingesloten, die er uit Holland was heengezonden, droeg van den toestand der hervormde kerk hier te lande in het geheel geen kennis.

Ook nu echter hakte de keizer zelf de knoop door.

Onder den indruk zoowel van den in het algemeen zeer luisterrijke ontvangst, die hem bij zijn bezoek aan Holland ten deel viel, als van de dringende beden, die tot hem van hervormde zijde gericht werden, beval de keizer den 19^{en} October 1811 te Amsterdam, dat de fransche autoriteiten hier te lande een rapport over de verschillende eerediensten opstelden, waarin tevens vermeld werd wat zij kostten en middelen werden aangegeven, waardoor de uitgaven konden worden verminderd. Ja, spoedig werden door hem meer afdoende maat-

regelen genomen. Den 29^{en} October daaraanvolgend vaardigde hij op het Loo een decreet uit, waarbij de organisatie der kerken alhier werd voorbereid. Eene commissie zou daarvoor aan het werk gaan, die samengesteld werd uit de voornaamste bedienaren der verschillende godsdiensten, en onder de leiding stond van een keizerlijken commissaris. Amsterdam zou de plaats harer bijeenkomsten zijn. De commissie had tot taak de organisatie der eerediensten voor te bereiden overeenkomstig de wetten, die dit deel der publieke administratie in het keizerrijk beheerschen en eene verdeeling van de kerkgebouwen tusschen de verschillende kerkgenootschappen zoowel als ééne van pastoorschappen en bijkerken (succursalen), van consistories en kerkelijke fondsen voor te stellen. De keizer hield èn de benoeming van den voorzitter èn die van de leden der commissie aan zich; de minister Bigot zou daartoe een voordracht doen.

Met de uitvoering van dit decreet wordt thans alle spoed betracht. Reeds den 2^{en} November ontvangt Lebrun van minister Bigot uit Parijs de mededeeling van de uitvaardiging van het decreet en een afschrift er van. Tevens vraagt hij Lebrun hem een lijst met namen van personen te zenden, die door hunne persoonlijkheid en ervaring voldoende vertrouwen verdienen om voor eene benoeming in aanmerking te komen. Ook wijst hij er op dat het decreet noch het aantal van de leden der commissie in haar geheel noch dat van elk kerkgenootschap, dat daarin vertegenwoordigd moet zijn, in het bijzonder vermeldt, en tracht hij zich daarover met Lebrun te verstaan. Hij stelt hem voor, de commissie, zonder den voorzitter, uit tien leden te doen bestaan; drie voor de gereformeerden, walen en remonstranten; één voor de doopsgezinden; drie voor de evangelisch-lutherschen en hersteld-lutherschen; en drie voor de roomschen en jansenisten. Zooals men ziet, krijgen de joden geen vertegenwoordiger in de commissie. Dit geschiedde opzettelijk, omdat reeds decreten op hunne organisatie in Holland waren afgekondigd en zij geene bijdragen uit de schatkist ontvangen. Bij de keuze der commissieleden moet men zich, naar de meening van Bigot, niet laten leiden door de zucht om zooveel mogelijk uit elk departement een commissielid te benoemen, omdat de vergaderingen dan niet zóó geregeld kunnen plaats hebben als wanneer de leden allen in het centrum van het land wonen. Wat de werkwijze der commissie betreft, zijn Bigot en Lebrun het er over eens, dat de commissieleden, die tot eenzelfde kerkgenootschap behooren, onder leiding van den keizerlijken commissaris, afzonderlijk met elkaar moeten vergaderen, en de leden van verschillende kerkgenootschappen alleen dan samenkomen, als er gemeenschappelijke locale belangen ter sprake komen. Dit was ongetwijfeld zeer slim bedacht om meerderheidsbesluiten der commissie te verhinderen, die de keizerlijke regeering minder aangenaam waren. Ook hieruit blijkt opnieuw dat er slechts één wet bestond, de wil van den keizer.

Lebrun haastte zich nu ook van zijne zijde. Reeds den 6^{en}

November werden verschillende prefecten aangeschreven namen op te geven van mannen, die voor eene benoeming in aanmerking konden komen. Hij confereerde over deze zaak met invloedrijke mannen als Prof. te Water. Staatslieden als Mollerus gaven op zijn verzoek adviezen. Janssen, de chef der eerste divisie, maakte de lijst gereed, doch onder de uitdrukkelijke opmerking, dat vele personen, wier namen er op voorkwamen, zeer achtenswaardige en aanbevelenswaardige mannen waren, maar geen organisateursgaven bezaten. Hij pleitte dan ook voor het volgen van de gedragslijn van Mollerus en van der Capellen, die in de commissie onder Lodewijk Napoleon verscheidene notabelen, die geen predikant of ouderling waren, hadden opgenomen, alleen omdat dezen zoowel op groote kennis als op het vertrouwen der kerk konden bogen. Hij gaf zelfs een reeks van namen op, nl. die van Mollerus, van der Capellen, van Stralen, Both Hendriksen van Utrecht, van der Kemp van den Haag, Thin van Keulen van Amsterdam (de laatste drie allen leden der commissie onder Lodewijk Napoleon), Rhijnvis Feith van Zwolle, Zeeberg en van den Ende van Haarlem.

Dit laatste advies werd slechts in zeer geringe mate opgevolgd. De bedienaren van den godsdienst vormden in de commissie het leeuwendeel. De oud-minister Mollerus was de eenige notabele. Hij was met zijne benoeming weinig ingenomen en liet zich zelden met de werkzaamheden der commissie in. Verder werden daarin bij decreet van 24 Januari 1812 benoemd: de heer Cramer, aartspriester te Amsterdam, van Os, vicaris-generaal der jansenisten te Amersfoort, Prof. J. W. te Water te Leiden, D. Delprat, waalsch predikant te 's Gravenhage, M. Stuart, remonstrantsch predikant te Amsterdam, C. H. Ebersbach, luthersch predikant te Amsterdam, den lutheraan Kniphausen te Aurich ¹⁾, R. Koopmans, hoogleeraar bij de Doopsgezinden te Amsterdam. Baron d'Alphonse werd voorzitter ¹⁾. De commissie werd dus iets kleiner dan Bigot oorspronkelijk had voorgesteld. Er kwamen geen drie, doch twee lutherschen in; geen twee catholieken, maar slechts één, en twee gereformeerden, Mollerus en te Water, inplaats van één. Men had van uit Holland den franschen minister kennelijk over de getalsterkte der verschillende kerkgenootschappen beter ingelicht en overtuigd. Zij bestond nu, behalve den voorzitter, uit negen leden: twee gereformeerden, één waal, één remonstrant, twee lutherschen, één doopsgezinde, één roomsch-catholiek en één jansenist. Kenschetsend was de opmerking van Lebrun aan Napoleon, dat hij er naar gestreefd had, de invloedrijkste en „meest handelbare” theologen in de commissie op te nemen. Kennelijk meende hij met zulk soort personen verder

¹⁾ Het is vreemd dat Ypey en Dermont den naam van den heer Kniphausen te Aurich onder de namen der commissieleden niet vermelden (zie t. a. p. dl. 4 bld. 508), terwijl deze toch in het decreet van 24 Jan. 1812 uitdrukkelijk wordt genoemd.

te komen dan met de notabele ingezetenen, die Janssen er in grooter getale in had willen zien plaats nemen.

In het voorstel van Bigot om drie commissieleden voor de gereformeerden, walen en remonstranten, drie voor de evangelisch-lutherschen en hersteld-lutherschen en drie voor de roomschen en jansenisten te benoemen, was reeds duidelijk de bedoeling zichtbaar, om gereformeerden en remonstranten, evangelisch-lutherschen en hersteld-lutherschen, roomschen en jansenisten, elk met elkander te vereenigen. De leidende gedachte in dezen bij Napoleon was wederom de machtsidee, die hij meende het beste ten aanzien van de kerken te kunnen doorvoeren, wanneer hij niet met vele verschillende te doen had. Daarbij kwam dat de wet van 16 germinal an 10 door hem liefst zoo volledig mogelijk op de hollandsche kerkgenootschappen werd toegepast, en deze alleen van roomschen, gereformeerden en lutherschen sprak.

Van uit Holland werden echter reeds, voordat de commissie benoemd was, bezwaren tegen die vermenging geopperd. Lebrun maakte er zich tegenover den franschen minister tot tolk van. Hij wees allereerst op de moeilijkheid om walen en gereformeerden te vereenigen. De waalsche predikanten plaatsen zich boven hunne gereformeerde collega's in beschaving; stellen meer prijs op eene gedistingeerde opvoeding; op relaties met hooggeplaatsten; op een meer geëleveerden conversatietoon; op smaak en elegantie; zij zijn in één woord meer fransch. De gereformeerde predikanten daarentegen volgen slechts hun eigen taal en zeden, en staan vooral met de kleine burgerij in contact. Om die reden gaapt er tusschen beiden een kloof. Zij zouden onder elkaars invloed niet willen staan. Wanorde en strijd zouden uit eene vermenging voortvloeien, waarmede zich ongetwijfeld ook het volk bemoeien zou. Zij zou dus onstaatkundig zijn. Het is met het oog hierop raadzaam de kerken althans voorloopig gescheiden te laten voortbestaan. Alleen zou men, om toenadering in de hand te werken, gemeenschappelijke examens voor beide in het leven kunnen roepen en het leeren van de fransche taal onder de gereformeerde predikanten kunnen aanmoedigen. De tijd zal dan wèl de scherpe kanten afslijpen. Wat de remonstranten aangaat, acht Lebrun het werk hunner vermenging met de gereformeerden overtollig. Want zij zijn gering in aantal, niet meer dan 4000, en gaan eer achteruit dan vooruit. Ook beteekenen zij niet veel. Het is dus veel verstandiger hen te laten uitsterven dan ze met anderen te vereenigen. Eén consistoriale kerk zal trouwens voor hen voldoende zijn.

De vermenging van evangelisch-lutherschen en hersteld-lutherschen kan, volgens Lebrun, alleen door dwang plaats hebben. Want zij haten elkander. Hij geeft daarom kort en goed in overweging om, bijaldien de hersteld-lutherschen, wier aantal gering is, zich niet met de evangelisch-lutherschen willen vereenigen, hun bestaan niet te erkennen. De regeering beschouwt de lutherschen dan eenvoudig als

één. De vereeniging van roomschen en jansenisten woog bij hem evenmin zwaar. Het jansenisme toch leeft niet in het volk; het wordt levend gehouden door enkele priesters, die opgeleid zijn in het fransche jansenisme. Daar de jansenisten catholiek willen zijn, is het te gemakkelijker hen hier te lande, evenals in Frankrijk, te vermengen met de catholieken, en hunne inkomsten en seminaries onder het bestuur van laatstgenoemden te brengen. Alleen zou men den éénen, thans levenden jansenistischen bisschop te Deventer, in zijne waardigheid kunnen laten, zonder hem na zijn dood door een ander te vervangen. Uit den aard der zaak worden ten gevolge dezer regeling de kapittels te Utrecht, Deventer en Haarlem opgeheven.

Ook over de mogelijke vereeniging van doopsgezinden en gereformeerden, van portugeesche en duitsche joden, van anglicanen en gereformeerden liet de fransche gouverneur-generaal hier te lande zich uit. Maar hij deed het in ongunstigen zin. Uit politiek oogpunt achtte hij haar zeer ongewenscht. De doopsgezinden telden in de zeven departementen 40000 personen en gingen steeds vooruit. En het was goed dezen vooruitgang in de hand te werken, omdat zij meer liberale en zuivere beginselen hadden dan de gereformeerden. Al wat zij op dezen veroverden, kon ten bate komen van de goede orde in dit deel van het rijk. Wat de joden aangaat, moest men de rijke portugeesche joden in Engeland, die voor een deel een sterke neiging hadden om herwaarts over te komen, niet afschrikken door eene vereeniging met de duitsche joden, die zij als eene degradatie beschouwden. Omgekeerd moest men de anglicanen, die betrokken waren bij Engeland's belangen en hier gevaarlijk konden worden voor de handelsbetrekkingen met dat land, juist wél afschrikken om zich hier te vestigen, en daarom niet bestaan hier een afzonderlijk kerkgenootschap te vormen.

Men ziet uit deze adviezen hoezeer de kerkgenootschappen een speelbal waren geworden in de handen der fransche staatslieden. Evenmin als naar hunne beginselen werd naar hun recht gevraagd. De kerken moesten kazernen zijn, waarin soldaten of onderdanen van Napoleon werden gevormd. Of er discipelen van Christus werden gekweekt, kwam er niet op aan. Zelfs op de bezwaren, door Lebrun geopperd, tegen de vereeniging van gereformeerden met walen en remonstranten werd weinig of geen acht geslagen. Bij het decreet van 24 Januari 1812 werden voor de gereformeerde protestanten in comlinatie tezamen als commissieleden benoemd: de gereformeerden Mollerus en te Water, de waalsche predikant Delprat en de remonstrantsche predikant Stuart; voor de catholieken te zamen, de roomsche priester Cramer en de jansenistische vicaris-generaal van Os, en voor de evangelisch-lutherschen en hersteld-lutherschen te zamen de predikant Ebersbach en de heer Kniphausen. Men kon hieruit den standvastigen wil des keizers, in zake de bedoelde vermenging der kerkgenootschappen, zien.

Wat de werkwijze der commissie betreft, bepaalde het decreet, in overeenstemming met het denkbeeld, reeds van den beginne door minister Bigot geopperd, dat zij nooit in pleno zou vergaderen. Zelfs konden commissieleden uit verschillende kerkgenootschappen, b. v. roomschen en gereformeerden, slechts samenvergaderen, wanneer zij strijdige, plaatselijke belangen, zooals de verdeling van kerkgebouwen, moesten behandelen. Als regel kwamen dus de commissieleden voor de catholieken, voor de gereformeerden, voor de lutherschen, voor de doopsgezinden, elk afzonderlijk, onder leiding van Baron d'Alphonse bijeen, zoodat er eigenlijk onder zijn voorzitterschap vier verschillende commissies, volkomen onafhankelijk van elkander, aan het werk waren. Ook hieruit blijkt hoe weinig het fransch bestuur zich aan gemeen overleg, zelfs ter zake van netelige godsdienstige vraagstukken, liet gelegen liggen.

Geheel in overeenstemming met dit standpunt begon d'Alphonse, door middel van den chef aan de Intendance van Binnenslandsche zaken, den heer Janssen, een concept-voorstel voor de commissie te doen gereed maken. De commissie in haar geheel had immers geenerlei zelfstandige bevoegdheid. Voor haar kon dus, zelfs onder leiding van d'Alphonse, geen avant-projet uitgaan. Zelfs de verschillende kerkgenootschappelijke deelen der commissie kregen dit recht niet. De keizerlijke commissaris maakte het buiten hen om voor hen gereed. 't Was voor de hervormde kerk een geluk, dat de ambtenaar, aan wien dit werk werd opgedragen, namelijk genoemde heer Janssen, een groot en warm vriend dier kerk was.

Hij begon in zijn ontwerp zich, wat de kerkelijke indeeling betreft, aan te sluiten aan de staatkundige indeeling van het land in cantons. Dit kon volkomen gerechtvaardigd heeten met het oog op de wet van 18 germinal an 10, die de roomsche kerk in Frankrijk op dezelfde wijze had ingedeeld, omdat zij, evenals de gereformeerde kerk hier te lande, het overgrootste deel der bevolking bevatte. Maar de eigenlijke bedoeling van den opsteller was, om hierdoor zooveel mogelijk consistoriale kerken te verkrijgen en zooveel mogelijk predikanten te behouden. Wij zullen zien dat dit oogmerk gedeeltelijk werd bereikt.

Op de volgende wijze ging hij hierbij te werk.

Zooals men weet, was het ingelijfde Holland in *zeven departementen* verdeeld : 1. Département du Zuiderzee ; 2. Département des Bouches de la Meuse ; 3. Département de l'Issel Supérieur ; 4. Département des Bouches de l'Issel ; 5. Département de la Frise ; 6. Département de l'Ems occidental ; 7. Département de l'Ems oriental.

Elk dier departementen was verdeeld in *arrondissementen*.

Het departement van de *Zuiderzee* had er zes, nl. Amsterdam, Haarlem, Hoorn, Alkmaar, Utrecht, Amersfoort.

Het departement van de *monden van de Maas* had er zes, nl. 's Gravenhage, Leiden, Rotterdam, Dordrecht, Gorinchem, Brielle.

Het departement van den *Boven-IJssel* had er drie, nl. Arnhem, Zutphen, Tiel.

Het departement van *de monden van den IJssel* had er drie : Almelo, Deventer, Zwolle.

Het departement van *Friesland* had er drie : Heerenveen, Leeuwarden, Sneek.

Het departement van de *Wester-Eems* had er vier : Appingedam, Assen, Groningen, Winschoten.

Het departement van de Ooster-Eems had er twee : Aurich, Jever.

Ieder dier arrondissementen werd op zijn beurt weder onderverdeeld in cantons.

Zóó bestond het arrondissement-*Amsterdam* uit de cantons : Amsterdam, Nieuwer-Amstel, Ouder-Amstel, Aalsmeer, Weesp, Baambrugge, Loosdrecht, Loenen, Naarden. Al deze cantons werden nu tot 5 consistoriale kerken gemaakt, nl. 1. Amsterdam met 102074 gereformeerden en 546 remonstranten ; 2. Nieuwer-Amstel, Ouder-Amstel en Aalsmeer met 6790 gereformeerden ; 3. Weesp en Baambrugge met 4971 gereformeerden ; 4. Loosdrecht en Loenen met 5442 gereformeerden ; 5. Naarden met 3898 gereformeerden.

Het aantal predikanten zou in de consistoriale kerk van Amsterdam van 42 op 26, in die van Nieuwer-Amstel c.a. van 10 op 8 ; in die van Weesp en Baambrugge van 9 op 6 ; in die van Loosdrecht en Loenen van 8 op 7, en in die van Naarden van 7 op 5 teruggebracht worden.

Het arrondissement Haarlem bestond uit de cantons : Haarlem, Bloemendaal, Heemstede, Beverwijk, West-Zaan, Zaandam. Deze cantons werden ook tot 5 consistoriale kerken gemaakt : nl. 1. Haarlem met 11087 gereformeerden en 57 remonstranten ; 2. Bloemendaal en Heemstede met 3060 gereformeerden ; 3. Beverwijk en Westzaam met 4076 gereformeerden ; 4. Zaandam met 6033 gereformeerden ; 5. Zaandijk met 5395 gereformeerden.

Het aantal predikanten zou in de consistoriale kerk van Haarlem van 10 op 7 (daaronder 1 remonstrant) ; in die van Bloemendaal en Heemstede van 6 op 5 ; in die van Beverwijk en Westzaam van 5 op 4 ; in die van Zaandam van 4 op 3, en in die van Zaandijk van 7 op 6 worden teruggebracht.

Het arrondissement *Hoorn* bestond uit de cantons : Hoorn, Enkhuizen, Grootebroek, Medemblik, Edam, Purmerend, Monnikendam. Deze cantons werden tot 6 consistoriale kerken gemaakt, nl. 1. Hoorn met 7998 gereformeerden en 137 remonstranten ; 2. Enkhuizen en Grootebroek met 7561 gereformeerden ; 3. Medemblik met 4900 gereformeerden ; 4. Edam met 3181 gereformeerden ; 5. Purmerend met 3732 gereformeerden ; 6. Monnikendam met 5451 gereformeerden.

Het aantal predikanten zou in de consistoriale kerk van Hoorn van 15 op 11 (daaronder 1 remonstrant) ; in die van Enkhuizen en Grootebroek van 16 op 9 ; in die van Edam van 9 op 5 ; in die van

Purmerend van 5 op 4; in die van Monnikendam van 13 op 10 worden teruggebracht.

Het arrondissement *Alkmaar* bestond uit de cantons: Alkmaar, de Rijk, Schagen, Zijpe, Texel, Wieringen. Deze cantons werden tot 5 consistoriale kerken gemaakt, nl. 1. Alkmaar met 6358 gereformeerden en 72 remonstranten; 2. de Rijk met 5402 gereformeerden; 3. Schagen met 4588 gereformeerden; 4. Zijpe met 4588 gereformeerden; 5. Texel en Wieringen met 3666 gereformeerden.

Het aantal predikanten zou in de consistoriale kerk van Alkmaar van 15 op 10 (daaronder 1 remonstrant); in die van de Rijk van 15 op 11; in die van Zijpe van 7 op 6; in die van Texel en Wieringen van 7 op 5 worden teruggebracht. In die van Schagen zou het getal 9 blijven.

Het arrondissement *Utrecht* bestond uit de cantons: Utrecht, Maarsen, Mijdrecht, Woerden, Schoonhoven, IJsselstein. Deze cantons werden tot 6 consistoriale kerken gemaakt, nl. 1. Utrecht met 21215 gereformeerden en 27 remonstranten; 2. Maarsen met 4570 gereformeerden; 3. Mijdrecht met 2924 gereformeerden en 424 remonstranten; 4. Woerden met 5664 gereformeerden en 42 remonstranten; 5. Schoonhoven met 5227 gereformeerden en 30 remonstranten; 6. IJsselstein met 3208 gereformeerden.

Het aantal predikanten zou in de consistoriale kerk van Utrecht van 15 op 9 (daaronder 1 remonstrant); in die van Maarsen van 9 op 7; in die van Mijdrecht van 8 op 5 (daaronder 1 remonstrant); in die van Woerden van 9 op 7 (daaronder 1 remonstrant); in die van Schoonhoven van 11 op 6 (daaronder 1 remonstrant); in die van IJsselstein van 6 op 5 teruggebracht worden.

Het arrondissement *Amersfoort* bestond uit de cantons: Amersfoort, Zeist, Wijk bij Duurstede, Rhenen. Deze cantons werden tot 4 consistoriale kerken gemaakt: nl. 1. Amersfoort met 6611 gereformeerden en 31 remonstranten; 2. Zeist met 4725 gereformeerden; 3. Wijk bij Duurstede met 3704 gereformeerden; 4. Rhenen met 7817 gereformeerden.

Het aantal predikanten zou in de consistoriale kerk van Amersfoort van 6 op 5 (daaronder 1 remonstrant); in die van Zeist van 8 op 6; in die van Wijk bij Duurstede van 13 op 8 worden teruggebracht. Rhenen zou het oude getal van 7 behouden.

Uit dit overzicht blijkt dat in *het geheele Departement van de Zuiderzee* waren 275916 gereformeerden en 1366 remonstranten; dat er zouden komen 31 consistoriale kerken en het aantal predikanten van 326 tot 230 zou worden teruggebracht. Dat der kerkelijke gemeenten zou op 167 worden gebracht.

In het Departement van *de Monden van de Maas* bestond:

Het arrondissement *'s Gravenhage* uit de cantons: 's Gravenhage en Voorburg, Katwijk, Alphen. Deze cantons werden tot 4 consistoriale kerken gemaakt: nl. 1. 's Gravenhage met 26984 gereformeerden en 94 remonstranten; 2. Voorburg met 3609 gereformeerden en

40 remonstranten ; 3. Katwijk met 4431 gereformeerden ; 4. Alphen met 5862 gereformeerden en 214 remonstranten.

Het aantal predikanten zou in de consistoriale kerk van 's Gravenhage van 17 op 11 (daaronder 1 remonstrant) ; in die van Voorburg van 8 op 6 (daaronder 1 remonstrant) ; in die van Alphen van 7 op 5 (daaronder 2 remonstranten) teruggebracht worden. In Katwijk zou het aantal 4 blijven.

Het arrondissement *Leiden* uit de cantons : Leiden, Noordwijk, Woubrugge. Deze cantons werden tot 3 consistoriale kerken gemaakt : nl. 1. Leiden met 21684 gereformeerden en 141 remonstranten ; 2. Noordwijk met 4774 gereformeerden en 45 remonstranten ; 3. Woubrugge met 5070 gereformeerden en 104 remonstranten.

Het aantal predikanten zou in de consistoriale kerk van Leiden van 14 op 9 (daaronder 1 remonstrant) ; in die van Noordwijk van 13 op 9 (daaronder 1 remonstrant) ; in die van Woubrugge van 9 op 7 (daaronder 1 remonstrant) worden teruggebracht.

Het arrondissement *Rotterdam* uit de cantons : Rotterdam en Hillegerdsberg, Delft, Schiedam, Vlaardingen, Naaldwijk, Gouda, Maastricht. Deze cantons werden tot 10 consistoriale kerken gemaakt : nl. 1. Rotterdam met 36259 gereformeerden en 1092 remonstranten ; 2. Kralingen met 6122 gereformeerden en 67 remonstranten ; 3. Moordrecht met 5443 gereformeerden en 340 remonstranten ; 4. Delft met 9478 gereformeerden en 25 remonstranten ; 5. Overschie met 4502 gereformeerden ; 6. Schiedam met 6752 gereformeerden ; 7. Vlaardingen met 10361 gereformeerden ; 8. Naaldwijk met 4974 gereformeerden ; 9. Gouda met 10703 gereformeerden en 628 remonstranten ; 10. Haastrecht met 9092 gereformeerden. Het aantal predikanten zou in de consistoriale kerk van Rotterdam van 21 op 13 (daaronder 3 remonstranten) ; in die van Kralingen van 6 op 5 (daaronder 1 remonstrant) ; in die van Moordrecht van 10 op 7 (daaronder 4 remonstranten) ; in die van Delft van 9 op 6 (daaronder 1 remonstrant) ; in die van Overschie van 6 op 5 ; in die van Schiedam van 6 op 5 ; in die van Vlaardingen van 7 op 6 ; in die van Naaldwijk van 8 op 7 ; in die van Gouda van 11 op 8 (daaronder 2 remonstranten) gereformeerden teruggebracht worden. Die van Haastrecht zou het getal van 9 behouden.

Het arrondissement *Dordrecht* uit de cantons : Dordrecht en Ridderkerk, Strijen, Oud-Beyerland. Deze cantons werden tot 5 consistoriale kerken gemaakt : nl. 1. Dordrecht met 17863 gereformeerden ; 2. Ridderkerk met 8179 gereformeerden ; 3. Charlois met 6254 gereformeerden ; 4. Strijen met 7872 gereformeerden ; 5. Oud-Beyerland met 9027 gereformeerden.

Het aantal predikanten zou in de consistoriale kerk van Dordrecht van 11 op 9 ; in die van Strijen van 8 op 7 ; in die van Oud-Beyerland van 9 op 8 teruggebracht worden. In die van Ridderkerk en Charlois zou het getal respectievelijk 7 en 6 blijven.

Het arrondissement *Gorinchem* uit de cantons : Gorinchem, Slie-

drecht, Kuilenburg. Deze cantons werden tot 5 consistoriale kerken gemaakt, nl. 1. Gorinchem met 5334 gereformeerden ; 2. Hardinksveld met 6162 gereformeerden ; 3. Sliedrecht met 7077 gereformeerden en 42 remonstranten ; 4. Alblasserdam met 6286 gereformeerden 5. Kuilenburg met 9387 gereformeerden.

Het aantal predikanten zou in de consistoriale kerk van Gorinchem van 8 op 5 ; in die van Hardinksveld van 9 op 6 ; in die van Sliedrecht van 10 op 8 (daaronder 1 remonstrant) ; in die van Alblasserdam van 9 op 8 ; in die van Kuilenburg van 17 op 12 worden teruggebracht.

Het arrondissement *Brielle* uit de cantons : Brielle, Sommelsdijk, Goederede. Deze cantons werden tot 4 consistoriale kerken gemaakt, nl. 1. Brielle met 6885 gereformeerden ; 2. Hellevoetsluis met 5191 gereformeerden ; 3. Middelharnis met 5997 gereformeerden ; 4. Dirksland met 6202 gereformeerden.

Het aantal predikanten zou in de consistoriale kerk van Brielle van 12 op 10 worden teruggebracht. In die van Hellevoetsluis, Middelharnis en Dirksland zou het respectievelijk 7, 5 en 6 blijven.

Uit dit overzicht blijkt, dat in *het geheele departement van de Monden van de Maas* waren 283,816 gereformeerden en 2832 remonstranten ; dat er zouden komen 31 consistoriale kerken en het aantal predikanten van 289 op 226 zou worden teruggebracht. Dat der kerkelijke gemeenten zou op 148 worden gebracht.

In het departement van *den Boven-IJssel* bestond :

Het arrondissement *Arnhem* uit de cantons : Arnhem, Wageningen, Ede, Barneveld, Nijkerk, Harderwijk, Elburg, Hattem, Vaassen, Twello, Apeldoorn, Brummen. Deze cantons werden tot 11 consistoriale kerken gemaakt, nl. 1. Arnhem met 5860 gereformeerden ; 2. Wageningen met 3496 gereformeerden ; 3. Ede met 4397 gereformeerden ; 4. Barneveld met 4098 gereformeerden ; 5. Nijkerk met 6327 gereformeerden ; 6. Harderwijk met 5525 gereformeerden ; 7. Elburg met 5126 gereformeerden ; 8. Hattem met 5396 gereformeerden ; 9. Apeldoorn en Vaassen met 7436 gereformeerden ; 10. Voorst met 4844 gereformeerden ; 11. Velp met 6580 gereformeerden. Het aantal predikanten zou in de consistoriale kerk van Arnhem van 6 op 4 ; in die van Harderwijk van 8 op 6 ; in die van Velp van 10 op 8 teruggebracht worden. In die van Wageningen, Ede, Barneveld, Nijkerk, Elburg, Hattem, Apeldoorn en Voorst zou het 't zelfde, respectievelijk 4, 4, 5, 3, 5, 5, 5, 5 blijven.

Het arrondissement *Zutphen* uit de cantons : Zutphen, Warnsveld, Vorden, Lochem, Borculo, Winterswijk en Groenlo, Aalten, Terborg, Doetinchem, Doesburg. Deze cantons werden gemaakt tot 10 consistoriale kerken nl. 1. Zutphen met 6075 gereformeerden ; 2. Warnsveld met 4133 gereformeerden ; 3. Vorden met 4511 gereformeerden ; 4. Lochem met 4564 gereformeerden ; 5. Borculo en Eibergen met 6074 gereformeerden ; 6. Winterswijk en Groenlo met 5511 gereformeerden ; 7. Aalten met 5638 gereformeerden ;

8. Terborg met 4141 gereformeerden ; 9. Doetinchem met 4550 gereformeerden ; 10. Doesburg met 4126 gereformeerden.

Het aantal predikanten zou in de consistoriale kerk van Zutphen van 5 op 4 ; in die van Terborg van 8 op 7 ; in die van Doetinchem van 4 op 3 ; in die van Doesburg van 7 op 6 teruggebracht worden. Dat in die van Warnsveld, Vorden, Lochem, Borculo, Winterswijk, Aalten, zou respectievelijk 3, 3, 3, 6, 4, 3 blijven.

Het arrondissement *Tiel* uit de cantons : Tiel, Geldermalsen, Elst en Bemmelen. Deze cantons worden gemaakt tot 4 consistoriale kerken, nl. 1. Tiel met 10340 gereformeerden ; 2. Buren met 4797 gereformeerden ; 3. Herwijnen met 5473 gereformeerden ; 4. Elst met 5433 gereformeerden.

Het aantal predikanten zou in de consistoriale kerk van Tiel van 17 op 13 ; in die van Buren van 11 op 8 ; in die van Herwijnen van 10 op 8, en in die van Elst van 18 op 12 worden teruggebracht.

Uit dit overzicht blijkt dat in *het geheele departement van den Boven-IJssel* waren : 134451 gereformeerden ; dat er zouden komen 25 consistoriale kerken, en het aantal predikanten van 162 tot 137 zou worden teruggebracht. Dat der kerkelijke gemeenten zou op 95 worden gebracht.

In het departement van *de Monden van den IJssel* bestond :

Het arrondissement *Almelo* uit de cantons : Almelo en Ootmarsum, Enschede en Oldenzaal ; Delden, Goor. Deze cantons werden gemaakt tot 4 consistoriale kerken, nl. Almelo met 6971 gereformeerden ; 2. Enschede met 5536 gereformeerden ; 3. Delden met 3219 gereformeerden ; 4. Goor met 8174 gereformeerden.

Het aantal predikanten zou in de consistoriale kerk van Almelo van 8 op 7 ; in die van Enschede van 6 op 5 teruggebracht worden, terwijl dat in die van Delden en Goor respectievelijk 3 en 6 bleef.

Het arrondissement *Deventer* uit de cantons : Deventer, Raalte, Ommen, Hardenberg. Deze cantons werden gemaakt tot 4 consistoriale kerken, nl. 1. Deventer met 9643 gereformeerden ; 2. Raalte met 6669 gereformeerden ; 3. Ommen met 7124 gereformeerden ; 4. Hardenberg met 3609 gereformeerden.

Het aantal predikanten zou in de consistoriale kerken van Deventer, Raalte, Ommen en Hardenberg niet verminderd worden, maar respectievelijk 8, 5, 5, 3 blijven.

Het arrondissement *Zwolle* uit de cantons : Zwolle, Kampen, Hasselt, Vollenhoven, Steenwijk. Deze cantons werden gemaakt tot 5 consistoriale kerken nl. 1. Zwolle met 11569 gereformeerden ; 2. Kampen met 10271 gereformeerden ; 3. Hasselt met 6597 gereformeerden ; 4. Vollenhoven met 5600 gereformeerden ; 5. Steenwijk met 5099 gereformeerden.

Het aantal predikanten zou in de consistoriale kerken van Zwolle van 8 op 7 ; in die van Kampen van 12 op 11 ; in die van Hasselt van 7 op 6 ; in die van Vollenhoven van 7 op 6 gebracht worden. Dat in Steenwijk zou op 5 blijven.

Uit dit overzicht blijkt dat in *het gehele departement van de Monden van den IJssel* waren 90081 gereformeerden; dat er zouden komen 13 consistoriale kerken, en het aantal predikanten van 83 op 77 zou worden teruggebracht. Dat der kerkelijke gemeenten zou op 52 gebracht worden.

In het departement van *Friesland* bestond :

Het arrondissement *Heerenveen* uit de cantons : Heerenveen, Akkrum, Oudeberkoop en Beetsterzwaag. Deze cantons werden gemaakt tot 5 consistoriale kerken nl. 1. Heerenveen met 6273 gereformeerden ; 2. Joure met 4338 gereformeerden ; 3. Noordwoude met 7442 gereformeerden ; 4. Gorredijk met 5445 gereformeerden ; 5. Dragten met 5922 gereformeerden.

Het aantal predikanten zou in deze consistoriale kerken gelijk blijven, behalve in Dragten, waar het met één zou worden vermeerderd. Respectievelijk zouden dus Heerenveen, Joure, Noordwoude, Gorredijk 6, 6, 11, 6 predikanten behouden. Dragten zou komen van 4 op 5.

Het arrondissement *Leeuwarden* uit de cantons : Leeuwarden en Bergum, Buitenpost, Dokkum, Holwerd, Hallum, Dronrijp, Franeker, Harlingen. Deze cantons werden gemaakt tot 10 consistoriale kerken, nl. 1. Leeuwarden met 11894 gereformeerden ; 2. Stiens met 6564 gereformeerden ; 3. Bergum met 7062 gereformeerden ; 4. Kollum met 8578 gereformeerden ; 5. Dokkum met 7348 gereformeerden ; 6. Holwerd met 6340 gereformeerden ; 7. Hallum met 9971 gereformeerden ; 8. Dronrijp met 6767 gereformeerden ; 9. Franeker met 8926 gereformeerden ; 10. Harlingen met 7604 gereformeerden. Het aantal predikanten zou in de consistoriale kerk van Stiens van 12 op 11 ; in die van Bergum van 10 op 8 ; in die van Kollum van 10 op 9 ; in die van Dokkum van 10 op 9 ; in die van Holwerd van 10 op 9 ; in die van Dronrijp van 17 op 12 ; in die van Franeker van 16 op 11 teruggebracht worden. In die van Leeuwarden, Hallum en Harlingen zou het 't zelfde, respectievelijk 6, 9, 6 blijven.

Het arrondissement *Sneek* uit de cantons : Sneek, Rauwerd, Bolsward, Hindeloopen, Lemmer. Deze cantons werden gemaakt tot 5 consistoriale kerken, nl. 1. Sneek met 8624 gereformeerden ; 2. Rauwerd met 5861 gereformeerden ; 3. Bolsward met 6996 gereformeerden ; 4. Workum met 5446 gereformeerden ; 5. Lemmer met 6196 gereformeerden. Het aantal predikanten zou in de consistoriale kerk te Sneek van 15 op 14 ; in die te Rauwerd van 17 op 13 ; in die te Bolsward van 17 op 13 ; in die te Workum van 10 op 9 ; in die te Lemmer van 11 op 9 teruggebracht worden.

Uit dit overzicht blijkt, dat in het geheele departement van *Friesland* waren 143597 reform. ; dat er zouden komen 20 consistoriale kerken, en het aantal predikanten van 209 op 182 zou worden teruggebracht. Dat der kerkelijke gemeenten zou op 93 worden gebracht.

In het departement van *de Wester-Ems* bestond :

Het arrondissement *Appingedam* uit de cantons : Appingedam, Loppersum, Middelstum, Winsum, Eenrum. Deze cantons werden gemaakt tot 5 consistoriale kerken, nl. 1. Appingedam met 8722 gereformeerden ; 2. Loppersum met 8566 gereformeerden ; 3. Middelstum met 8887 gereformeerden ; 4. Winsum met 5706 gereformeerden ; 5. Eenrum met 3653 gereformeerden.

Het aantal predikanten zou in de consistoriale kerk te Appingedam van 20 op 13 ; in die van Loppersum van 24 op 14 ; in die van Middelstum van 19 op 13 ; in die van Winsum van 12 op 10 ; in die van Eenrum van 7 op 5 teruggebracht worden.

Het arrondissement *Assen* uit de cantons : Assen, Dalen, Hoogeveen, Meppel. Deze cantons werden gemaakt tot 6 consistoriale kerken nl. 1. Assen met 7184 gereformeerden ; 2. Vries met 6263 gereformeerden ; 3. Koeverden met 8499 gereformeerden ; 4. Hoogeveen met 6774 gereformeerden ; 5. Meppel met 7912 gereformeerden ; 6. Dieveren met 6820 gereformeerden.

Het aantal predikanten zou in de consistoriale kerk van Koeverden 11 op 10 verminderd worden ; in die van Assen, Vries, Hoogeveen, Meppel, Dieveren bleef het respectievelijk op 7, 7, 4, 6, 7.

Het arrondissement *Groningen* uit de cantons : Groningen, Hoogezand, de Leek, Zuidhorn. Deze cantons werden gemaakt tot 4 consistoriale kerken nl. 1. Groningen met 19702 gereformeerden ; 2. Hoogezand met 7268 gereformeerden ; 3. De Leek met 6959 gereformeerden ; 4. Zuidhorn met 6961 gereformeerden.

Het aantal predikanten zou in de consistoriale kerk van Hoogezand van 10 op 9 ; in die van de Leek van 11 op 9 ; in die van Zuidhorn van 15 op 11 verminderd worden. In die van Groningen zou het op 9 blijven.

Het arrondissement *Winschoten* uit de cantons : Winschoten, Veendam, Pekela, Weener, Jemgum. Deze cantons werden gemaakt tot 8 consistoriale kerken nl. 1. Winschoten met 6130 gereformeerden ; 2. Nieuwolde met 6390 gereformeerden ; 3. Veendam met 8175 gereformeerden ; 4. Zuidbroek met 4438 gereformeerden ; 5. Oude Pekela met 6326 gereformeerden ; 6. Wedde met 4842 gereformeerden ; 7. Weener met 9558 gereformeerden ; 8. Jemgum met 6250 gereformeerden.

Het aantal predikanten zou in de consistoriale kerk van Nieuwolde van 9 op 8 ; in die van Wedde van 10 op 7 ; in die van Weener van 9 op 8 ; in die van Jemgum van 12 op 8 verminderd worden. Dat in die van Winschoten, van Veendam, Oude Pekela zou hetzelfde, respectievelijk 6, 3, 3 blijven. Dat in Zuidbroek zou klimmen van 3 tot 4.

Uit dit overzicht blijkt dat in *het geheele departement van de Wester-Eems* waren 171985 gereformeerden ; dat er 23 consistoriale kerken zouden komen en het getal predikanten van 224 op 181 verminderd zou worden. Dat der kerkelijke gemeenten zou gebracht worden op 99.

In het departement van *de Ooster-Eems* bestonden :

De arrondissementen van *Aurich en Jever* uit de cantons : Aurich, Timmel, Norden, Berum, Erens, Witmund, Hochlyhe, Jever en Rultringen. Alleen in het canton Aurich werd een consistoriale kerk gevormd met 1584 gereformeerden.

Het aantal predikanten werd gebracht van 6 op 4.

Het arrondissement *Emden* uit de cantons : Emden, Oldersum, Peursum, Leer en Detern. Deze cantons werden gemaakt tot 4 consistoriale kerken nl. 1. Emden met 6714 gereformeerden ; 2. Oldersum met 5672 gereformeerden ; 3. Peursum met 6892 gereformeerden ; 4. Leer en Detern met 5230 gereformeerden.

Het aantal predikanten werd in de consistoriale kerk van Emden van 7 op 4 ; in die van Oldersum van 24 op 14 ; in die van Peursum van 16 op 13 ; in die van Leer en Detern van 13 op 9 teruggebracht.

Uit dit overzicht blijkt dat in het geheele departement van de Ooster-Eems waren 26092 gereformeerden, dat er 5 consistoriale kerken zouden komen en dat het aantal predikanten van 66 op 44 zou worden verminderd. Dat der kerkelijke gemeenten zou op 108 gebracht worden.

Volgens dit plan zou de indeeling der Gereformeerde kerk hier te lande aldus zijn :

Algemeene recapitulatie.

Departementen	Cons. kerken	Gereformeerden	Aantal diensdoende predikanten	Aantal voorgestelde predikanten	Kerkelijke gemeenten	Cantons	Arrondissement
1. Zuiderzee	31	277,282	326	231	167	48	6
2. Monden v. d. Maas	31	286,648	289	226	148	35	6
3. Boven-IJssel	25	134,551	162	137	95	32	3
4. Monden v. d. IJssel	13	90,981	83	77	52	15	3
5. Friesland	20	143,597	209	182	93	19	3
6. Weser-Eems	23	171,985	223	181	99	17	4
7. Ooster-Eems	5	26,392	66	44	108	14	3
Totaal . . .	148	1,130,236	1358	1078	762	180	28

De opzet dezer indeeling was zeer beleidvol en slim, en in het belang der gereformeerde kerken. Het voorstel toch om de kerkelijke indeeling parallel te doen loopen met de cantonale beantwoorde aan één der grondslagen van de fransche wet, die hetzelfde voor de roomsche kerk had ingevoerd en het zeker ook voor de gereformeerde kerken zou gedaan hebben, wanneer zij, zooals hier te lande, aldaar zulk een groot deel des volks hadden omvat. Men bleef er dus mede in de lijn van de wet van 16 Germinal an 10. Maar de bedoeling er van was eene ten voordeele dier kerken. Men hoopte namelijk op deze wijze de erkenning van consistoriale kerken te verkrijgen,

die minder dan 6000 leden telden ; een cijfer dat volgens artikel 18 van genoemde wet noodig was om zulke kerken te vormen. Verschillende cantons toch hadden tusschen de 3000 en 5000 gereformeerden. De vereeniging van verschillende kerken onder één consistorie zou derhalve een veel eenvoudiger karakter dragen en voor de kerkbesturen veel minder bezwaren opleveren, wanneer dit stelsel mocht gevolgd worden dan wanneer eene combinatie van 6000 gereformeerden vereischt wordt. Ook dreigde het gevaar dat door meerder inkrimping van het aantal consistoriale kerken het opperzeg van de regeering zich in sterker mate zou doen gevoelen en de samensmelting van naburige gemeenten met vermindering van predikantsplaatsen nog grooter zou zijn. Het voorstel was daarom zeer in het belang der gereformeerde kerken. Daarnaast kwam echter de bepaling te staan, dat wanneer een canton minder dan 3000 gereformeerden telde, deze met de gereformeerde bevolking van een nabijgelegen canton, tot ééne consistoriale kerk werden vereenigd.

In dezelfde lijn van gedachten als genoemd voorstel lag dit andere om de cantons, waar meer dan 10.000 gereformeerden woonden, in twee consistoriale kerken te splitsen. Ook dit toch kwam aan het aantal dezer en de bestaande organisatie er van ten goede.

Verder stelde de ontwerper ten dienste der kerken voor, dat al waren de grootste steden, zooals Amsterdam, Rotterdam, den Haag en Leiden, elk in verschillende cantons verdeeld, zij toch ieder op den ouden voet ééne consistoriale kerk zouden uitmaken. Ook wenschte hij de mogelijkheid geopend te zien om een enkele maal een paar cantons te vereenigen, ten einde eene betere indeeling van twee of drie consistoriale kerken te verkrijgen dan men zou gehad hebben, indien men angstvallig de grenzen der cantons in het oog had moeten houden.

In de gegeven omstandigheden was deze aanpassing van de fransche wet aan de hier bestaande toestanden eene zeer gelukkige. Het was echter niet waarschijnlijk, dat de fransche regeering met dit volledige plan genoegen zou nemen. Het eerste voorstel toch kwam practisch neer op eene afwijking van de gedragslijn, die aan de commissie voor de indeeling der eerediensten was voorgeschreven, namelijk hare voorstellen in overeenstemming te brengen met de wetten en decreten, die in het overig deel van het rijk golden, met name met de organisatie, die bij de wet van 18 Germinal an 10 was ingevoerd.

In de tweede plaats stelde de ontwerper van het organisatie-voorstel, de heer Janssen, eene vermindering van 280 predikanten voor. De fransche regeering had daarop met het oog op de financiën ten zeerste aangedrongen en de combinatie van vele gemeenten in het stelsel der consistoriale kerken maakte haar mogelijk. Ook werd erkend dat de gereformeerde kerken te veel predikanten hadden en hun aantal dus veilig kon worden verminderd. Echter werd ook hierbij met omzichtigheid te werk gegaan. Het getal van 1358 werd op 1078 gebracht. De geheele bevolking van gereformeerden met

de remonstranten bedroeg 1,130,236. Ieder predikant zou dus voortaan in doorsnede ongeveer 1100 personen geestelijk moeten verzorgen. Maar om te verhinderen dat nu nog op verdere vermindering zou worden aangedrongen, wees Janssen er op, dat volgens deze regeling de gereformeerden in Nederland reeds in ongunstiger conditie waren dan die in Frankrijk, waar elk predikant ongeveer 820 personen voor zijne rekening heeft. Verder werd aangetoond, dat het getal, in aanmerking genomen de plaatselijke omstandigheden, zooals de ligging van de kerken, het aantal bijkerken, tot het uiterste was beperkt.

Echter werd bij het doen van dit voorstel krachtig de billijkheid bepleit om, in overeenstemming met artikel 27 der fransche wet, alle in dienst zijnde predikanten voorloopig in dienst te houden. De rechtvaardigheid en de voorzichtigheid beide verboden toch op één oogenblik al de bedoelde predikanten uit hun ambt te verwijderen. Men vleide zich met de hoop dat wat in dit opzicht in andere geannexeerde streken was geschied, ook hier zou gebeuren.

In de derde plaats werd het instituut der consistoriale kerken gedrukt door het bezwaar, dat de consistories door hunne uitgebreidheid niet in staat waren, de verschillende huishoudelijke behoeften van elke gemeente te kennen en hare administratie nauwkeurig te voeren. Vandaar deed men aan het Departement het voorstel om aan de consistories locale besturen te verbinden, die onder het oppertoezicht van gene stonden. Liefst zag men dan aan die plaatselijke administraties een wettig bestaan door de regeering toegekend.

In de vierde plaats werd voorgesteld 6 departementale synoden in het leven te roepen, voor elk departement één, namelijk 1. die van Amsterdam voor het departement van de Zuiderzee; 2. die van 's Gravenhage voor dat van de Monden van de Maas; 3. die van Arnhem voor dat van den Boven-IJssel; 4. die van Zwolle voor dat van de Monden van den IJssel; 5. die van Leeuwarden voor dat van Friesland; 6. die van Groningen voor de beide departementen van de Wester-Eems en de Ooster-Eems.

Bovendien zouden er 26 arrondissement-synoden zijn, namelijk *a* in het departement van de Zuiderzee de synoden of classes 1. van Amsterdam; 2. van Haarlem; 3. van Hoorn; 4. van Alkmaar; 5. van Utrecht; 6. van Amersfoort; deze vormden samen de departementale synoden van Amsterdam; *b* in het departement van de Monden van de Maas de synoden of classes 1. van 's Gravenhage; 2. van Leiden; 3. van Rotterdam; 4. van Dordrecht; 5. van Gorcum; 6. van Brielle; deze vormden samen de departementale synode van 's Gravenhage; *c* in het departement van den Boven-IJssel de synoden of classes 1. van Arnhem; 2. van Zutphen; 3. van Tiel; deze vormden samen de departementale synode van Arnhem; *d* in het departement van de Monden van den IJssel de synoden of classes 1. van Zwolle; 2. van Deventer; 3. van Almelo; deze vormden samen de departementale synode van Zwolle; *e* in het departe-

ment van Friesland de synoden of classes 1. van Leeuwarden ; 2. van Sneek ; 3. van Heerenveen ; deze vormden samen de departementale synode van Leeuwarden ; *f* in het departement van de Wester- en Ooster-Eems de synoden of classes 1. van Groningen ; 2. van Assen ; 3. van Appingedam ; 4. van Winschoten ; 5. van Emden ; deze vormden samen de departementale synode van Groningen. Verder wenschte men in elk arrondissement of classicaal ressort, tot opzicht over de verschillende, zich daarin bevindende kerken, een *classicale commissie of inspectie* van drie leden, een predikant en twee gemeenteleden, of in uitgestrekte arrondissementen van 5 leden, twee predikanten en drie gemeenteleden. Het bestuur in een departementaal of synodaal ressort wenschte men te zien toevertrouwd aan een *synodale commissie of directie*, samengesteld uit een gemeentelid-voorzitter, en vier assessoren, van wie twee predikanten en twee gemeenteleden waren. De keizer zou de leden dezer commissies benoemen; den eersten keer op voordracht van Lebrun; voortaan, wat de leden der synodale commissie aangaat, op een voordracht van de leden der classicale deputaten, en wat de leden der classicale commissie betreft, op die van de leden der consistories. De voorzitters der consistories, voor wie men niet gaarne, zooals de fransche wet in artikel 21 voorschreef, onherroepelijk den oudste der leeraars zag aangewezen, zouden dan op voordracht van de consistories, door de synodale directie kunnen worden benoemd, terwijl die benoeming door den keizer zou moeten worden bekrachtigd.

Bij de verdediging dezer regeling werd er op gewezen, dat de toepassing der fransche wet alle verband tusschen de verschillende consistoriale kerken zou wegnemen. Deze toch stonden los van elkander, terwijl de samenroeping van de synode geheel en al van den wil der regeering afhankelijk was, en het voorbeeld in Frankrijk toonde dat deze niet werd verleend. Waarom — zoo vroeg men — ontvangen de lutherschen hunne inspecteurs en de roomschen hunne bisschoppen, en moeten de gereformeerde kerken elk centraal kerkelijk toezicht missen ? En dat in een land, waar tot nu toe deze kerken hare wetten, hare reglementen, hare besturen in overeenstemming met hare organisatie hadden bezeten ! School de oorzaak in den afkeer van den staat van groote kerkelijke vergaderingen, welnu, een directie, als voorgesteld werd, kon deze voorkomen en toch middelerwijl het onderling verband tusschen de verschillende kerken levendig houden.

Zelfs werd de gedachte aan één synode, waarin op hare beurt de departementale synoden zouden kunnen worden vereenigd, uitgesproken.

Ook deze voorstellen weken in belangrijke mate van de fransche wet af, die slechts synoden, welke vijf consistoriale kerken omvatten, erkenden. De departementale synoden en de voorgestelde commissies waren geheel iets nieuws, en het zou zeer de vraag zijn of de fransche regeering deze amptiatie zou goedkeuren. Hoe meer

centralisatie de kerk toch verkreeg, des te sterker werd haar bestuur en des te moeilijker viel de invloed van den staat op het kerkelijk leven te handhaven.

In de vijfde plaats vreesde Janssen groote ontstemming in de gereformeerde kerken hier te lande van de toepassing van artikel 18 der fransche wet, volgens hetwelk alleen de hoogstaangeslagenen in de directe belastingen tot ouderling zouden kunnen worden benoemd. Zulk een geldheerschappij, op zichzelf reeds ongereformeerd, zou te meer verbitteren, omdat zij tal van uitnemende krachten van het ouderlingschap zou uitsluiten. Bovendien stuitte hij op het bezwaar, dat tal van rijke kooplieden, als niet-grondbezitters, niet tot de hoogst aangeslagenen in de directe belastingen behoorden. Om deze redenen werd in overweging gegeven, naast de hoogst aangeslagenen tot het ouderlingschap hen toe te laten, die openbare functies bekleeden, geleerden, kooplieden en handelslieden van de twee eerste classen. Zóó zou althans eenigermate aan de nederlandsche gereformeerden op dit punt bevrediging worden geschonken. Hoewel dit echter zeer betrekkelijk het geval zou zijn, was het meer dan twijfelachtig of de fransche regeering hare wet, die te dezer zake zeer beslist sprak, ter wille van ons zou willen wijzigen.

Nog werd op de onuitvoerbaarheid der bepaling, althans voor de grootste gemeenten, gewezen, krachtens welke het aantal ouderlingen in één consistoriale kerk niet meer dan 12 mocht bedragen. In Frankrijk, waar de gereformeerde kerken over 't algemeen niet zóó talrijk waren, kon men met dit maximum volstaan. Maar dit ging in gemeenten als de amsterdamsche, waar op dat oogenblik 29 ouderlingen en 42 diakenen waren, niet. Daarom werd dan ook de volgende afwijking van de fransche wet voor ons land voorgesteld. In gemeenten, die meer dan 10000 leden tellen, zou het consistorie boven de 12 ouderlingen, met één op elke 2000 meer, worden vermeerderd; in die met meer dan 20000, met één op elke 4000 boven de 20000; in die met meer dan 40000, met één op elke 10000 boven de 40000. Ten gevolge dezer regeling zouden Haarlem, Gouda, Zwolle, Leeuwarden 13 ouderlingen krijgen; Dordrecht 16; Utrecht, Leiden, Groningen 17; 's Gravenhage 19; Rotterdam 21; Amsterdam 28.

Over de door den keizer gewenschte vereeniging van remonstranten en gereformeerden werd niet gunstig geoordeeld. De opsteller achtte deze veel moeilijker dan die van evangelisch-lutherschen en hersteld-lutherschen. Al waren de verschillen, die aanleiding tot scheuring hadden gegeven, naar men meende, niet van groot belang, die scheuring bestond reeds een paar eeuwen en ging thans diep. Want de remonstranten hadden afstand gedaan van elke geloofsbelijdenis, terwijl zij volkomen vrijheid van denken leeren; de gereformeerden daarentegen stellen prijs op hunne symbolische boeken en beschuldigen de remonstranten van indifferentisme. Men heeft dus op dit oogenblik met twee verschillende godsdienstige

stelsels te doen. Gewelddadige vereeniging zou groote moeilijkheden opleveren. Het meest raadzaam achtte men dan ook de remonstranten te laten in den toestand, waarin zij zich nu bevinden. Als zoodanig hebben zij recht op de bescherming der regeering, nu zij fransche onderdanen zijn. In dit opzicht dienen zij gelijk te staan met de grieksche christenen, die het fransche rijk vóór de inlijving van de illyrische provinciën niet kende, maar nu beschermt. Men wenschte derhalve de remonstrantsche broederschap geheel te laten, zooals zij was.

Uit al deze voorgestelde veranderingen blijkt zonneklaar hoe weinig de fransche wet op de organisatie der gereformeerde kerken hier te lande paste. Alles moest letterlijk worden veranderd. De plaatselijke consistories werden vernietigd; de classes verdwenen; de synoden bleven slechts in naam bestaan. Oude instellingen, daaraan verbonden, als beurzen en dergelijke, vielen weg. Nieuwe consistories zouden moeten worden gemaakt; andere administraties in het leven geroepen. Zoowel de personen, die de nieuwe consistories zouden vormen als hun aantal veranderden. De rechten van de oude colleges waren geheel andere dan die de nieuwe zouden bezitten. In den grond der zaak dreigden onze gereformeerde kerken, wat hunne organisatie aangaat, geheel te worden vernietigd. In deze moeilijke omstandigheden hadden de genoemde voorstellen de groote verdienste, dat men daarin op beleidvolle wijze, zooveel zulks mogelijk was, de oude loten op den nieuwen stam poogde te enten, en de fransche wet in die mate aan de hollandsche toestanden trachtte aan te passen, dat de gereformeerden zoo weinig mogelijk gekrenkt en benadeeld werden. En het moet worden erkend, dat Baron d'Alphonse, de intendant van Binnenlandsche zaken en eeredienst, de voorzitter der organisatie-commissie, tot op zekere hoogte hiertoe krachtig medewerkte.

Wij zeggen met opzet „tot op zekere hoogte.” Al stemde d'Alphonse toch in hoofdzaak met zijn ambtenaar overeen, op sommige punten ging hij hem te ver. Wij zullen dit later kunnen zien in het algemeen rapport, dat d'Alphonse naar Minister Bigot zond. Het is echter waarschijnlijk, dat zijne zienswijze reeds invloed oefende op het oordeel, dat de commissie, bestaande uit de heeren Mollerus, Te Water, Delprat en Stuart, over de denkbeelden van den heer Janssen in haar concept-voorstel uitsprak, en dat het daaraan is toe te schrijven dat dit zulk een gematigd en sober karakter droeg.

Zeer teere punten toch als dat van de samenstelling der consistories uit anderen dan predikanten en notabelen, d.w.z. de rijksten; dat van de vermeerdering van het aantal hunner leden in grootere gemeenten; dat der arrondissements- en departementale synoden; dat der splitsing der cantons boven de 10000 zielen in twee consistoriale kerken ging zij stilzwijgend voorbij. Hier lagen kennelijk vele voetangels en klemmen. Zij moest vreezen met de voorstellen van den heer Janssen te dezen opzichte haar mandaat, om zich aan de

wet van 18 Germinal an 10 te houden, verre te buiten te gaan. Daarvoor deinsde zij begrijpelijkerwijze terug.

Van al de voorstellen, die wij genoemden ambtenaar hoorden doen, vinden wij er slechts twee ongewijzigd terug. Het is dat om artikel 16 der fransche wet in dezen zin te wijzigen, dat niet een getal van 6000, maar van 3000 gereformeerden voldoende zal zijn, om eene consistoriale kerk te vormen, en dat om artikel 27 van toepassing te verklaren op de ongeveer 300 predikanten, die zullen uitvallen, zoodat zij òf tot hun dood òf totdat zij verplaatst worden, het eenmaal uitgekeerde traktement behouden. In plaats van de voorgestelde departementale en arrondissements-synoden werd door de commissie de benoeming in elk departement aan de hand gedaan van eene commissie van correspondentie met de consistoriale kerken van dat departement. Deze commissie zou samengesteld kunnen worden uit vijf leden, zoowel predikanten als gemeentelieden, waarvan er ieder jaar twee aftreden. Men meende hiermede een zeker verband te hebben verkregen, zonder in conflict te komen met de wet.

De verdere voorstellen betroffen nieuwe zaken. Had de fransche wet in artikel 1 bepaald, dat „niemand de bediening van leeraar bij eenig kerkgenootschap zou kunnen waarnemen, tenzij hij franschman was,” de commissie stelde voor dit aldus te lezen: „Geen vreemdeling zal de bediening van leeraar bij eenig kerkgenootschap kunnen waarnemen, tenzij hij daarin bevestigd is door de regeering”. Men achtte deze wijziging noodzakelijk met het oog op de zwitserse en hoogduitsche predikanten, die hier in de fransche en hoogduitsche kerken mochten worden beroepen. De bepaling in artikel 4, dat geen leerstellige of dogmatische beslissing of formulier, hetzij onder den titel van „confessie”, of onder welken anderen ook, mocht worden gepubliceerd of als stof voor het onderwijs zou kunnen worden gebruikt, voordat de regeering tot de publicatie of openlijke bekendmaking machtiging gegeven had, hoopte de commissie in dien zin veranderd te krijgen, dat dit alles alleen van toepassing zou verklaard worden op een *nieuwe* leerstellige of dogmatische beslissing, of een *nieuw* formulier. De reden van dezen wensch tot verandering lag in de vrees bij vele gereformeerden, dat, op grond van het vierde artikel, de nederlandsche geloofsbelijdenis en de heidelbergsche catechismus wel eens door andere leerstukken of formulieren konden worden vervangen. De commissie wenschte den grond voor die vrees weggenomen te zien. Verder stelde zij voor artikel 10 en 13 aldus aan te vullen, dat behalve de kweekschool te Genève ook de academies van Leiden en Groningen opleidings-instituut voor de aanstaande gereformeerde predikanten zouden blijven, en het seminarie voor de remonstranten dat voor de aanstaande remonstrantsche leeraars. Men deed het daarbij voorkomen alsof het wetenschappelijk gehalte dezer personen daardoor beter gewaarborgd was.

De verdere voorstellen der commissie betroffen de financiën. Men pleitte er voor, om, indien de traktementsregeling der protestantsche leeraars, zooals die bij decreet van 15 Germinal an 12 was vastgesteld, hier te lande werd ingevoerd, die staatsbijdragen, met het oog op de duurte van het hollandsche leven en de onmacht der meeste plaatselijke kerken om iets voor het predikantstraktement af te staan, met een vijfde deel te verhoogen. Tevens herinnerde zij aan de nooden van de weduwen en kinderen van gestorven leeraars, en aan die van hen, die op grond van ouderdom of zwakte geen dienst meer doen konden, en die vroeger hier van gouvernementswege gesteund werden.

Zeer voorzichtig liet de commissie zich uit over het vraagstuk van de verdeling der kerkgebouwen. Het beste scheen de stedelijke regeeringen, die alle bijzonderheden het best kenden, daarmede te belasten, behoudens later verhaal op de prefectuur.

Eindelijk adviseerde de commissie de gereformeerden niet met de remonstranten te vereenigen, maar laatstgenoemden te vereenigen in ééne consistoriale kerk. Zij was van oordeel, dat de vereeniging van alle remonstranten in één zoodanige organisatie en hun deelgenootschap aan den geldelijken steun van regeeringswege meer ten goede voor eene langzame samensmelting met de gereformeerden zouden uitwerken dan eene ontijdige combinatie. De tijd zou komen, zoo meende de commissie, onderschattende de beteekenis der dogmatische verschillen — dat gereformeerden en remonstranten, ja alle protestantsche kerkgenootschappen zich zouden vereenigen ! Men leefde toen in een niet-dogmatischen tijd.

Uit dit alles zien wij dat de commissie zeer gematigd en beleidvol optrad. Voor het verkrijgen van een duidelijk overzicht van de door haar in de wet van 18 Germinal an 10 voorgestelde veranderingen, plaatsens wij haar voorstel, dat zij den 8^{en} Juli 1812 aan d'Alphonse aanbood en de fransche wet naast elkander.

Projet d'articles organiques pour le culte réformé des Départemens Hollandais.

Titre Premier.

Dispositions Générales.

Art. 1.

Aucun étranger ne pourra être admis à exercer les fonctions du culte réformé, s'il n'est agréé du Gouvernement.

Articles organiques des cultes protestans.

Titre Premier.

Dispositions générales pour toutes les Communions protestantes.

Art. 1.

Nul ne pourra exercer les fonctions du culte, s'il n'est Français.

Art. 2.

Les églises réformées, ni leurs ministres, ne pourront avoir des relations avec aucune puissance ni autorité étrangère.

Art. 3.

Les pasteurs prieront dans la recitation de leurs offices pour l'Empereur des français.

Art. 4.

Aucune nouvelle décision dogmatique ou doctrinale, aucun nouveau formulaire, sous le titre de confessions, ou sous tout autre titre, ne pourront être publiés ou devenir la matière de l'enseignement, avant que le Gouvernement en ait autorisé la publication ou promulgation.

Art. 5.

Aucun changement dans la discipline n'aura lieu sans la même autorisation.

Art. 6.

Le Conseil d'Etat connaîtra de toutes les entreprises des ministres des cultes et de toutes dissensions qui pourraient s'élever entre eux.

Art. 7.

Il sera pourvu au traitement des pasteurs des églises portées sur les tableaux annexés aux présent articles.

Art. 8.

Les pasteurs dont les places seront supprimées par suite de la nouvelle organisation, conserveront le traitement assigné à la classe à

Art. 2.

Les églises protestantes, ni leurs ministres, ne pourront avoir des relations avec aucune puissance ni autorité étrangère.

Art. 3.

Les pasteurs et ministres des diverses communions protestantes prieront et feront prier, dans la recitation de leurs offices, pour la prospérité de la République française et pour les consuls.

Art. 4.

Aucune décision doctrinale ou dogmatique, aucun formulaire, sous le titre de confession, ou sous tout autre titre, ne pourront être publiés ou devenir la matière de l'enseignement, avant que le Gouvernement en ait autorisé la publication ou promulgation.

Art. 5.

Aucun changement dans la discipline n'aura lieu sans la même autorisation.

Art. 6.

Le Conseil d'Etat connaîtra de toutes les entreprises des ministres du culte et de toutes dissensions qui pourront s'élever entre ces ministres.

Art. 7.

Il sera pourvu au traitement des pasteurs des églises consistoriales ; bien entendu qu'on imputera sur ce traitement les biens que ces églises possèdent, et le produit des oblations établies par l'usage ou par des réglemens.

laquelle ils auraient appartenu d'après le Tarif des tableaux.

Art. 9.

Les pasteurs seront distingués en pasteurs de première, de seconde et de troisième classe.

Art. 10.

Le traitement des ministres du culte réformé dans le département Hollandais, sera plus fort d'un cinquième que celui des ministres protestans en France.

Art. 11.

Le traitement des pasteurs de la première classe est de deux mille quatre cents francs. Celui des pasteurs de la seconde classe est de dix-huit cents francs.

Celui des pasteurs de la troisième classe est de douze cents francs.

Art. 12.

Le traitement des pasteurs court du jour, que l'Empereur a confirmé leur nomination ¹⁾.

¹⁾ De artt. 12, 13 en 14 zijn overgenomen uit „Arrêté sur le traitement des ministres protestans” van 15 germinal an 12 (5 April 1804), dat in zijn geheel aldus luidt : Art. 1. Le traitement des pasteurs des églises protestantes est réglé d'après la population des communes dans lesquelles ils exerceront leur ministère.

Art. 2. Les pasteurs des protestans des églises des communes dont la population est au-dessus de trente mille âmes sont pasteurs de première classe ; ceux des communes dont la population s'élève depuis cinq mille âmes inclusivement jusques à trente mille âmes sont pasteurs de seconde classe, et ceux des communes dont la population est exclusivement au dessous de cinq mille âmes sont pasteurs de troisième classe.

3. Le traitement des pasteurs de la première classe est de deux mille francs ; celui des pasteurs de la seconde classe est de quinze cents francs ; celui des pasteurs de la dernière classe est de mille francs.

4. Le traitement des pasteurs court du jour où le premier Consul a confirmé leur nomination.

5. Le traitement des pasteurs sera payé par trimestre.

6. Le traitement des pasteurs est insaisissable.

7. Le traitement des pasteurs sera acquitté à Paris, suivant leur classi-

Art. 13.

Le traitement des pasteurs sera payé par trimestre.

Art. 14.

Le traitement des pasteurs est insaisissable.

Art. 15.

Les communes procureront aux pasteurs un logement et son jardin.

Art. 16.

La somme fixée par l'État pour les dépenses du culte réformé ne s'élève pas à celle qu'exigeraient les traitements des pasteurs sur le pied spécifié dans l'art. 11. Le supplément viendra à la charge des communes.

Art. 8.

Les dispositions portées par les articles organiques du culte catholique, sur la liberté des fondations, et sur la nature des biens qui peuvent en être l'objet, seront communes aux églises protestantes.

Art. 17.

Nul ne pourra être un ministre d'une église réformée, s'il n'a étudié aux académies de Leide, de Groningue, au séminaire de Genève ; ou au séminaire des remonstrans à Amsterdam.

Art. 9.

Il y aura deux académies ou séminaires, dans l'est de la France, pour l'instruction des ministres de la confession d'Augsbourg

Art. 10.

Il y aura un séminaire à Genève, pour l'instruction des ministres des églises réformées.

Art. 11.

Les professeurs de toutes les académies ou séminaires seront nommés par le premier consul.

.....
 fication, par le trésorier du Gouvernement, sur les mandats du conseiller d'État chargé de toutes les affaires concernant les cultes.

8. Il sera mis à cet effet, tous les trimestres, à la disposition du trésorier du Gouvernement, la somme de soixante-quatre mille cent vingt-cinq francs des fonds destinés aux frais du culte protestant.

Art. 12.

Nul ne pourra être élu ministre ou pasteur d'une église de la confession d'Augsbourg, s'il n'a étudié pendant un temps déterminé, dans un des séminaires français destinés à l'instruction des ministres de cette confession, et s'il ne rapporte un certificat en bonne forme, constatant son temps d'étude, sa capacité et ses bonnes moeurs.

Art. 18

Le temps des études est fixé à quatre ans. On ne pourra être élu pasteur, sans produire un certificat constatant le temps d'étude, la capacité et les bonnes moeurs, et à moins de subir un examen peremptoire.

Art. 13

On ne pourra être élu ministre ou pasteur d'une église réformée, sans avoir étudié dans le séminaire de Genève, et si on ne rapporte un certificat dans la forme énoncée dans l'article précédent.

Art. 14

Les réglemens sur l'administration et la police intérieure des séminaires, sur le nombre et la qualité des professeurs, sur la manière d'enseigner, et sur les objets d'enseignement, ainsi que sur la forme des certificats ou attestations d'étude, de bonne conduite et de capacité, seront approuvés par le Gouvernement.

*Titre II**Organisation générale
Section première*

Art. 19.

Les églises réformées des Départemens Hollandais, auront des pasteurs, des consistoires locaux et des synodes.

Art. 20

Il y aura une église consistoriale par trois mille âmes de la même communion.

Art. 21.

Il y aura une église consistoriale

*Titre II**Des Eglises réformées Section première.
De l'organisation générale de ces
Eglises*

Art. 15

Les églises réformées de France auront des pasteurs, des consistoires locaux et des synodes.

Art. 16

Il y aura une église consistoriale par six mille âmes de la même communion.

pour les Remonstrans qui se composera de toutes les églises Remonstrantes des Départemens Hollan-dais.

Art. 22.

Cinq églises consistoriales formeront l'arrondissement d'un synode.

Section deuxième.
Des Pasteurs, des consistoires, des Directions et des Correspondances.

Art. 23.

Le consistoire de chaque église sera composé du pasteur ou des pasteurs desservant cette église, et d'anciens ou notables laïques, choisis parmi les citoyens les plus imposés, au rôle des contributions directes ; le nombre de ces notables ne pourra être au-dessous de six, ni au-dessus de douze ¹⁾.

Art. 24.

Le nombre des ministres ou pasteurs, dans une même église consistoriale, ne pourra être augmentésans l'autorisation du Gouvernement.

Art. 25.

Les consistoires veilleront au maintien de la discipline, à l'administration des biens de l'église et à celle des deniers provenant des aumônes.

Art. 17.

Cinq églises consistoriales formeront l'arrondissement d'un synode.

Section deuxième.
Des Pasteurs, et des consistoires locaux.

Art. 18.

Le consistoire de chaque église sera composé du pasteur ou des pasteurs desservant cette église, et d'anciens ou notables laïques, choisis parmi les citoyens les plus imposés, au rôle des contributions directes ; le nombre de ces notables ne pourra être au-dessous de six, ni au-dessus de douze.

Art. 19.

Le nombre des ministres ou pasteurs, dans une même église consistoriale, ne pourra être augmenté sans l'autorisation du Gouvernement.

Art. 20.

Les consistoires veilleront au maintien de la discipline, à l'administration des biens de l'église et à celle des deniers provenant des aumônes.

¹⁾ Ypey en Dermont vergissen zich, wanneer zij mededeelen (t. a. p. 4e dl. bldz. 521 en 522), dat de commissie verandering van dit artikel voorstelde. Noch in het verslag harer beraadslagingen, noch in haar concept-voorstel is dienaangaande iets te vinden. Integendeel zegt zij uitdrukkelijk : „Relativement *a.* à la composition des consistoires ; *b.* à l'augmentation eventuelle du nombre des pasteurs, qui en seront membres ; *c.* aux attributions de ces consistoires ; *d.* au mode de leurs délibérations ; *e.* au tems de convocations ordinaires et extraordinaires ; *f.* à celui de leur renouvellement, on observera ce qui a été statué par les art. 18-24 de la loi du 18 Germinal an X." Wel had de heer Janssen de door Ypey en Dermont genoemde wijziging voorgesteld en nam d'Alphonse haar in zijn algemeen rapport over, maar de commissie durfde kennelijk geen voorstel tot wijziging aan.

Art. 26.

Les assemblées des consistoires seront présidées par le pasteur ou par le plus ancien des pasteurs. Un des anciens ou notables remplira les fonctions de secrétaire.

Art. 27.

Les assemblées ordinaires des consistoires continueront de se tenir aux jours marqués par l'usage.

Les assemblées extraordinaires ne pourront avoir lieu sans la permission du sous-préfet, ou du maire en l'absence du sous-préfet.

Art. 28.

Tous les deux ans, les anciens du consistoire seront renouvelés par moitié : à cette époque, les anciens en exercice s'adjoindront un nombre égal de citoyens protestants, chefs de famille et choisis parmi les plus imposés au rôle des contributions directes, de la commune où l'église consistoriale sera située, pour procéder au renouvellement. Les anciens sortans pourront être réélus.

Art. 21.

Les assemblées des consistoires seront présidées par le pasteur ou par le plus ancien des pasteurs. Un des anciens ou notables remplira les fonctions de secrétaire.

Art. 22.

Les assemblées ordinaires des consistoires continueront de se tenir aux jours marqués par l'usage.

Les assemblées extraordinaires ne pourront avoir lieu sans la permission du sous-préfet, ou du maire en l'absence du sous-préfet.

Art. 23.

Tous les deux ans, les anciens du consistoire seront renouvelés par moitié : à cette époque, les anciens en exercice s'adjoindront un nombre égal de citoyens protestants, chefs de famille et choisis parmi les plus imposés au rôle des contributions directes, de la commune où l'église consistoriale sera située, pour procéder au renouvellement. Les anciens sortans pourront être réélus.

Art. 24 ¹⁾.

Dans les églises où il n'y a point de consistoire actuel, il en sera formé un. Tous les membres seront élus par la réunion des vingt-cinq chefs de famille protestans les plus imposés au rôle des contributions directes : cette réunion n'aura lieu qu'avec l'autorisation et en la présence du préfet ou du sous-préfet.

¹⁾ Zeer tactvol liet de commissie de artt. 24, 25 en 26 eenvoudig weg, zonder dat zij zich er nader over uitspreekt of er een oordeel over velt. Waarschijnlijk wilde zij daarmede aan den heer Janssen (en door hem aan Baron d'Alphonse), die er zich in zijn voorstellen niet over had uitgesproken, een wenk geven om, zoo mogelijk, deze den gereformeerden zeer on-sympathieke artikelen van de baan te schuiven.

Art. 27 kon, met het oog op de vele uitvallende predikantsplaatsen, aldus niet gehandhaafd worden. Art. 28 evenmin, omdat, naar het voorstel der commissie, de ééne consistoriale kerk der remonstranten zich over verschillende departementen uitstreekte.

Art. 25.

Les pasteurs ne pourront être destitués qu'à la charge de présenter les motifs de la destitution au Gouvernement, qui les approuvera ou les rejettera.

Art. 26.

En cas de décès, ou de démission volontaire, ou de destitution confirmée d'un pasteur, le consistoire, formé de la manière prescrite par l'article 18, choisira à la pluralité des voix pour le remplacer.

Le titre d'élection sera présenté au premier consul, par le conseiller d'Etat chargé de toutes les affaires concernant les cultes, pour avoir son approbation.

L'approbation donnée, il ne pourra exercer qu'après avoir prêté entre les mains du préfet le serment exigé des ministres du culte catholique.

Art. 27.

Tous les pasteurs actuellement en exercice sont provisoirement confirmés.

Art. 28.

Aucune église ne pourra s'étendre d'un département dans un autre.

Art. 29.

Les églises pourront établir des Directions particulières pour veiller à l'entretien et à la conservation de leurs temples, à l'administration de leurs institutions particulières, à la distribution des aumônes et à la décence du culte ¹⁾.

Art. 30.

Emerites. Veuves. Enfants ? ²⁾

¹⁾ Dit artikel is in hoofdzaak ontleend aan art. 76 van het Concordaat, luidende : Il sera établi des fabriques pour veiller à l'entretien et à la conservation des temples, à l'administration des aumônes.

²⁾ Zeer onderdanig heeft de commissie hier slechts vragenderwijze de belangen van emeriti-predikanten, weduwen en kinderen van overleden predikanten vermeld.

Art. 31.

On établira dans chaque Département une commission avec laquelle les églises consistoriales de ce Département pourront entretenir correspondance.

Art. 32.

Cette commission sera composée de cinq membres tant Ecclésiastiques que Laïques, professant le culte Réformé.

Tous les ans deux de ces membres sortiront de charge. Ces commissions feront parvenir au ministre des cultes, ou aux autorités compétentes les demandes des églises consistoriales de leur Département, et transmettront les réponses et les décisions du Ministre ou des autorités à ces églises.

*Section troisième.
Des Synodes.*

Art. 33.

Chaque synode sera formé du pasteur, ou d'un des pasteurs, et d'un ancien ou notable de chaque église.

Art. 34.

Les synodes veilleront sur tout ce qui concerne la célébration du culte, l'enseignement de la doctrine et la conduite des affaires ecclésiastiques. Toutes les décisions qui émaneront d'eux, de quelque nature qu'elles soient, seront soumises à l'approbation du Gouvernement.

Art. 35.

Les synodes ne pourront s'assembler que lorsqu'on en aura rapporté la permission du Gouvernement.

On donnera connaissance préalable au conseiller d'Etat chargé de toutes les affaires concernant les cultes, des matières qui devront

*Section troisième.
Des Synodes.*

Art. 29.

Chaque synode sera formé du pasteur, ou d'un des pasteurs, et d'un ancien ou notable de chaque église.

Art. 30.

Les synodes veilleront sur tout ce qui concerne la célébration du culte, l'enseignement de la doctrine et la conduite des affaires ecclésiastiques. Toutes les décisions qui émaneront d'eux, de quelque nature qu'elles soient, seront soumises à l'approbation du Gouvernement.

Art. 31.

Les synodes ne pourront s'assembler que lorsqu'on en aura rapporté la permission du Gouvernement.

On donnera connaissance préalable au conseiller d'Etat chargé de toutes les affaires concernant les cultes, des matières qui devront

y être traitées. L'assemblée sera tenue en présent du préfet ou du sous-préfet; et une expédition du procès-verbal des délibérations sera adressée par le préfet au conseiller d'Etat chargé de toutes les affaires concernant les cultes, qui, dans le plus court délai, en fera son rapport au Gouvernement.

Art. 36.

L'assemblée d'un synode ne pourra durer que six jours.

y être traitées. L'assemblée sera tenue en présence du préfet ou du sous-préfet; et une expédition du procès-verbal des délibérations sera adressée par le préfet au conseiller d'Etat chargé de toutes les affaires concernant les cultes, qui, dans le plus court délai, en fera son rapport au Gouvernement.

Art. 32.

L'assemblée d'un synode ne pourra durer que six jours.

(De derde titel handelt over de organisatie der Luthersche kerken).

Toen dit voorstel, evenals haar verslag door Delprat opgemaakt, door de vier leden der gereformeerd-remonstrantsche commissie was geteekend, bood men het den voorzitter, Baron d'Alphonse, ter teekening aan. De keizerlijke commissaris was hiertoe echter vooralsnog niet genegen. Van dien tusschentijd maakte nu de chef van divisie aan de Intendance van Binnenlandsche Zaken, de heer Janssen, gebruik om, in verband met de eerste voorstellen, door hem gedaan, en die tot grondslag voor de beschouwingen en het concept der commissie hadden gediend, zijn gevoelen over dit laatste kenbaar te maken. Hij stelde hiertoe eene memorie op, waarin hij op een enkel punt zijn meening ter wille van die der commissie prijs gaf, maar daartegenover ernstig de voorgestelde wijzigingen handhaafde, die zij uit zekere angstvalligheid was voorbijgegaan. In dit opzicht was deze ambtenaar vrij wat minder „handelbaar” dan de leden der commissie en warmer pleitbezorger voor de belangen der kerk dan zij.

In de memorie worden allereerst nog eens de verschillende uitzonderingen aangegeven, die, naar het gevoelen des stellers, op den regel dat in elk canton eene consistoriale kerk is, moeten blijven bestaan. De commissie had hierover gezwegen, behalve dat ook zij het minimum van 3000 gereformeerden voor het vormen eener consistoriale kerk had aangenomen. De heer Janssen handhaaft echter bovendien de bepaling, dat, al bestaat eene gemeente uit verschillende cantons, zooals die te Amsterdam, Rotterdam, den Haag, Leiden e.a., zij toch één consistoriale kerk moet hebben. Hij doet dit ook de bepaling, dat enkele malen twee of drie cantons moeten kunnen worden vereenigd tot het vormen van twee of drie consistoriale kerken, waarvan de samenstelling minder geschikt zou zijn, zoo men angstvallig de grenzen der cantons in het oog hield. Hij voegde er zelfs nog deze aan toe, dat men zooveel mogelijk moest zorgen geene plattelandsgemeenten met die der groote steden te vereenigen. De invloed toch der laatste op de eerste was dikwijls niet gunstig.

Eén voorstel gaf hij prijs. Het was dat om een canton, waarin meer dan 10000 gereformeerden woonden, in tweeën te splitsen. Hij had namelijk reeds bemerkt, dat Baron d'Alphonse die uitbreiding van het aantal consistoriale kerken niet wenschte. Ten gevolge van de intrekking van dit voorstel daalde het aantal consistoriale kerken van 148 op 130, de ééne consistoriale kerk der remonstranten niet medegerekend. De gemiddelde bevolking van elke kerk kwam daardoor op 8700 personen. Het aantal predikanten werd ten gevolge van deze inperking op 1023 (met de remonstrantsche predikanten er onder begrepen op 1033) teruggebracht.

Evenzeer als in deze memorie tegenover de commissie de uitzonderingsbepalingen op de *cantonale*-consistoriale kerken worden gehandhaafd, zoo ook de bezwaren tegen den eisch om de ouderlingen alleen uit de rijksten te benoemen. Met nadruk wordt er op gewezen dat wat in dit opzicht in Frankrijk wellicht noodig is, in Holland allermintst behoeft. Verschillende openbare ambtenaren van den eersten rang, geleerden in verschillende studievakken, handelaars en kooplieden uit den eersten en tweeden stand bekleeden in de maatschappij een positie, die hun rechtmatig vertrouwen schenkt bij hunne mede-gereformeerden, welke dan ook vaak velen hunner tot ouderling kozen. Waarom zal men dezen voortaan uitsluiten? Vooral zou dit afkeuring verdienen, omdat volgens de leer dezer kerk gaven, kennis, vroomheid en persoonlijke deugden de keuze der ouderlingen moeten bepalen.

De steller der memorie vereenigt zich ook niet met de commissie, waar zij eene andere redactie van artikel 4 aanbeveelt. Hij acht ze overbodig, omdat naar zijne meening in het bestaande artikel alleen gedacht kan zijn aan het verbod om nieuwe leerbepalingen of formulieren, zonder toestemming der regeering, uit te geven.

Ook blijkt hij in de memorie zijn standpunt inzake het getal ouderlingen (art. 18) te handhaven. Alleen verzacht hij dit, door naast het middel ter verhooging van het cijfer van 6 tot 12 van de fransche wet, in de eerste nota voor gemeenten boven de 10000 of 20000 of 40000 genoemd, een ander aan te geven, waarbij dat cijfer wordt gefixeerd voor Amsterdam, Rotterdam, den Haag, Utrecht, Leiden, Groningen en Dordrecht, en wél voor de vier laatste gemeenten op 14 ouderlingen, voor Rotterdam en den Haag op 16, en voor Amsterdam op 20.

Eveneens wordt het bezwaar volgehouden tegen artikel 21, waarbij bepaald wordt, dat de oudste predikant steeds voorzitter van het consistorie is. In Frankrijk, waar de hervormde kerken bijna alle betrekkelijk klein zijn, is dit niet zoo erg, maar in Nederland, waar het tegenovergestelde het geval is, kan dit tot groote moeilijkheden, ook voor de regeering in haar betrekking met de kerk, aanleiding geven. Men moet het consistorie de gelegenheid geven den meest geschikte te kiezen.

Tegenover deze punten, met betrekking waartoe de steller van de memorie zich tegenover de commissie plaatst, staan er andere waarin hij geheel of in hoofdzaak hare voorstellen overneemt. Geheel accoord gaat hij met het voorgestelde omtrent de vereeniging van remonstranten en gereformeerden. Ook met de voorgestelde wijziging van art. 1 der fransche wet, onder aanhaling van art. 32 van het concordaat, waar hetzelfde staat. De nieuwe redactie van de art. 17 en 18 wordt aanbevolen, mits het eerste eenigszins aangevuld en het tweede eenigszins besnoeid wordt. Hij wenscht, wat het eerste betreft, nevens de hollandsche universiteiten en de seminaria te Amsterdam en te Genève, ook het hervormd seminarie te *Montauban* als kweekschool voor toekomstige predikanten gehandhaafd te zien. Met het oog daarop wordt voorgesteld het artikel te lezen: „Niemand zal tot dienaar eener hervormde kerk kunnen worden beroepen, tenzij hij aan de academies te Leiden of Groningen, aan de seminaries te Genève of te Montauban, of aan het remonstrantsch seminarie te Amsterdam gestudeerd heeft”. Daarentegen wordt, wat het tweede aangaat, voorgesteld, de woorden „zonder ten minste zich te onderwerpen aan een peremptoir examen”, te doen vervallen. Nu toch bij de nieuwe organisatie de classicae vergaderingen, die dat examen afnamen, vervallen en geen ander college ze vervangt, is daarmede uitgemaakt, dat de studenten in de Theologie het verlof om te proponeeren verkrijgen krachtens een academisch examen. De volgende redactie werd daarom in overweging gegeven: „De tijd der studies is bepaald op vier jaren. Men kan niet tot predikant worden beroepen, zonder een getuigschrift te toonen, aangaande zijn tijd van studie, zijne bekwaamheid en zijne goede zeden, en zonder dat men den graad van candidaat of propoement heeft verkregen, na het daarvoor vereischte examen te hebben afgelegd. Van het tijdstip van invoering der organisatie zal dit examen aan de academie of het seminarie worden afgenomen, waar men zijne studies gemaakt heeft”. Hij meende met deze redactie niet alleen de zoeven geopperde moeilijkheid uit den weg te hebben geruimd, maar tevens aan den wenscl. der commissie te hebben voldaan, om, na de inkrumping van het aantal predikanten, streng te zijn in de keuze van hen, die men later zou behoeven. Ook in de volgende belangrijke punten neemt de steller van de memorie in hoofdzaak de voorstellen der commissie over. In de eerste nota was reeds met een enkel woord gewezen op de wenschelijkheid om aan de consistories kleinere plaatselijke afdeelingen te verbinden, die met het bestuur der kerken zouden kunnen worden belast onder het onmiddellijk oppertoezicht der consistories. Liefst zag de steller dat die afdeelingen een door het gouvernement erkend bestaan verkregen. Men begrijpt de bedoeling. De vrees was niet denkbeeldig, dat de consistories over te groote gebieden het toezicht zouden uitoefenen, om nauwkeurig te kunnen zorgen voor het onderhoud der gebouwen, de geregelde administratie der gemeenten en de

behoorlijke uitoefening van den eeredienst. Daarom pleit hij voor het recht om een soort onder-consistories saam te stellen. De commissie had dezen wensch geformuleerd in een nieuw artikel, dat in hoofdzaak ontleend was aan art. 76 van het concordaat, en den kerken het recht gaf om bijzondere directies te vestigen voor het onderhoud van kerkgebouwen, het bestuur van bepaalde instellingen, de verdeling der aalmoezen en de behoorlijke uitoefening van den eeredienst. In de memorie werd dit voorstel overgenomen. Slechts gaf de steller in overweging er bij te voegen: „onder het oppertoezicht der consistories”, en den naam van „directions”, die aan te groote zelfstandigheid herinnerde, te veranderen in „administrateurs” of „commissaires locaux”. In dien vorm zou de fransche regeering zich er wellicht beter mede kunnen vereenigen.

Ook in eene tweede belangrijke zaak ging Janssen hoofdzakelijk met de commissie mede. Zooals men zich herinnert, had de nota om de verbrokkeling der kerken, die een gevolg zou zijn van de afschaffing der synodale en classicale administraties, zooveel mogelijk te voorkomen, de samenstelling van arrondissements- en departementale synoden voorgesteld, benevens de benoeming van classicale commissiën of inspecties en die van synodale commissiën of directies. Daarmede behield men in andere vormen iets van de oude classicale vergaderingen en provinciale synoden, alsmede van de vroegere colleges van gedeputeerden. De commissie had het bezwaar gevoeld, dat tot het doen van dit voorstel had geleid, maar het niet aangedurfd, om het in dezen vorm over te nemen en daarom naar een eenvoudiger middel gegrepen.

Terwijl zij aan het instituut der synoden, zooals de fransche wet het had ontworpen, niet wilde tornen, had zij op de moeilijkheid van de invoering der nieuwe organisatie gewezen en er aan herinnerd dat zoovele consistoriale kerken geheel of gedeeltelijk plattelandskerken zijn, waar de fransche taal zoo goed als onbekend is, en het derhalve voor de regeering hoogst moeilijk zal zijn, aldaar haar organisatie ingevoerd te krijgen. Men kent deze op die plaatsen niet; de regeering van hare zijde kan er van de toestanden niet voldoende op de hoogte komen; de minister van eeredienst zal ontzaglijk veel werk te doen krijgen met het verschaffen van raad en voorlichting. Ter vermindering nu van al die moeilijkheden en ter bespoediging en ter vergemakkelijking van de invoering der wet, had de commissie daarom in overweging gegeven *commissies van correspondentie*, in elk departement, in het leven te roepen. Aan deze commissies, uit vier à vijf leden, deels predikanten, deels gemeenteleden, samengesteld, zouden de vragen der kerken van de departementen moeten worden geadresseerd en de antwoorden en beslissingen van den minister van eerediensten moeten worden gezonden. Dit voorstel der commissie werd, eenigermate gewijzigd, in de memorie overgenomen.

De steller erkende dat het veel eenvoudiger en in de uitvoering veel goedkooper was dan dat van de eerste nota. Ook lag zulk een

college veel meer in de lijn der kerkelijke traditie dan de in de nota geprojecteerde synoden en commissies. En wat een niet minder groot voordeel was, het verwijderde zich zoo min mogelijk van de fransche wet. Niets behoefde in het dáár ontworpen organisme te worden veranderd ; men voegde er slechts een instelling bij, die door de bijzondere toestanden in Holland noodig geworden was.

Echter wenschte de steller der memorie dat die commissies niet alleen *commissies van correspondentie* tusschen de regeering en de consistoriale kerken zouden zijn, maar ook *consultatieve commissies of raden*, waartoe de kerken haar toevlucht bij verschillende moeilijkheden konden nemen en bij wie de minister en de prefecten rapporten omtrent verschillende zaken konden vragen, en eveneens *commissies van oppertoezicht*, die, zoo noodig, den vrede en de goede orde in de kerken door haar raad en invloed trachten te bewaren. Men zou zulk eene commissie kunnen noemen „conseil consistorial”. Men dacht zich deze commissies samengesteld uit zeven of vijf leden, predikanten en gemeenteleden, terwijl de voorzitter in geen geval een predikant moest zijn. De keizer benoemt de leden dier commissies, op voordracht van de consistories van elk departement. Er is verplichte aftreding zonder herkiesbaarheid.

Op deze wijze had men eenerzijds een zeker verband tusschen de verschillende kerken verkregen, zonder het gevaar van door de regeering gevreesde kerkelijke colleges, die het beginsel der hiërarchie in de hand werkten, en aan de andere zijde de invoering van zekere aan de kerk sympathieke kerkelijke vergaderingen. De oplossing van dit moeilijk vraagstuk was dus zeer beleidvol.

Over het geheel ademt dit regeeringsstuk een flinken geest. Geen beter weg scheen te kunnen worden betreden om, met eerbiediging van de fransche kerkelijke wet, de hollandsche gereformeerde kerken zoo min mogelijk te schaden. Aan het departement had men in dit opzicht meer „durf”, dan de commissie toonde. Eén der redenen hiervan was ongetwijfeld, dat de heer Janssen, chef van divisie, bij den intendant d'Alphonse in hoog aanzien stond en wél overtuigd was, dat, zoo beginselen van billijkheid door hem werden voorgedragen, deze bij d'Alphonse een welwillend oor en zeer waarschijnlijk van zijnentwege eene krachtige verdediging te Parijs zouden vinden. Eerstgenoemde verwachting is niet beschaamd. In hoofdzaak heeft de intendant zijn chef van divisie gevolgd, en daarmee getoond ook in dit opzicht een warm hart voor onze nederlandsche belangen te hebben. Tegenover de gevaren, die haar bedreigden, konden de gereformeerde kerken geen betere pleitbezorgers in de regeeringskringen hebben, dan de hollander Janssen en de franschman Baron d'Alphonse. Alleen was de heer Janssen wat al te optimistisch, toen hij, adviseerende de remonstranten niet met de gereformeerden te vereenigen, dit deed op grond van deze overweging, dat naarmate de hervormden meer verlicht werden, beiden elkander gemakkelijker zouden vinden, en

de tijd zou komen, dat dogmatische verschillen in de protestantsche kerkgenootschappen geheel op den achtergrond zouden treden, zoodat zelfs allen, gereformeerden, remonstrantschen, lutherschen, dooperschen, zich zouden vereenigen. Opmerkelijk was dit gevoelen overigens niet bij een man, die een kind was van een tijd, waarin het dogma zoozeer, zelfs in de kerk, in miscrediet was. Door zulke illusies diende de heer Janssen de kerk niet, die overigens aan hem ontzaglijk veel te danken heeft.

Reeds in Augustus was Baron d'Alphonse met zijn rapport aan minister Bigot over de organisatie van de eerediensten in de zeven departementen van Holland gereed ¹⁾. In hoofdzaak was het werk en ademde het den geest van Janssen. Het geheel was in drie deelen verdeeld. Het eerste hoofdstuk handelt over de verschillende eerediensten, die in Holland worden uitgeoefend, het tweede over de organisatie, die voor elken eeredienst in ieder der zeven departementen is ontworpen, het derde over het bedrag van de traktementen, dat voor elken eeredienst wordt voorgesteld en over de middelen om er in te voorzien.

Het eerste hoofdstuk loopt achtereenvolgens over 1. den roomsch-catholieken eeredienst ; 2. den gereformeerden eeredienst ; 3. den lutherschen eeredienst ; 4. den mennonitischen eeredienst ; 5. den israëlietischen eeredienst.

Wij nemen daarvan hier alleen over wat onder 2 vermeld is. Het overige kan men in de bijlage vinden.

Daarin wordt zeer in het kort verhaald, dat de hollanders, in het midden der 16e eeuw, gedwongen door de vervolgingen der inquisitie, zich in de bres hebben gesteld voor de verdediging van hunne burgerlijke en godsdienstige vrijheid, en, ondanks alle pogingen van Karel V en Philips II, hebben overwonnen. Van dat oogenblik verbreidde zich hier te lande het protestantisme met snelheid. Onder dezen naam vat men al de christenen in het westen samen, die het gezag van de roomsche kerk niet erkennen. Mogen zij onder elkander ook al in enkele opzichten verschillen, zij gaan samen in het ééne, fundamenteele beginsel, dat de leer van Jezus Christus de eenige grondslag van den christelijken godsdienst en de menschelijke rede onze gids bij het onderzoek dier leer is, terwijl deze onafhankelijk is van pausen en besluiten van concilies. Onder de protestanten zijn twee hoofdrichtingen te onderscheiden, de gereformeerden en de lutherschen. De gereformeerden zijn de protestanten, die in Frankrijk onder den naam van calvinisten bekend zijn, omdat Calvijn één hunner meest beroemde leeraars was. Het zijn wèl voornamelijk volgelingen van Calvijn en Zwingli geweest, die de hervorming in Nederland hebben bewerkt, maar desniettemin dragen de gereformeerden hier niet den naam van calvinisten, omdat

¹⁾ Wij nemen het geheele stuk als bijlage op.

zij zeggen niet het gezag van eenig hoofd, maar alleen dat van het Evangelie te mogen erkennen. In alle departementen van Holland wordt de gereformeerde eeredienst uitgeoefend en is er het meest verbreid.

Verschillen van leerstellingen aard tusschen twee hoogleeraren in de Theologie aan de universiteit te Leiden hebben in het begin van de zeventiende eeuw aanleiding gegeven tot eene scheuring tusschen de gereformeerden. Die twee hoogleeraren waren Gomarus en Arminius. Eerstgenoemde verdedigde de gevoelens van Calvijn in hun geheel; laatstgenoemde bracht er wijzigingen in. Het volk en het grootste deel der predikanten kozen de partij van Gomarus als den eenig-rechtzinnige; enkele predikanten, waaronder mannen waren, die uitblonken door hunne kennis, verklaarden zich voor Arminius. De volgelingen van Arminius boden aan de Staten van Holland eene remonstrantie aan voor het behoud van hunne vrijheid van geweten en denkbeelden. Die van Gomarus kwamen daartegen op met eene contra-remonstrantie voor het behoud der rechtzinnigheid. Vandaar dateeren de namen van remonstranten en contra-remonstranten.

Het verschil tusschen de contra-remonstranten of eigenlijk gezegde de gereformeerden en de remonstranten bestaat hierin, dat deze eigenlijk gezegde gereformeerden zich aan zekere geloofsartikelen, vervat in den Heidelbergischen catechismus, vermeerderd en vastgesteld door de synode van Dordrecht, houden, terwijl de remonstranten geen besluiten van eenige synode; geen symbolisch geschrift; geen geloofsformulier erkennen, en christenen van alle richtingen (sectes) bij hunne godsdienstige ceremoniën toelaten. Hun leer werd veroordeeld op de nationale synode te Dordrecht in 1618. Vervolging was het gevolg dier veroordeeling. Eerst later verkregen zij vrijheid tot uitoefening van hun eeredienst, als een afgescheiden secte. Desniettemin hebben de canones van de synode te Dordrecht allengs veel van hunne kracht verloren. Men kent nu niet meer hetzelfde gewicht toe aan de beweegredenen, die eens tot de vaststelling er van leidden. Verscheidene ontwikkelde gereformeerden schijnen niet ver verwijderd te zijn van de gevoelens der remonstranten. Hoewel hun aantal gering is, volharden de remonstranten echter bij hunne leer.

In het tweede hoofdstuk worden de voorgestelde organisaties der verschillende eerediensten besproken. Voordat dit geschiedt, noemt het rapport enkele algemeene regels, waarvan men hierbij is uitgegaan.

Ten eerste de overeenstemming van de kerkelijke met de staats-rechterlijke indeeling van het land, met uitzondering alleen van die streken, waar een zeer klein aantal leden van één bepaald kerkgenootschap gevonden wordt.

Ten tweede de aansluiting aan de wetten en decreten van het keizerrijk, inzonderheid aan de wet van 18 Germinal an 10.

Ten derde het zooveel mogelijk eerbiedigen van bestaande toestanden en gewoonten.

Dan worden in volgorde de voorgestelde organisaties der verschillende kerkgenootschappen uiteengezet. Wij bespreken daarvan hier alleen die van de gereformeerde kerken.

In de eerste plaats wordt de *tegenwoordige organisatie* dier kerken in het licht gesteld. Voorop wordt de stelling geplaatst dat men in deze kerken geen geestelijke hiërarchie kent en de rechtsmacht van de onderscheidene kerkelijke colleges zich dus beperkt tot zaken als tucht, beheer, bestuur en dergelijke. In zake leerstukken, in één woord in zake datgene wat tot het gebied van het geweten behoort, hebben zij niets te beslissen. Die kerkelijke colleges zijn : de *consistories*, de *classes*, de *synoden*.

De consistories. Elke plaats, waar de eeredienst der gereformeerden wordt uitgeoefend, bezit één consistorie, hoe groot of hoe klein hun aantal of dat hunner kerken zijn moge. Zulk een consistorie is saamgesteld uit den predikant of de predikanten, die aldaar in dienst zijn, en uit ouderlingen en diakenen. Hun aantal verschilt naar gelang van de grootte en het gewicht der kerken. Zóó bestaan sommige consistories, buiten de predikanten, uit *vier* leden, twee ouderlingen en twee diakenen ; daarentegen heeft de amsterdamsche kerk 29 ouderlingen en 42 diakenen.

De classes. Deze hebben eene territoriale uitgebreidheid. Hare indeeling dagteekent van de jaren, die op de reformatie hier te lande volgden, maar kreeg nimmer eene vastheid, als de indeeling van de republiek zelve. Zij is zeer ongelijk. Zijn er in sommige classes meer dan 50 predikanten, in andere zijn er nog geen 20. De reden is natuurlijk deze, dat de sterkte van eene classe niet alleen afhangt van het aantal plaatsen, maar ook van het aantal kerken in dat gebied. Leden van de classes zijn de predikanten van de kerken in het gebied der classe en de ouderlingen, die elke gemeente het recht heeft af te vaardigen en door de consistories worden aangewezen. Echter wordt de opmerking gemaakt dat zij op de classicale vergaderingen niet altijd worden gezien.

De synoden. Zij vormen den hoogsten trap van de rechtsmacht in de kerken en zijn samengesteld uit gedeputeerden, door de classes gekozen. Zonder die der waalsche of fransche kerken, zijn deze synoden 8 in getal : 1. voor Gelderland ; 2. voor Zuid-Holland ; 3. voor Noord-Holland ; 4. voor Utrecht ; 5. voor Friesland ; 6. voor Overijssel ; 7. voor Groningen ; 8. voor Drenthe. Zij mogen slechts eens per jaar samenkomen en dan nog eerst, indien de overheid er hare toestemming toe gegeven heeft. De reden daarvan ligt ook in de omstandigheid, dat de overheid de kosten dier vergaderingen draagt. Toen ter tijd waren deze kosten 26420 gulden of 55484 francs per jaar.

Ook nationale synoden kunnen in buitengewone omstandigheden bijeengeroepen worden. Men heeft er in Holland slechts één gehad,

die van Dordrecht in 1618 en 1619. Deze was samengesteld uit gedeputeerden van alle provinciale synoden; gemachtigden door de Staten-Generaal hadden er het oppertoezicht. Ook waren op deze synode gedeputeerden uit de meerderheid der protestantsche kerken uit verschillende deelen van Europa aanwezig.

De classicale en synodale gedeputeerden. Voor den tijd, dat er geen classicale of synodale vergaderingen worden gehouden, wordt vanwege de classes en vanwege de synoden een zeker aantal gemachtigden met het bestuur dezer respectievelijke kerkelijke ressorten belast.

De benoeming der predikanten en de leden der consistories. In den regel behoort het recht der benoeming van predikanten bij de consistories. Echter moet de classis de benoeming goedkeuren.

In enkele gemeenten berust het recht tot die benoeming niet bij het consistorie, maar bij alle manslidmaten; in Friesland, volgens eene oude gewoonte, aan hen, die aldaar grondbezit hebben; ook hebben hier en daar, krachtens het patroonsrecht, particulieren het recht om aan het consistorie een predikant aan te bieden, die dan door dit college wordt benoemd.

In den regel kiezen de consistories zelf hunne leden. In enkele kerken worden zij door de manslidmaten benoemd.

Aantal gereformeerden, kerken en predikanten. Uit de tabellen, die door de prefecten waren opgemaakt, bleek dat in 1812 de geheele bevolking hier te lande bestond uit 1.733.024 zielen; het aantal gereformeerden (zonder de remonstranten) bedroeg 1.124.476 en maakte dus tweederde van de geheele bevolking uit. De gereformeerden hadden toen 1352 kerkelijke gemeenten en 1332 predikanten. Gemiddeld was derhalve aan iederen predikant een getal van ruim 840 personen ter geestelijke verzorging toevertrouwd. Vroeger was het aantal predikanten veel grooter. Maar krachtens een besluit van den minister van eerediensten van den 13^{en} November 1807 was dat van hen, die of uit 's rijks schatkist of uit de gemeentefondsden betaald werden, zeer verminderd. Gemeenten onder de 2000 gereformeerden hielden één predikant; die van 2000 tot 4000 twee predikanten, die van 4000 tot 6000 drie; die van 6000 tot 8000 vier; die van 8000 tot 10000 vijf; die van 10000 tot 13000 zes; die van 13000 tot 16000 zeven; die van 16000 tot 20000 acht; die van 20000 en daarboven negen predikanten. Deze schaal was echter niet van toepassing op Amsterdam, Rotterdam en den Haag.

In de tweede plaats wordt nu *het plan der nieuwe organisatie* ontwikkeld.

Cantonale indeeling der consistoriale kerken. Hoewel de wet van 18 Germinal an 10 haar voor de protestantsche kerken niet voorschreef, gelijk zij zulks deed voor de roomsche kerk, volgt het rapport op dit punt ook te haren aanzien den regel, die dáár voor de roomsche kerk gold. Het beroept zich daarbij op de exceptioneele omstandigheden van de gereformeerden in Frankrijk, die veelal kleine gemeen-

ten, ver van elkaar gelegen, vormen, waarvoor eene territoriale indeeling groote moeilijkheden met zich bracht, die zich echter in het door de gereformeerden dicht bevolkte Holland niet voordoen. Er is derhalve geen reden om hier te lande van bedoelden regel af te wijken, die bovendien de administratie zeer vergemakkelijkt.

Dit beginsel eenmaal aangenomen, meende d'Alphonse zich niet meer aan art. 16 van de fransche wet, dat 6000 gereformeerden eischte voor de vorming eener consistoriale kerk, te moeten houden. Wel nam hij als minimum een getal van 3000 gereformeerden aan, zoodat waar er minder woonden, deze zich met die van het naastbijgelegen canton tot ééne consistoriale kerk moesten vereenigen, maar overigens kon eene consistoriale kerk zoowel minder als meer dan 6000 leden tellen. De gedachte hierbij was zoo weinig mogelijk het bestaande omver te werpen.

Van de vroeger in de memorie-Janssen voorgestelde uitzonderingen op den regel, dat elk canton eene consistoriale kerk heeft, worden overgenomen: 1. die, waardoor in de groote steden, die verscheidene cantons hebben, toch slechts ééne consistoriale kerk zal worden gevestigd; 2. die, waardoor de plattelandsgemeenten niet met stadsgemeenten tot één consistoriale kerk worden verbonden. Het eerste wordt voorgesteld om geen inbreuk te maken op de historie, die aanwijst dat de groote gemeenten, al hebben zij verschillende kerkgebouwen, toch immer één consistorie hebben gehad en een geheel hebben gevormd; het tweede wordt voorgesteld, omdat de plattelandsgemeenten door combinatie met stadsgemeenten gevaar loopen, eer aan godsdienst en goede zeden te verliezen dan te winnen. In alle andere gevallen gaat de regel door.

Elke consistoriale kerk is gevestigd in de hoofdplaats van het canton. Alleen wanneer een gemeente, daarin gelegen, een veel grooter aantal gereformeerden telt dan de hoofdplaats, wordt gene als zetel beschouwd.

Aantal consistoriale kerken. Elke kerk had thans haar consistorie, zoodat er evenveel kerkelijke gemeenten als consistories waren. In het vervolg wordt dit anders. Het aantal gemeenten wordt — uitgezonderd de remonstranten — tot 130 consistoriale kerken teruggebracht. Er zullen dus voortaan slechts 130 consistories in geheel Holland zijn. Neemt men daarbij in aanmerking dat er 1.124.476 gereformeerden zijn, dan volgt hieruit, dat elke consistoriale kerk gemiddeld uit ongeveer 8650 personen zal samengesteld zijn. Dit getal gaat verre uit boven het cijfer 6000 door de fransche wet voor een consistoriale kerk aangenomen. Maar d'Alphonse brengt dit getal 8650 op de volgende wijze tot ongeveer 7000 voor elke consistoriale kerk terug. Hij herinnert er namelijk aan, dat de groote gemeenten, die meer dan 10000 gereformeerden tellen, tien in getal zijn, wier gereformeerde bevolking te zamen klimt tot 278.391. Wanneer men deze 10 consistoriale kerken met 278.391 personen aftrekt van de 130 met 1.124.476 gereformeerden, dan houdt men

voor de 120 consistoriale kerken met 846.085 gereformeerden, per kerk ongeveer 7051 personen over. Zóó nadert men het cijfer, door de fransche wet aangegeven.

Het aantal predikanten wordt van 1332 op 1033 gebracht en derhalve met 299 verminderd. Ieder wordt dus met de geestelijke verzorging van ongeveer 1089 personen belast.

De intendant van Binnenlandsche Zaken was van oordeel dat deze inkrimping de kerk niet te zeer zou bezwaren en dat hij daarmede tevens voldeed aan den wensch naar bezuiniging en zoo sterk mogelijke centralisatie, als door de fransche regeering werd gewenscht.

Geen vereeniging van gereformeerden en remonstranten. In het rapport wordt beslist de vereeniging van gereformeerden en remonstranten ontraden. De tijd zal in dit opzicht geleidelijk doen, wat thans niet zonder grooten tegenstand zou gebeuren. Men late aan de remonstranten, die 4326 in getal zijn, in plaats van hunne 28 predikanten, er tien. Het is voldoende hen, ofschoon verspreid over verschillende departementen, in ééne consistoriale kerk te vereenigen. d'Alphonse erkent echter dat deze voorgestelde regeling inbreuk maakt op art. 28 van de fransche wet, dat de uitbreiding van ééne consistoriale kerk over meer dan één departement verbiedt. Maar het belang der zaak maakt hier deze afwijking noodig.

Eisch voor het ouderlingschap. De eisch dat alleen de hoogstaangeslagenen in de directe belastingen tot ouderling benoemd kunnen worden, gelijk art. 18 van de fransche wet vordert, vond voor ons land bij d'Alphonse geen verdediging. Hij wees op de gewoonte in onze kerken om de deugdelijkheid voor dit ambt niet door geld, maar door kennis, braafheid en deugd te doen bepalen. En hij voegde er bij, dat waar het bezit in Frankrijk nog eenige waarborg voor geschiktheid kon geven, dit allerminst hier te lande het geval was, waar het groot vermogen niet bestaat in grondbezit, maar in kapitaal, zoodat men de rijksten niet onder de bedoelde hoogstaangeslagenen vond. Hij stelde daarom wijziging van het artikel, naar hollandsche kerkpraktijk, voor.

Wettelijk aantal ouderlingen. Ook het door art. 18 aangegeven maximum van ouderlingen, namelijk twaalf, wenschte hij niet te zien overgenomen. Hij achtte dit onvoldoende voor gemeenten boven de 10000 zielen. De fransche wet had op zulke groote gemeenten niet gerekend, als hier bestaan. Daarom was wijziging noodig. Hij stelde voor aan gemeenten boven de 10000 zielen, voor elke 2000 zielen, boven het aantal van 12, één ouderling er bij te geven; voor gemeenten boven de 20000 zielen, voor elke 4000 zielen, boven het aantal van 12 één ouderling er bij te geven; en voor gemeenten boven de 40000 zulks voor elke 10000 te doen. Gemeenten met 20000 zielen zouden dus 17 ouderlingen, die met 40000 zielen 22 ouderlingen krijgen. Het consistorie van Amsterdam, dat eene gereformeerde bevolking van meer dan 100.000 zielen heeft, zou 28 ouderlingen tellen.

Voorzitterschap der consistories. In het rapport werd in overweging gegeven art. 21 der fransche wet, dat het praesidium van de consistories aan de oudste leeraars toeweest, hier te lande niet toe te passen. Voor de minder talrijke fransche gemeenten mocht deze bepaling dienstig zijn, zij zou in groote hollandsche gemeenten met dikwijls zeer ingrijpende belangen vaak groote moeilijkheden opleveren. Voor de leiding harer consistories, voor de bewaring der orde, waren andere hoedanigheden noodig dan rijpheid van jaren. Het rapport stelde daarom voor den voorzitter door het consistorie te doen verkiezen.

Plaatselijke commissies. Ten gevolge van de vereeniging van verschillende plaatselijke gemeenten in één consistoriale kerk dreigde het gevaar dat ééne consistorie zeer moeilijk voor het onderhoud der kerkgebouwen, voor het bestuur der plaatselijke goederen, voor het beheer der armengelden, voor de orde van den eeredienst in die verscheidene gemeenten zou kunnen zorgen. Daarom had de commissie in overweging gegeven bijzondere directies voor de stofelijke belangen der kerk in het leven te roepen. d'Alphonse wilde echter — eenigermate in aansluiting met Janssen — niet verder gaan dan het doen van het voorstel om plaatselijke commissies te vormen, die door de consistories zouden worden benoemd en onder hun gezag zouden staan. In aansluiting aan de fransche wet, zouden deze dan op die wijze de kerktucht handhaven, de kerkelijke goederen besturen en de armengelden beheeren (art. 20). Maar omtrent dit plan liet hij zich nog aarzelend uit. Want het zou ook mogelijk zijn dat de organisatie der kerkelijke goederen, volgens de beginselen van het decreet van 30 December 1809, in deze leemte voorzag. Kennelijk gevoelde de intendant, dat dit novum van plaatselijke commissies geen sympathie te Parijs zou vinden.

Consistoriale raden. d'Alphonse nam daarentegen met warmte het voorstel van de commissie tot het in het leven roepen dezer raden over. Hij wees er met nadruk op dat de gereformeerden door de toepassing der fransche wet geen ander verband, en ook geen andere rechtsmacht, zouden hebben dan de consistories. De classicale vergaderingen toch waren afgeschaft en de synoden, ofschoon in naam behouden, feitelijk opgehouden. Want het scheen vrijwel uitgesloten dat de synoden anders dan vanwege leerverschillen zouden mogen vergaderen. Voor dit doel nu zou zelden een samenkomst gewenscht zijn. Want, zóó zegt d'Alphonse — de overtuiging dringt meer en meer door, dat de kerkelijke vergaderingen geen recht hebben zich over dogmatische verschillen uit te spreken; dat het eigenlijk karakter van het protestantisme medebrengt, dat ieder in zijne overtuiging daaromtrent wordt vrijgelaten, en dat de synoden niets meer zijn dan een band, die de onderscheidene deelen der kerk saamverbindt. Als zoodanig hebben zij evenwel beteekenis. Daarom is het te betreuren, dat zij zoo goed als nooit meer zullen bijeenkomen. In dit opzicht staan de gerefor-

meerde kerken bij alle kerken ten achter ; de roomschen hebben hunne aartsbisschoppen en bisschoppen ; de lutherschen hun inspecties en algemeene consistories ; de joden hunne synagogen en hunne consistories. Alleen de gereformeerden hebben geen vereenigingspunt meer. Deze achteruitstelling acht d'Alphonse onverdedigbaar.

Hij wijst er bovendien op dat de fransche gereformeerden zich reeds over de ongelijkheid van behandeling door de fransche wet van hen en de leden der andere kerkgenootschappen hebben beklaagd. Maar met hoeveel meer recht kunnen de hollandsche gereformeerden dit doen, omdat zij door hare bepalingen nu in de synoden een trap van rechtsmacht missen, die de franschen niet bezaten en hun dus niet ontnomen werd. Bovendien herinnert hij er aan dat in Frankrijk 834.600 gereformeerden en in Holland 1.128.802 (met de remonstranten) gereformeerden worden gevonden, en deze groote verschillen eenige wijziging van de fransche wet, bij hare toepassing hier te lande, ten volle rechtvaardigen.

Hij stelt dan ook de vorming van consistoriale raden voor, voor elk departement één, dus zeven. Elk dezer raden zal het vereenigingspunt van de consistoriale kerken in het departement zijn en als zoodanig het centrum van de correspondentie der kerken met de overheid. Vandaar gaan de vragen aan de overheid uit en dáár komen hare antwoorden in. Vandaar worden inlichtingen aan de regering verstrekt. Maar bovendien oefenen deze raden een zeker toezicht uit voor de handhaving van de tucht, het bestuur der kerkelijke goederen en het beheer der armengelden ; voor de bewaring van den vrede tusschen de verschillende kerken, ingeval van verschil, zonder ander gezag dan het geven van raad en het gebruik maken van middelen van overtuiging. Ook op deze wijze kunnen zij veel nut stichten.

Wat de samenstelling dezer raden betreft, wisselt het aantal hunner leden af naar gelang van het aantal gereformeerden in een bepaald departement. d'Alphonse stelt voor aan die in de departementen van de monden van de Maas en de Zuiderzee er zeven te geven, en aan die in de andere departementen elk vijf. Hij wenschte dat de voorzitter uit de gemeenteleden zou gekozen worden, om jaloezie onder de predikanten te voorkomen ; de leden, die assessoren heeten, half om half uit predikanten en gemeenteleden. De keizer benoemt dezen uit een naamlijst van personen, die, opgemaakt door elke kerk, door haar aan den consistorialen raad gezonden en op zijn beurt door dezen aan den keizer gestuurd wordt. De helft der leden treedt om de twee jaren af ; de voorzitter om de vier jaren. Allen zijn herkiesbaar.

Indeeling der synoden. Ook te dezen opzichte wordt eene afwijking van de fransche wet voorgesteld. Wil deze in art. 17 dat een synode zal bestaan uit vijf consistoriale kerken, het rapport stelt voor dat de synoden departementaalsgewijze verdeeld worden. Dientengevolge kan een synode soms uit zes of zeven consistoriale kerken bestaan.

Wat eindelijk de door de commissie en den heer Janssen voorgestelde artikelen 1, 4, 17 en 18 betreft, zij opgemerkt dat artikel 1 in zijne nieuwe redactie wel, art. 4 daarin niet wordt overgenomen. Art. 17 wenscht d'Alphonse te lezen : „Nul ne pourra être élu Ministre du Culte réformé, s'il n'a étudié dans les académies ou séminaires, établis pour l'instruction des Ministres du culte réformé”. De namen van Leiden, Groningen, Genève, Montauban en Amsterdam vielen dus weg. Het artikel werd algemeen gehouden. In art. 18 wordt de reeds door Janssen gewraakte zinsnede : „et à moins de subir un examen peremptoire” niet overgenomen.

Uit dit overzicht ziet men dat de Intendant zoo goed als op alle punten de gevoelens deelde van zijn chef van divisie. Behalve zijn onwil om de cantons waarin meer dan 10000 gereformeerden woonden in twee deelen te splitsen, zijne aarzeling in zake het voorstel tot vorming van plaatselijke commissies, en zijne meer algemeene formuleering van het voorgedragen artikel 17, toont hij in alle andere gevallen in het spoor van den heer Janssen en de commissie te gaan. Het klinkt dan ook wel wat zonderling, als Ypey en Dermont schrijven : „D'Alphonse zelf vormde dadelijk van dit alles een geheel, algemeen, groot rapport, in zich bevattende deels een uitmuntend tafereel van den staat der christelijke kerkgenootschappen in de nederlandsche departementen, deels een oordeelkundig bearbeide voordragt ter organisatie van al die genootschappen. Dat geheele rapport werd door den intendant zelve woordelijk gesteld, of liever zijn sekretaris Fournier voorgezegt, zooals hij gewoon was door dezen *alle* belangrijke zaken, na rijpe overdenking, op het papier te brengen”¹⁾. Wie de bijna volkomen afhankelijkheid van het rapport van de memorie van den chef van divisie nagaat, vindt hier te hooge eer aan d'Alphonse toegekend. Dan is de levensbeschrijver van den heer Janssen zeker dichter bij de waarheid, als hij zegt : „Het rapport werd geheel en oorspronkelijk door Janssen in het Fransch geschreven, welke taal hij zich volkomen eigen had gemaakt”²⁾. Echter kunnen wij baron d'Alphonse dankbaar zijn voor zijne welwillende gezindheid jegens de gereformeerde kerken, die hem deed besluiten met hare vrienden in de commissie en aan het departement zooveel mogelijk voor hare belangen te pleiten. Wanneer te Parijs de voorgestelde wijzigingen werden overgenomen, zouden de gereformeerde kerken voor het ergste kwaad van de fransche wet zijn bewaard.

Maar helaas ! geschiedde dit niet. Op geen enkel gewichtig punt heeft de fransche minister Bigot willen toegeven. Strak en stijf hield hij zich aan de fransche wet, ook voor het ingelijfde Holland.

¹⁾ Zie t. a. p. 4° d. bldz. 532.

²⁾ Het leven en werken van J. D. Janssen, geschetst door C. W. Pape 1855 bldz. 96.

Zoo toeschietelijk als d'Alphonse was geweest, zoo onvermurwbaar was Bigot. Als Napoleon niet ware overwonnen, zouden dan ook de bestaande organisatie en het bestaande verband tusschen de gereformeerde kerken volkomen vernietigd zijn.

Reeds dadelijk verzette zich de fransche minister tegen de toelating van consistoriale kerken met 3000 in plaats van met 6000 zielen. Wel kon een consistoriale kerk uit meer dan 6000 zielen bestaan, maar 6000 was onherroepelijk het minimum. Zoo eischte de fransche wet, die op Holland van toepassing was. Voor de argumenten, ten gunste van de toelating hier te lande van consistoriale kerken van 3000 personen aangevoerd, gevoelde de minister niets. Men had zich bij het doen van dit voorstel op de meer talrijke en opeengehoopte gereformeerde bevolking in Holland tegenover die in Frankrijk beroepen, maar de minister was van meening, dat wanneer in Frankrijk bij een minder talrijke en meer verspreide gereformeerde bevolking toch steeds een getal van 6000 voor de vorming eener consistoriale kerk vereischt werd, dit cijfer althans voor Holland niet te laag kon worden geacht. Bovendien moest niet worden vergeten dat nu de classes waren afgeschaft, de wet in de plaats daarvan in een betrekkelijk sterke consistoriale kerk, met een flink getal leden van een consistorie aan het hoofd, een goed geordenden administratieven kring had willen scheppen. Dit voordeel dreigde in kleinere kerken weder te loor te gaan. De voorgestelde wijziging achtte hij dan ook eene totale verloochening van één van de hoofdbeginselen der wet. Zelf gaf hij in bijzonderheden aan welke consistoriale kerken in de voorgedragen lijsten, bij het rapport van d'Alphonse gevoegd, moesten worden vereenigd, om die beneden de 6000 zielen te doen verdwijnen. Voor een gemakkelijk overzicht plaatsen wij hier naast elkaar de verdeling-d'Alphonse en de verdeling-Bigot. Men zal daaruit zien dat laatstgenoemde consequent zijn stelregel doorvoerde, dat de hollandsche consistoriale kerkverdeling, wat het aantal leden betreft, volkomen moest strooken met art. 16 van de fransche wet.

<i>Consistoriale kerken volgens verdeling-d' Alphonse</i>	<i>Consistoriale kerken volgens verdeling-Bigot.</i>
<i>Departement-Zuiderzee.</i>	
1. Arrondissement-Amsterdam.	1. Arrondissement-Amsterdam.
C.K. Amsterdam 102074	C.K. Amsterdam 102074
„ Nieuwer-Amstel 6790	„ Nieuwer-Amstel 6790
„ Weesp 4971	„ Weesp en Loenen
„ Naarden 3898	4971+1945= 6916
„ Loosdrecht-Loenen 5442	„ Naarden en Loos- drecht 3898+3497= 7395 ¹⁾
123173	123123

¹⁾ Bigot zegt in zijn rapport dat d'Alphonse zich bij nader overleg hiermede vereenigd heeft.

2. Arrondissement-Haarlem.		2. Arrondissement-Haarlem.	
C.K. Haarlem	11087	C.K. Haarlem	11087
„ Westzaan	} 7136	„ Westzaan	} 7136
„ Beverwijk			
„ Heemstede			
„ Bloemendaal			
„ Zaandam	<u>11428</u>	„ Zaandam	<u>11428</u>
	29651		29651
3. Arrondissement-Hoorn.		3. Arrondissement-Hoorn.	
C.K. Medemblick	4900	C.K. Medemblick	4900
„ Enkhuizen	} 7561	„ Enkhuizen	} 7561
„ Grootebroek			
„ Hoorn	7998	„ Hoorn	7998
„ Edam	3181	„ Edam	} 6913
„ Purmerende	3732	„ Purmerende	
„ Monnikendam	5449	„ Monnikendam	<u>5449</u>
	<u>32821</u>		<u>32821</u>
4. Arrondissement-Alkmaar.		4. Arrondissement-Alkmaar	
C.K. Wieringe	} 3666	C.K. Wieringe	} 3666
„ Texel			
„ Le Zijpe	4588	„ Le Zijpe	4588
„ Schagen	4588	„ Schagen	4588
„ Alkmaar	} 11760	„ Alkmaar	} 11760
„ Le Rijk			
	<u>24602</u>		<u>24602</u>

(Vanwege de locale omstandigheden en de moeilijke verkeer smiddelen zijn hier de kleine consistoriale kerken toegelaten).

5. Arrondissement-Utrecht.		5. Arrondissement-Utrecht.	
C.K. Utrecht	21215	C.K. Utrecht	21215
„ Maarsen	} 7494	„ Maarsen	} 7494
„ Mijdrecht			
„ Woerden	5664	„ Woerden	5664
„ Schoonhoven	5227	„ Schoonhoven	} 8435
„ Ysselstein	<u>3208</u>	„ Ysselstein	
	42808		42808
6. Arrondissement-Amersfoort.		6. Arrondissement-Amersfoort.	
C.K. Amersfoort	11336	C.K. Amersfoort	11336
„ Rhenen	7817	„ Rhenen	} 11521
„ Wijck	<u>3704</u>	„ Wijck	
	22857		22857

In het Departement van de Zuiderzee zouden dus niet 27 consistoriale kerken worden gevormd, zooals de commissie had voorgesteld, maar 22. Er waren in dat departement 275 914 gereformeerden ¹⁾).

¹⁾ Verkeerd wordt onder Section III en IV van 21 consistoriale kerken gesproken. De telling wijst uit dat er 22 waren. Ook wordt dit laatste cijfer

Departement van de monden van de Maas.

a. Arrondissementen den Haag en Leiden.		a. Arrondissementen den Haag en Leiden.	
C.K. den Haag	26984	C.K. den Haag	26984
„ Voorburg	3609	„ Voorburg	
„ den Haag	{ Alphen 5862	„ Katwijk	8040
„	{ Katwijk 4431	„ Alphen	5862
„ Leiden	{ Leiden 21684	„ Leiden	21684
„	{ Noordwijk 4774	„ Noordwijk	{
„	{ Woubrugge 4967	„ Woubrugge	{ 9741
	<u>72311</u>		<u>72311</u>
b. Arrondissement-Rotterdam.		b. Arrondissement-Rotterdam.	
C.K. Rotterdam	36759	C.K. Rotterdam	36759
„ Hillegonsberg	11065	„ Hillegonsberg	11065
„ Schiedam	6752	„ Schiedam	6752
„ Vlaardingen	10361	„ Vlaardingen	10361
„ Naaldwijk	4974	„ Naaldwijk	4974
„ Delft	13980	„ Delft	13980
„ Gouda	10703	„ Gouda	10703
„ Haastrecht	9084	„ Haastrecht	9084
	<u>103678</u>		<u>103678</u>
c. Arrondissement-Dordrecht.		c. Arrondissement-Dordrecht.	
C.K. Dordrecht	17863	C.K. Dordrecht	17863
„ Ridderkerk	14433	„ Ridderkerk	14433
„ Strijen	7874	„ Strijen	7874
„ Oud-Beijerland	9027	„ Oud-Beijerland	9027
	<u>49197</u>		<u>49197</u>
d. Arrondissement-Gorinchem.		d. Arrondissement-Gorinchem.	
C.K. Gorinchem	11496	C.K. Gorinchem	11496
„ Sliedrecht	13363	„ Sliedrecht	13363
„ Kuilenburg	9387	„ Kuilenburg	9387
	<u>34246</u>		<u>34246</u>
e. Arrondissement-Brielle.		e. Arrondissement-Brielle.	
C.K. Brielle	12076	C.K. Brielle	12076
„ Sommeldijk	5926	„ Sommeldijk	5926
„ Goedereede	6202	„ Goedereede	6202
	<u>24275</u>		<u>24275</u>

In het Departement van de Monden van de Maas zouden dus geen 25 consistoriale kerken worden gevormd, zooals de commissie had voorgesteld maar 23. Er waren in dat departement 283 707 gereformeerden ¹⁾.

onder Section II en VI uitdrukkelijk genoemd. Over het geheel komen verschillende vergissingen, wat de getallen betreft, voor. In dit opzicht kenmerkt zich het rapport door slordigheid.

¹⁾ Het officieele stuk geeft 22 consistoriale kerken op, hoewel de telling

Departement van de Monden van den IJssel.

1. Arrondissement-Almelo.		1. Arrondissement-Almelo.	
C.K. Almelo	6971	C.K. Almelo	6971
„ Delden	3219	„ Goor	8174
„ Goor	8174	„ Delden }	8755
„ Enschedé	5536	„ Enschedé }	
	<u>23900</u>		<u>23900</u>
2. Arrondissement-Deventer.		2. Arrondissement-Deventer.	
C.K. Deventer	9643	C.K. Deventer	9643
„ Hardenberg	3609	„ Hardenberg }	
„ Ommen	7124	„ Ommen }	10733
„ Raalte	6669	„ Raalte	6669
	<u>27045</u>		<u>27045</u>
3. Arrondissement-Zwolle.		3. Arrondissement-Zwolle.	
C.K. Hasselt	6597	C.K. Hasselt	6597
„ Kampen	10011	„ Kampen	10011
„ Steenwijk	5691	„ Steenwijk	5691
„ Vollenhoven	5600	„ Vollenhoven	5600
„ Zwolle	11569	„ Zwolle	11569
	<u>39468</u>		<u>39468</u>

In het Departement van de Monden van den IJssel zouden dus geen 13 consistoriale kerken worden gevormd, zooals de commissie had voorgesteld maar 11. Er waren in dat departement 90413 gereformeerden.

Departement van den Boven-IJssel.

1. Arrondissement-Arnhem.		1. Arrondissement-Arnhem.	
C.K. Apeldoorn	7439	C.K. Apeldoorn }	11400
„ Arnhem	5860	„ Twello }	
„ Barneveld	4098	„ Arnhem	5860
„ Brummen	6580	„ Barneveld }	10425
„ Ede	4397	„ Nykerk }	
„ Nykerk	6327	„ Brummen	6580
„ Elburg	5126	„ Ede }	7893
„ Harderwijk	5525	„ Wageningen }	
„ Hattem	5396	„ Hattem	5396
„ Twello	3961	„ Elburg	5126
„ Wageningen	3496	„ Harderwijk	5525
	<u>58205</u>		<u>58205</u>

op 23 wijst. Ik vermoed dat bij de vermelding van het getal 22 den Haag en Voorburg als één zijn beschouwd, gelijk het oorspronkelijk plan des ministers was, doch dat echter later werd losgelaten.

2. Arrondissement-Zutphen.		2. Arrondissement-Zutphen.	
C.K. Aalten	5638	C.K. Aalten	5638
„ Borkulo	6164	„ Borkulo	6164
„ Doesburg	4126	„ Doesburg }	9676
„ Doetinchem	5550	„ Doetinchem }	
„ Gendringen	4191	„ Gendringen	4191
„ Groenlo	5511	„ Groenlo	5511
„ Lochem	4564	„ Lochem }	9075
„ Vorden	4511	„ Vorden }	
„ Warnsfeld	4133	„ Warnsfeld }	10208
„ Zutphen	6075	„ Zutphen }	
	<u>49463</u>		<u>49463</u>
3. Arrondissement-Tiel.		3. Arrondissement-Tiel.	
C.K. Bemmelen	5489	C.K. Bemmelen	5489
„ Geldermalsen	10270	„ Geldermalsen	10270
„ Tiel	10340	„ Tiel	10340
	<u>26099</u>		<u>26099</u>

In het departement van den Boven-IJssel zouden dus geen 24 consistoriale kerken worden gevormd, zooals de commissie had voorgesteld maar 18 ¹⁾. Er waren in dat departement 133.767 gereformeerden.

Departement van Friesland.

1. Arrondissement-Heereveen.		1. Arrondissement-Heereveen	
C.K. Akkrum	4338	C.K. Akkrum }	10611
„ Beesterswaag	11367	Heereveen }	
„ Heereveen	6273	Beesterzwaag	11367
„ Oudeberkoop	7442	Oudeberkoop	7442
	<u>29420</u>		<u>29420</u>
2. Arrondissement-Leuwarden.		2. Arrondissement-Leuwarden.	
C.K. Leuwarden	11894	C.K. Leuwarden	11894
„ Bergum	13626	„ Bergum	13626
„ Buitenpost	8578	„ Buitenpost	8578
„ Dokkum	7348	„ Dokkum	7348
„ Dronryp	6767	„ Dronrijp	6767
„ Franeker	8926	„ Franeker	8926
„ Hallum	9971	„ Hallum	9971
„ Holwerd	6340	„ Holwerd	6340
„ Harlingen	7604	„ Harlingen	7604
	<u>81054</u>		<u>81054</u>
3. Arrondissement-Sneek.		3. Arrondissement-Sneek	
C.K. Bolsward	6996	C.K. Bolsward	6996
„ Hindelopen	5446	„ Hindelopen	5446
„ Lemmer	6196	„ Lemmer	6196
„ Rauwerd	5861	„ Rauwerd	5861
„ Sneek	8624	„ Sneek	8624
	<u>33123</u>		<u>33123</u>

¹⁾ Het rapport vermeldt onder Section III en IV verkeerd het cijfer 14. In Section VI staat het juiste getal 18.

In het departement Friesland zouden dus geen 18 consistoriale kerken, zooals de commissie had voorgesteld, worden gevormd maar 17. Er waren in dat departement 143.597 gereformeerden ¹⁾.

Departement van de Wester-Eems.

a. Arrondissement-Appingadam.		a. Arrondissement-Appingadam	
C.K. Appingadam	8722	C.K. Appingadam	8722
„ Loppersum	8566	„ Loppersum	8566
„ Middelsum	8887	„ Middelsum	8887
„ Winsum	9359	„ Winsum	9359
	<u>35534</u>		<u>35534</u>
b. Arrondissement-Assen.		b. Arrondissement-Assen.	
C.K. Assen	13447	C.K. Assen	13447
„ Dalen	8499	„ Dalen	8499
„ Hogeveen	10409	„ Hogeveen	10409
„ Meppel	11097	„ Meppel	11097
	<u>43452</u>		<u>43452</u>
c. Arrondissement-Groningue		c. Arrondissement-Groningue.	
C.K. Groningue	19702	C.K. Groningue	19702
„ Hoogezand	7268	„ Hoogezand	7268
„ Leleck	6959	„ Leleck	6959
„ Zuidhorn	6961	„ Zuidhorn	6961
	<u>40890</u>		<u>40890</u>
d. Arrondissement-Winschoten.		d. Arrondissement-Winschoten.	
C.K. Jemgum	6250	C.K. Jemgum	6250
„ Winschoten	12520	„ Winschoten	12520
„ Pekela	11168	„ Pekela	11168
„ Weener	9558	„ Weener	9558
„ Veendam	12613	„ Veendam	12613
	<u>52109</u>		<u>52109</u>

In het departement van de Wester-Eems zouden 17 consistoriale kerken gevestigd blijven zooals de commissie had voorgesteld. Er waren in dat departement 171.985 gereformeerden.

Departement van de Ooster-Eems.

a. Arrondissement-Aurich en Jever.		a. Arrondissement-Aurich.	
C.K. Aurich en Jever	1584	C.K. Aurich	{ 589 }
a. Arrondissement-Emden		„ Oldersum	{ 5672 }
C.K. Emden	6714	„ Jever	{ 995 }
„ Leer	5241	„ Leer	{ 5241 }
„ Oldersum	5672	„ Emden	6714
„ Peursum	6896	„ Peursum	6896
	<u>26107</u>		<u>26107</u>

¹⁾ Onbegrijpelijk wordt in het rapport het cijfer 21 opgegeven. Noch de telling brengt tot dit cijfer noch de departementale gegevens vermelden

In het departement van de Ooster-Eems zouden dus geen 5 consistoriale kerken worden gevormd, zooals de commissie had voorgesteld, maar 4. Er waren in dat departement 19393 gereformeerden ¹⁾.

De slotsom waartoe het rapport-Bigot, als antwoord op het rapport d'Alphonse ons brengt, is derhalve dat als regel elke consistoriale kerk uit 6000 zielen, overeenkomstig de fransche wet, moest bestaan. Slechts dáár werd een lager getal toegelaten, waar plaatselijke omstandigheden — zooals de moeilijkheid van verkeersmidde-len — eene combinatie van twee consistoriale kerken om tot de 6000 te komen, zoo goed als ondoenlijk maakten. Ook had Bigot geen bezwaar in geval de ééne of andere consistoriale kerk het getal 6000 naderde, doch nog even daaronder bleef. Maar in elk geval was het gevolg van den door hem aangenomen regel, dat het door d'Alphonse voorgestelde getal van 131 consistoriale kerken nog tot 111 (109 zooals het rapport aangeeft) werd ingekrompen. Welke een ontzaglijke omkeering dit in het leven der kerken bracht, kan men het best begrijpen wanneer men bedenkt dat zij op dat oogenblik niet minder dan 1380 gemeenten met consistories bezaten, die nu tot 111 of 109 complexen moest worden vervormd !

Een niet minder groote vermindering onderging het aantal predikanten. In dit opzicht volgde minister Bigot het rapport-d'Alphonse, dat trouwens, onder den druk van de opdracht aan de commissie om het getal predikanten zooveel mogelijk te verminderen, voorgesteld had dit van 1360 op 1043 te brengen. Het zou dus met 317 predikanten, dat is met ongeveer één vierde, worden verminderd.

Rekent men dat het volledige aantal gereformeerden 1.128.804 bedraagt, dan blijkt dat aan iederen predikant gemiddeld 1082 gereformeerden ter geestelijke verzorging werden toevertrouwd. De minister stelt aan den keizer voor niet hooger te gaan, vooral omdat dit cijfer in Frankrijk over het algemeen lager is.

De verdeling der predikanten over de verschillende departementen zou aldus zijn: *a.* Het departement: de Zuiderzee: 223 predikanten in 22 consistoriale kerken met 275.914 leden ²⁾; *b.* Het departement: De Monden van de Maas: 219 predikanten in 23 consistoriale kerken met 283.707 leden ³⁾; *c.* Het departement: De Monden

het. Ik vermoed dat men bij vergissing bij de consistoriale kerken in Friesland vier te veel en bij die in het departement van den Boven-IJssel vier te weinig geteld heeft.

¹⁾ Terwijl in Section II vier consistoriale kerken worden vermeld, noemen al de andere Sections er slechts drie op.

²⁾ Dit cijfer komt met de gegevens in de nota-Janssen bijna geheel overeen; dáár was het 275.916. Voor Monnikendam werden aldaar twee leden meer opgegeven. Maar in het rapport-d'Alphonse verschilt het cijfer meer. Het is dáár 277.379. Rekenen wij er de remonstranten, ten getale van 1366 af, dan blijven er 276.013 gereformeerden over.

³⁾ Ook dit cijfer klopt bijna met de gegevens in de nota-Janssen: dáár was het 283.816. Voor Woubrugge werden dáár 103 en voor Haastrecht 8

van den IJssel : 76 predikanten in 11 consistoriale kerken met 90413 leden ¹⁾ ; *d.* Het departement : De Boven-IJssel : 133 predikanten in 18 consistoriale kerken met 133.767 leden ²⁾ ; *e.* Het departement : Friesland : 173 predikanten in 17 consistoriale kerken met 131703 leden ³⁾ ; *f.* Het departement : de Wester-Eems : 179 predikanten in 17 consistoriale kerken met 171985 leden ⁴⁾ ; *g.* Het departement : de Ooster-Eems : 40 predikanten in 3 consistoriale kerken met 19393 leden ⁵⁾. Ook ten opzichte van de vermindering der predikanten werd dus zoover mogelijk gegaan. De nota-Janssen had als uiterste grens het getal 1078 aangegeven ; thans werd het definitief op 1043 gebracht.

Wat de vereeniging van gereformeerden en remonstranten betreft, deelt Bigot in zijn rapport eenvoudig de voorstellen van d'Alphonse omtrent het gescheiden laten voortbestaan van beiden en van het bijvoegen van laatstgenoemden in één consistoriale kerk, mede zonder er zijne goed- of afkeuring over uit te spreken.

Met betrekking tot den wensch om den eisch van bezit voor het bekleeden van het ambt van ouderling te doen vervallen, was Bigot evenmin toeschietelijk. Hij verwerpt de hollandsche gewoonte om allereerst op kundigheden en reputatie te letten, omdat zij een bron kan zijn van kuiperij en wedijver, terwijl daarentegen onder de hoogstaangeslagenen altijd personen van voldoende verdienste

leden meer en voor Strijen 2 leden minder opgegeven, zoodat het verschil 109 bedraagt. In het rapport-d'Alphonse bedraagt het cijfer 286.355. Rekenen wij er de remonstranten ten getale van 2832 af, dan blijven er 283.583 gereformeerden over.

¹⁾ Dit cijfer is ook niet hetzelfde als dat in de nota. Janssen : dáár was het 90081. Steenwijk had dáár 592 leden minder en Kampen 260 leden meer ; een verschil dus van 332 leden. Het rapport-d'Alphonse heeft ook het getal 90413.

²⁾ Ook dit cijfer is niet hetzelfde als dat in de nota-Janssen ; dáár was het 134.451. Bemmeler (Elst) had dáár 56, Borculo 90, Gendringen (Ter Borg) 50 en Apeldoorn 3 leden minder ; Twello (Voorst) daarentegen 883 leden meer, een verschil dus van 684 leden. Het rapport van d'Alphonse heeft ook het getal van 133.767.

³⁾ Dit cijfer is noch in overeenstemming met dat in de nota-Janssen noch met dat in het rapport-d'Alphonse. Het eerste is 143.597, het laatste 143.812. Kennelijk is er in Section III, waar 133.767 staat, eene vergissing ingeslopen, want onder Section II staat voor Friesland het cijfer 143.597 opgegeven dat geheel overeenstemt met dat in de nota-Janssen.

⁴⁾ Dit cijfer is in overeenstemming met dat in de nota-Janssen. Het rapport-d'Alphonse heeft 171.085.

⁵⁾ Dit cijfer is zeer vreemd. De nota-Janssen geeft op 26092 ; het rapport-d'Alphonse 25993 ; Section II van het rapport-Bigot 26107 (de telling 25993, daarin vermeld, klopt niet met de optelsom van de getallen 1584 voor Aurich en Jever en 6714+5241+5672+6896 voor Emden, Leer, Oldersum en Peursum) en hier in Section III 19393. Ik kan van deze verschillen geen verklaring geven.

voor dat ambt zullen zijn te vinden. Ook heeft voor hem de opmerking geen waarde dat er in Holland meer bezit in kapitaal dan in grond is, omdat de wet de keuze niet tot laatstgenoemden beperkt. Hij handhaaft daarom artikel 18 der fransche wet voor Holland. Hetzelfde doet hij ten aanzien van den persoon, die de consistories zal presideeren. Hij wil er niet van weten dat het consistorie zijn voorzitter zelf zal kiezen, maar hij blijft den oudsten leeraar daarvoor aanwijzen, overal waar meer dan één predikant staat en op de plaatsen, waar één predikant is, dezen. De ouderdom brengt ervaring mede en meer kennis van al wat tot de kerkelijke tucht behoort. Maar bovenal heeft de aanwijzing van den oudste het voordeel, dat alle rancune onder de anderen wordt afgesneden. Ook heeft zij tot nu toe tot geen moeilijkheden aanleiding gegeven. Wel erkent de minister, dat deze kunnen komen wanneer de voorzitter slecht presideert, maar hij voegt er bij, dat dit euvel zich ook kan voordoen, als men iemand uit de leden van het consistorie kiest, tenzij zijne benoeming slechts tijdelijk is. Op dit laatste gaat hij echter in het geheel niet in en hij handhaaft met beslistheid, op grond van de genoemde bezwaren, de oude lezing.

Het eenige waarin hij iets toegeeft op het punt van de samenstelling der consistories, is de getalsterkte der ouderlingen. Hij erkent dat waar de fransche wet alleen met consistoriale kerken van 6000 leden rekening hield en daarvoor het maximum van 12 ouderlingen aangaf, het niet meer dan billijk is, dat waar er kerken met meer dan 10000 leden zijn, deze in elk geval een grooter aantal kunnen benoemen. Hij beveelt dan ook de schaal aan, die met het oog hierop in het rapport d'Alphonse is aangegeven, en meent zelfs dat zoo iets in den geest der fransche wet is.

Even ongunstig als over het meeste in het rapport-d'Alphonse oordeelt de minister over de voorgestelde plaatselijke commissies. Met het oog echter op een nauwgezet bestuur der consistories, speciaal wat betreft het beheer van de kerkgebouwen en goederen in van de hoofdplaats van de consistoriale kerk meer afgelegen gemeenten, zal hij een algemeen reglement ontwerpen. Daarmede zal aan de bestaande behoefte behoorlijk voldaan zijn. Nieuwe besturen of bestuurtjes zouden de regeering slechts bemoeilijken bij haar streven om de kerk een instrument in hare handen te doen zijn.

Eindelijk worden ook, en wel met allerlei drogredenen, de voorgestelde consistoriale raden van de baan geschoven. De kerken zullen daarin een element van hiërarchie zien, te meer omdat deze raden niet door haar zelf gekozen zijn. Hiervoor bestaat te meer reden, nu zij geen rechtsmacht bezitten. Want bij elke kwestie, die zich zal voordoen tusschen zulk een raad en een consistorie, zal dit laatste in het optreden van eerstgenoemde eene poging zien om hem onder contrôle te stellen en van zijne zelfstandigheid te berooven. En werkelijk is het gevaar niet denkbeeldig dat deze raden in dit opzicht hunne bevoegdheid te buiten zullen gaan. Gelukt hun dit

niet, en krijgen zij bijv. de macht niet om misstanden te keeren, dan zal de verleiding voor hen sterk zijn om ze bekend te maken, om langs dien weg hun doel te bereiken en hun optreden zal diensengevolge een hatelijk karakter verkrijgen. Ook zal de correspondentie allerminst door de instelling dezer zoogenaamde correspondentie-bureaux vereenvoudigd worden. Veeleer zal de correspondentie worden vermeerderd, doordien het als klachten- en vragenbureau zal moeten dienst doen. En als er moeilijkheden komen bij een bepaald consistorie of één zijner leden, kan de minister voldoende licht opsteken bij één der naburige consistories of bij den prefect. Om al deze redenen acht minister Bigot de samenstelling dezer raden ongewenscht en onnoodig. Hij wijst er bovendien op dat bij de veroorloofde uitbreiding van het aantal ouderlingen in gemeenten boven de 10000 leden, de consistories aldaar de getalsterkte der oude classes krijgen, terwijl zij ook het karakter van een permanent college zullen dragen. Daarmede is de goede gang van zaken in de kerken voldoende verzekerd.

Hiermede meende Bigot het bezwaar dat de kerken geen onderling verband meer zouden hebben, voldoende te hebben wederlegd. Het is duidelijk dat hij dit verband niet wilde, om de machtsontwikkeling der kerken te keeren en nu naar argumenten zocht om dien onwil te bedekken.

Alleen wordt het voorstel van d'Alphonse om de verdeeling der synodale ressorten met die der departementen te doen samenvallen, overgenomen. Trouwens lag dit geheel in het stelsel der fransche wet. Daarentegen wordt van de overige nog in het rapport-d'Alphonse voorgedragen wijzigingen van verschillende artikelen dier wet met geen woord gerept en worden deze dus zonder meer genegeerd.

Oordeelden Ypey en Dermout ¹⁾ reeds te optimistisch, dat, ingeval de voordracht van d'Alphonse te Parijs mocht zijn aangenomen, de organisatie ten minste van de hervormde kerkgemeenschap, als eene fransche beschouwd, de algemeene goedkeuring zoude hebben weggedragen, hun optimisme zou geheel verdwenen zijn, als zij van het door ons besproken rapport van minister Bigot hadden kennis gedragen. Het is toch niet twijfelachtig of Napoleon zou, indien zijn val niet was gevolgd, hieraan zijne goedkeuring hebben gehecht en als gevolg daarvan zouden de gereformeerde kerken hier te lande uit elkander gescheurd, misvormd en ontzield zijn.

Wij zeggen niet te veel.

Het gereformeed karakter der kerkordeningen zou vernietigd, het nationale merk der gereformeerde kerken uitgewischt zijn.

Had Napoleon met den paus nog overlegd en een concordaat gesloten, de fransche regeering legde hier, bij monde van Bigot,

¹⁾ t. a. p. dl 4. bldz. 533.

haar ijzeren wil eenvoudig aan de gereformeerde kerken in ons land, zonder met de wenschen van deze te rekenen, op. Want wel had zij eene commissie, grootendeels uit leeraars der kerken bestaande, in het leven geroepen, die haar van advies omtrent de organisatie der kerken moest dienen, maar zoo goed als niets van hetgeen de commissie voorstelde, vond bij haar een gewillig oor. Zij had bijkans even goed terstond de geheele fransche wet op onze kerken toepasselijk kunnen verklaren, zoo weinig veranderingen werden door haar aangenomen. Zelfs d'Alphonse werd te dezen opzichte voorbijgegaan. De staat ging zijn gang, zonder met de bezwaren en wenschen van de kerken rekening te houden. Hij organiseerde ze naar zijn wil, of liever naar zijn willekeur.

En deze organisatie was eene karikatuur van de bestaande kerken. Van plaatselijke kerkeraden, van classicale vergaderingen, van nationale synoden zou nooit meer sprake zijn. Deze alle vonden in het nieuwe reglement geen plaats. Wel spreekt de fransche wet van plaatselijke consistories, maar dit zijn geheel andere lichamen dan de van ouds bekende kerkeraden. Had elke plaatselijke kerk steeds haar eigen kerkeraad, voortaan zouden deze slechts dáár kunnen gevormd worden, waar zich zes duizend gereformeerden bevonden, zoodat de kleinere gemeenten zich alle moesten combineeren en dan tezamen één consistorie of kerkeraad kregen. Er kwam dus aldaar een lichaam, dat een tusschending was tusschen kerkeraad en classicale vergadering ; half kerkeraad half classis. Op die grootere complexen viel natuurlijk van staatswege gemakkelijker toezicht te houden dan op al die plaatselijke kerkeraden. Ook in dit opzicht moest de kerk den staat dienen. En wat de consistories zelf betreft, zij zouden op de meest ongereformeerde wijze worden samengesteld. De rijkste mannen konden alleen tot ouderling worden gekozen. Geen andere eisch werd gesteld dan die van hoogstaanslagene. Van het ambt van diaken is in het geheel geen sprake meer. De genoemde notabelen of ouderlingen zorgen met de predikanten voor het beheer der armengelden. Zoo wordt met geheel de organisatie onzer tot op dat oogenblik bestaande kerkeraden letterlijk de spot gedreven.

Datzelfde geldt van de toegelaten synoden. Van nationale synoden is geen sprake meer. Vijf consistoriale kerken of liever de kerken van een bepaald departement zullen een synode vormen, die uit één leeraar en één notabele of ouderling van elke kerk is samengesteld. Ook hierin hebben dus met de predikanten alleen de rijkste gemeenteleden zitting. Maar feitelijk heeft in deze synoden de kerk niets en de staat alles te zeggen. Mogen de consistories nog hare vergaderingen blijven houden op de dagen, die daarvoor door het gebruik bepaald zijn en hebben zij alleen voor buitengewone samenkomsten verlof van de overheid noodig, geen synode mag ooit zonder dit laatste bijeenkomen. En men verkrijgt dit verlof niet dan nadat zij kennis genomen heeft van de zaken, die op de synode zullen

behandeld worden. Men kan er bijvoegen, dat het in elk geval van den inhoud van het agendum afhing, of men dit verlof bekomen zou. En al wat de consistories besluiten in zake handhaving der kerkucht, beheer van de goederen en de armengelden, alle beslissingen der synoden, van welken aard ook, zijn aan de goedkeuring van het staatsbestuur onderworpen. In die synodale vergaderingen is de prefect of de onderprefect steeds tegenwoordig. Deze overheidspersoon zendt afschrift van de registers harer handelingen aan den staatsraad en deze rapporteert daarover weder aan het staatsbestuur. En alsof dit alles nog niet genoeg ware, decreteert de wet dat de vergadering van eene synode nooit langer dan zes dagen mag duren ! Wie proeft in dit alles niet de kennelijke bedoeling de synodale samenkomsten zooveel mogelijk te keeren ? In Frankrijk werd onder Napoleon's regeering hiertoe zelfs nimmer toestemming gegeven en hier zou ongetwijfeld hetzelfde zijn geschied. Erg was dit gewis onder zulk eene wetgeving niet geweest. Want synoden, zóó gekneveld, zóó aan den staatswil onderworpen, zouden voor de kerk geenerlei waarde hebben gehad. Zij zouden eenvoudig marionetten van den keizer zijn geweest. Trouwens — de bedoeling was geen andere.

Hetzelfde despotisch beginsel vinden wij bij de vorming, beroeping en afzetting der leeraren terug. Geen aanstaand hervormd predikant zou meer mogen studeeren aan één onzer hoogeschoolen ; allen moesten hunne opleiding zoeken aan de hervormde kweek-school te Genève. Wat bekommerde Napoleon zich om onze theologische faculteiten en de historische beteekenis daarvan voor de universiteiten hier te lande in het algemeen ? En die kweek-school te Genève zelfs was een geheel napoleontische inrichting. Aan hare reglementen aangaande beheer en inwendig bestuur, hare wijze van onderwijs geven en hare vakken van onderwijs, en aan den vorm van getuigschriften nopens studie, bekwaamheid en gedrag, moest door hem sanctie verleend zijn, voordat zij in werking konden treden. Vóór alles toch moesten de predikanten zijne staatsdienaren zijn. Daarom ook mocht geen leeraar, die door een consistorie was beroepen, deze beroeping aannemen, voordat zij door Napoleon was goedgekeurd, en evenmin mocht een consistorie een leeraar ontslaan, zonder de beweegredenen aan het staatsbestuur mede te deelen, dat hem dan zelfs weder op zijn post kon herstellen. Zóó zorgde de keizer dat het geheele predikantencorps een reserveleger werd, dat voor hem in het gelid stond. Of hij daarbij gereformeerde of nationale beginselen vertrad, was voor dit machts genie zelfs geen seconde een voorwerp van nadenken, laat staan van bekommernis ! Wat waren of beteekenden voor Napoleon kerkeijike beginselen, waar hij zelfs verbood dat een nieuwe leerbepaling, een ander formulier, een wijziging in de kerkelijke tucht mocht worden ingevoerd of gepubliceerd, zonder zijne goedkeuring. Nooit heeft een paus zoozeer de kerk getyranniseerd als paus Napoleon

en nimmer heeft één christenvorst, onder een schijn van haar ter wille te zijn, haar zóó gedenatureerd als de machtige keizer. In vergelijking tot wat hij deed waren de daden van van Oldenbarneveld en de staten slechts kinderspel geweest. De afschaffing van de plaatselijke kerkeraden, de vernietiging der classicale vergaderingen, het onder curateele-plaatsen der departementale synoden, de ter zijdestelling der nationale synoden — en daarnaast het in het leven roepen van complexen van consistoriale kerken, waarin de geldaristocratie den boventoon voerde, dit alles was er op berekend om het eigen leven der kerk als eenheid te dooden en haar tot een bloot rad in de staatsmachine te maken.

In de tweede plaats is het van belang de gedragslijn na te gaan, die de fransche regeering met betrekking tot de kerkelijke goederen en inzonderheid met betrekking tot de daarmede samenhangende kwestie van de predikantstraktementen wenschte te volgen.

Zooals vroeger is medegedeeld, had Lodewijk Napoleon bij decreet van 2 Augustus 1808 het beginsel uitgesproken dat alle kerkgenootschappen gelijk recht op staatssteun hadden in zake de predikantstraktementen. De staatskas nam de bezoldiging van de voorgangers van alle kerkgenootschappen op zich. Daartegenover werden de kerkelijke goederen en fondsen, die vroeger onder publiek beheer stonden met de bedoeling daaruit de predikanten te betalen, in 's lands schatkist overgebracht, en hield elke betaling van traktementen en pensioenen uit de plaatselijke en gemeentelijke kassen voor goed op. De toepassing van dit decreet leverde ten aanzien van één punt groote moeilijkheden op. Enkele steden en kerkelijke gemeenten weigerden bedoelde goederen en fondsen aan den staat over te geven op grond dat het geen eigenlijke *kerkelijke* kassen of goederen waren.

Doch ook was het niet gemakkelijk de regels vast te stellen, volgens welke voortaan die betaling van staatswege zou geschieden. Men had hier eenerzijds met vaststaande gebruiken en anderzijds met den slechten financiële staat van de schatkist te worstelen. Echter werd een ontwerp in gereedheid gebracht, waarin de volgende beginselen werden vastgelegd. Ten eerste zouden alle predikanten, die op dat oogenblik dienst deden, hun traktement behouden. Ten tweede zou het getal predikanten zooveel mogelijk worden verminderd. Ten derde zouden de predikanten in 5 classen worden verdeeld, waarvan die der eerste classe 2400 gulden, die der tweede classe 2000 gulden, die der derde classe 1600 gulden, die der vierde classe 1200 gulden, en die der vijfde classe 800 gulden ontvingen. Ten vierde zou er aan de predikanten kindergeld worden gegeven. Ten vijfde zou aan de kerkelijke gemeenten, die goederen of inkomsten hadden, de vrijheid worden verleend om óf deze te behouden en dan haar predikant zelf te betalen óf ze aan de schatkist af te staan onder voorwaarde dat de betaling daaruit

geschiedde. Ten zesde zou het onderhoud van de kerkgebouwen en pastorieën en zouden alle uitgaven voor den eeredienst ten laste der kerkelijke gemeenten komen. En eindelijk zou een jaarlijksch bedrag van 15000 gulden voor het algemeen bestuur van de hervormde kerk worden uitgetrokken. In de gegeven omstandigheden scheen dit ontwerp niet ongunstig voor de hervormde predikanten. Alleen bleef het allesbeheerschend vraagstuk over hoe de staat, die tot groote uitgaven werd genoopt, aan zijne nieuwe verplichtingen tegenover de kerken zou kunnen voldoen. Aan jaarlijksche traktementen van hervormde predikanten werd nog in 1808 uitbetaald 1,630,628 francs, benevens 100,000 francs voor kindergeld en 79.440 francs voor kerkelijke vergaderingen. Wél werd dit laatste bedrag door Lodewijk Napoleon in 1809 ingekrompen tot 16,800, in 1810 tot 15,750 francs, waarbij echter nog 31,500 francs voor de kosten der algemeene synode en die van het algemeen bestuur der kerk, volgens het voorstel der nieuwe organisatie, zouden komen, zoodat het geheele bedrag toch nog tamelijk hoog bleef. Daarbij moeten dan nog gerekend worden de nieuwe toelagen voor de dienaars der andere kerkgenootschappen. De droevige geldelijke toestand van het rijk maakte de betaling van dit alles niet wél mogelijk.

Met de inlijving kwamen echter geheel nieuwe zorgen. Het scheen of Napoleon, die de hollandsche kerken wilde vervormen naar het fransche model van de wet van 18 Germinal an 10, ook de traktementen der predikanten hier te lande wenschte te regelen naar de wet van 15 Germinal an 12. Volgens haar werden de predikanten, naar de bevolking hunner standplaatsen in drie groepen verdeeld. Tot de eerste behooren die, welker gemeenten meer dan 30000 zielen bedragen; deze krijgen 2000 francs; tot de tweede die, welker gemeenten van 5000—30000 zielen tellen; deze krijgen 1500 francs; tot de derde die, welker gemeenten onder de 5000 zielen hebben; deze krijgen 1000 francs. Elk kwartaal moest hiervoor een bedrag van 64,124 francs, dat is per jaar 256,500 francs, beschikbaar worden gehouden. De genoemde bedragen waren verre beneden die, welke de predikanten bij ons in 't algemeen genoten. En de toestand werd nog ernstiger, toen het scheen alsof de pastoriegoederen, waaruit menig predikant inkomsten trok, ook door Napoleon niet ongedeerd zouden gelaten worden.

Het verwondert ons daarom niet dat men er van wege het departement hier te lande steeds terstond na de inlijving op bedacht was om voor de predikanten te pleiten. In de memorie, die naar Parijs ging, werd uitdrukkelijk betoogd, dat, indien de wet van 15 Germinal an 12 hier werd toegepast, de meesten hunner zeer veel verliezen en velen gebrek lijden zouden, te meer daar de fondsen van de gemeenten, door de tijdsomstandigheden, en niet het minst door de tierceering, in die mate achteruit gegaan waren, dat zij de predikanten daaruit niet konden helpen. Reeds zou veel geholpen

zijn, indien men b.v. ten minste nog één jaar de betaling op den ouden voet liet doorgaan. De gemeenten konden dan nog eens middelen beramen tot verbetering dier traktementen. Maar bovendien werd krachtig voor het behoud der kindergelden gepleit, alsmede voor dat der pensioenen voor emeriti predikanten en predikantsweduwen.

Toen echter vonden deze verzoeken niet alleen geen gewillig oor, maar volstrekt geen gehoor. Na het einde van November 1810 hield zelfs de geheele betaling door het rijk op. Eerst in October 1811 scheen er eenige verandering ten goede te komen. Toen toch werd aan Napoleon bij zijne komst hier te lande als het ware het besluit van 29 October, door de smeekbeden der hervormde besturen afgeperst, waarbij voor het dienstjaar 1811 de volgende regeling werd getroffen. Als regel werd vastgesteld, dat de staat hier te lande in dezelfde verhouding voor de eerediensten zou bijdragen, als dit in de overige deelen van het keizerrijk geschiedde. Uit twee verschillende overheidskassen zouden deze bijdragen vloeien, namelijk uit de rijkskas en de gemeentekassen. Die van het rijk werd gefixeerd op 600.000 francs ; de rest betalen de burgerlijke gemeenten. Tevens werd bepaald dat op dat oogenblik die gemeenten een vijftiende deel van hare inkomsten zouden afstaan, opdat daarvan de traktementen, voor zoover zij nog niet tot 1 December 1810 waren aangezuiverd, zouden worden voldaan.

Wat de verdeling dier 600,000 francs betreft, geeft d'Alphonse in zijn rapport in overweging om deze aldus over de roomschen, gereformeerden en lutherschen te doen plaats hebben : de roomschen krijgen 85,162,54 francs van den staat voor de 220,500 die het geheel der traktementen hunner geestelijken uitmaken ; de gereformeerden 449,179,27 francs, terwijl aan traktement hunner leeraren in het geheel 1.163.000 moet worden betaald ; de lutherschen 65658,19 voor het bedrag van 170,000 francs, dat voor de salarissen hunner predikanten noodig is. Deze cijfers zouden eenigszins anders worden, wanneer de traktementen, naar het voorstel van d'Alphonse, niet geheel op de wet van 15 Germinal an 12 zouden berusten, maar voor Holland met één vijfde worden verhoogd. De roomschen krijgen dan 91.356,20 francs op een totaal bedrag aan traktementen van 287,300 francs ; de gereformeerden 443.775,50 francs op een totaal bedrag van 1.395,600 francs ; de lutherschen 64.868,30 francs op een totaal bedrag van 204.000 francs ¹⁾. In het eerste geval zouden de gemeenten derhalve 953.500 francs ; in het laatste geval 1.286.900 francs bij te passen hebben. d'Alphonse achtte dit, de drukkende tijdsomstandigheden in aanmerking genomen, voor de gemeenten onmogelijk. De belastingen toch zouen

¹⁾ Men neme bij de verminderde bedragen voor gereformeerden en lutherschen de vermindering van het aantal predikanten in aanmerking.

in eene mate moeten worden verhoogd, die de bevolking bezwaarlijk zou kunnen dragen.

De groote vraag is derhalve op welke wijze het deficit der traktementen zal worden gedekt. Het rapport d'Alphonse geeft in overweging, daarvoor de pastoriegoederen te gebruiken. De diaconale goederen toch kunnen tot dat doel niet worden gebezigd ; zij behooren uitsluitend ten dienste der armen te blijven. Ook de kerkelijke goederen kunnen dit niet, omdat bij het decreet van 7 Thermidor an 11 bepaald is, dat zij hunne bestemming moeten behouden. De eenige bron, die dus overschiet om er uit te putten, zijn de pastoriegoederen. Men zou de predikanten, diaconieën, beheerders en andere personen, die van deze goederen op de hoogte zijn, kunnen oproepen om aan den prefect van het departement de titels, pachtbrieven, authentieke acten en andere voldoende gegevens omtrent de bestemming dier goederen, de uitgezette kapitalen en de gekweekte renten mede te deelen. Bij gebreke daarvan zou men al hunne onroerende goederen, kapitalen en renten kunnen beschouwen als pastoriegoederen en derhalve bestemd om mede het tekort aan traktementsgelden te dekken. In geval men daarentegen aan dien oproep gehoor geeft en de bedoelde bescheiden overlegt, kunnen door de prefecten behoorlijke staten worden opgemaakt en van de diaconale en van de kerkelijke en van de pastoriegoederen. De administratie der kerkelijke goederen geschiedt dan volgens het decreet van 30 December 1809 ; die der diaconale goederen blijft voorloopig althans in dezelfde handen, waarin zij tot nu toe was. Die der pastoriegoederen moet dan nog door den staat worden bepaald. Men zou dan van deze goederen een algemeen fonds kunnen maken en het beheer daarover of aan eene speciale administratie of aan die der registratie en domeinen kunnen toevertrouwen. Eene afzonderlijke kas van dit fonds zou dan in het bijzonder dienst doen voor de betaling van het tekort aan traktementsgelden. Wel ontveinsde d'Alphonse zich niet, dat deze maatregelen veel ontevredenheid zouden wekken, maar zij schenen het eenige middel om de benoodigde sommen voor de traktementen bijeen te krijgen, nu het rijk slechts bereid was 600.000 francs te geven en de gemeentebelastingen niet konden worden verhoogd. Bij de commissie zoowel als bij d'Alphonse zat bij dit voorstel de gedachte voor, dat, zóó de betaling geheel en al rijkszaak werd, de predikanten voorgoed tegen tekorten op hun salarissen zouden beveiligd zijn. Het rijk had dan de verplichting tot uitkeering der wettelijke salarissen op zich en overgenomen.

Maar dit nu wilde de fransche regeering niet. Uit de over dit punt gevoerde discussie bleek, dat zij zich geheel op een tegenovergesteld standpunt plaatste. Zij stelde voor de genoemde goederen aan de kerken te laten en deze te bestemmen voor de betaling der predikantstraktementen. Waren deze goederen hiertoe niet voldoende, dan zouden de burgerlijke gemeenten moeten supplee-

ren, en waren deze ten deele hiertoe onmachtig, zoo zouden zij aanspraak kunnen maken op een deel der vastgestelde rijksbijdrage van 600.000 francs. Om echter dit doel te bereiken, moesten eerst weder staten worden opgemaakt : 1. van de goederen van elke kerk ; van de lasten en betalingen, waartoe zij gehouden zijn, en van het beschikbare overschot ; 2. van de inkomsten, uitgaven en het overschot der revenuen bij de burgerlijke gemeenten ; 3. van de verdeeling der 600.000 francs tusschen de gemeenten, die er behoefte aan hebben. Daartoe was veel nieuwe arbeid noodig. Eerst in 1814 meende men hiermede gereed te kunnen zijn. Men gaf daarom den franschen minister in overweging het voorstel van het rapport-d'Alphonse te volgen ; misschien zou het aldus kunnen gewijzigd, dat eene commissie uit elk kerkgenootschap de algemeene kas van de inkomsten van dat kerkgenootschap beheerde onder toezicht van het gouvernement.

Echter blijkt uit het rapport van Bigot aan den keizer, dat hij het voorstel d'Alphonse om de goederen in de handen van den staat in een algemeen fonds over te brengen en ze in naam van den staat te doen administreeren, niet aannam ¹⁾. Allereerst voert hij daarvoor als grond de kosten dier administratie aan. Die goederen toch vormen niet een bepaald geheel, waarover het beheer betrekkelijk gemakkelijk is, maar zij liggen zeer uit elkander en bestaan uit tal van kleine hoeveelheden. Eene zeer uitgebreide administratie

¹⁾ In het rapport-Bigot vinden wij het volgende omtrent de bedragen der kerkelijke goederen vermeld :

In de 7 departementen bedroeg de waarde : 1 (un loyer de maisons ou batiments autres que les presbytères et les églises) van gebouwen of huizen, behalve pastorieën en kerken	92,129,76 fr.
2 van vaste goederen (biens fonds)	968,592,83 fr.
3 van tienden	355,465,12 fr.
4 van staatsrenten na de reductie van $\frac{1}{3}$.	274,013,38 fr.
5 van andere renten (rentes sur particuliers)	116,271,42 fr.
	<hr/>
	1,806,572,51 fr

De minister taxeerde de lasten, die op deze bezittingen rustten, als belastingen, herstellingen, onderhoud van dijken en dergelijke op ongeveer 1.000.000 fr. Bovendien moest er tezamen aan renten van geleend geld betaald worden 1,380,59 fr. Het bedrag van 1,806,572,51 fr. moest dus verminderd worden met 1.000.000 fr. + 1,380,59 fr. (Les intérêts du capital de 3,871,500 fr. empruntés 1,380,59 fr.). Er bleef dus over 668,413 fr. Nu was er naar de berekening dat het aantal predikanten tot 1033 zou worden verminderd, voor traktementen noodig : 1 voor 64 predikanten der 1e classe elk 2000 fr. d.i. 128.000 fr. ; 2. voor 102 predikanten der 2e classe elk 1500 fr. d.i. 153,000 fr. ; 3. voor 867 predikanten der 3e classe elk 1000 fr. d.i. 876.000 fr., tezamen 1,148,000 fr. Er school dus, wanneer de traktementen uit de kerkelijke goederen zouden voldaan worden, een deficit over van 479,587 fr. Zelfs met het bedrag dat de staat er bij zou geven van 449,179,27 fr. kwam men dus nog niet uit.

zal dus noodig zijn, zullen zij niet, door gebrek aan de noodige voorzorg, spoedig zeer in waarde achteruitgaan. Welnu, de algemeene administratie der domeinen is voor die taak niet berekend en particuliere administrateurs, voor rekening der geestelijkheid, zouden dien achteruitgang nog minder kunnen keeren. Zeer bijzondere maatregelen, die veel geld kosten, zouden dus noodig zijn. Daarom wenscht Bigot de oplossing van het financieele vraagstuk niet in die richting te zoeken.

De eigenlijke reden bestond echter in de begeerte om de aansprakelijkheid voor de betaling der traktementen zooveel mogelijk op de kerk en zoo min mogelijk op den staat te leggen, geheel in strijd natuurlijk met het decreet van 2 Aug. 1808, volgens hetwelk het rijk de betaling in haar geheel op zich nam, na de kerkelijke goederen en fondsen, die vroeger onder publiek beheer stonden, te hebben genaast.

Evenwel gevoelde Bigot dat de uitvoering van zijn als antwoord op het rapport d'Alphonse ontwikkeld plan zeer lang zou ophouden en bovendien vele moeilijkheden met zich zou brengen. Daarom ontwierp hij een ander, dat tot nog grooter nadeel der kerk was. Elke consistoriale kerk (en volgens zijn voorstel zouden er 109 in Holland zijn) krijgt het gemeen beheer over al de goederen van al de tot haar behorende gemeenten. Uit dat ééne fonds worden al de predikanten in die consistoriale kerk betaald volgens de wet van 15 Germinal an 12. Wat er overschiet, dient voor de andere behoeften van den eeredienst, en wat er dan nog rest, is goed voor de armen. Zoo er hieraan iets te kort komt, kunnen de gemeenteleden tot het betalen eener contributie verplicht worden. Op deze wijze zal zoo weinig mogelijk van de rijksbijdrage behoeven te worden gebruik gemaakt. Alleen mag de hulp der gemeenteleden niet worden ingeroepen, tenzij eerst het budget, dat elke consistoriale kerk heeft moeten opmaken, door de bevoegde autoriteit is nagezien. De minister van eeredienst heeft het recht de uitgaven op het budget te verminderen en zóó het contribueeren der gemeenteleden te beletten, doch hij gaat hiertoe niet over dan na vooraf de consistoriale administratie te hebben gehoord en het advies van den prefect te hebben ingewonnen. Ook hier werd dus de kerk al weer het slachtoffer van de hooge geldelijke eischen, die door den staat aan de burgers werden gesteld. Zij moesten niet teveel aan de kerk betalen om des te meer aan den staat te kunnen voldoen.

Eenzelfde gedragslijn zien wij minister Bigot volgen ten aanzien van het vraagstuk van de geldelijke ondersteuning van predikanten, wier standplaatsen zouden worden opgeheven, van oude of ziekelijke predikanten en van predikantsweduwen. Wat de eersten betreft, had het rapport-d'Alphonse voorgesteld, om dáár waar de inkomsten der pastoriegoederen een niet voldoende bate opleverden, de publieke kas het restant te doen betalen. Het wenschte dien last op de burgerlijke gemeenten te leggen, op grond van de ver-

diensten, die deze bedienaars van den godsdienst in zake de handhaving van godsdienst en zedelijkheid hadden gehad. Maar de minister wilde hiervan niet weten. De kleine gemeenten zouden bezwaarlijk aan deze verplichting kunnen voldoen. Bovendien lag er iets onrechtvaardigs in, om gemeenten, die wellicht korten tijd van de diensten van een predikant hadden genoten, met den last dier geldelijke ondersteuning te bezwaren. Hij koos daarom ook hier het middel om de consistoriale kerken tot het onderhoud der predikanten te verplichten. Deze moesten het bedrag dan maar trachten te vinden, hetzij uit de pastoriegoederen, hetzij uit de kerkelijke goederen, hetzij uit bijdragen der gemeenteleden. Vooral verdedigde de minister deze regeling op grond van de overweging, dat de consistoriale kerken, zoo zij dezen last dragen, zich zullen beijveren om, indien in haar ressort een plaats vacant komt, deze door den predikant, wiens standplaats werd opgeheven, en dien zij moeten onderhouden, te doen bezetten. Ook wat het bedrag der toe te kennen ondersteuning betreft — gingen d'Alphonse en Bigot niet met elkander accoord; voor elken predikant wilde eerstgenoemde 1000 francs en laatstgenoemde 800 francs doen bijdragen.

Met betrekking tot de pensioenen van bejaarde of ziekelijke predikanten had d'Alphonse het volgende voorgesteld ¹⁾. Allereerst wenschte hij het decreet van 13 Thermidor an 13, dat een zesde deel van de huur van banken, stoelen en zitplaatsen in de kerken bestemde voor een fonds voor bejaarde of ziekelijke geestelijken, ook op Nederland toegepast te zien. Voor wat er dan nog aan de uitkeeringen te kort kwam, wilde hij de predikanten zelf laten betalen door eene korting op hunne traktementen van twee en een halve centime op elke franc, evenals dit krachtens het decreet van 4 Juli 1806 met de ambtenaren bij het ministerie van Binnenlandsche Zaken gebeurde. Bigot was echter niet genegen op dezen voorslag in te gaan. Was zijne opmerking wèl juist, dat de predikantstraktementen over het algemeen van dien aard waren, dat het niet aanging daarop te korten, afkeurenswaardig was het ook hier weder de consistoriale kerken eenzijdig te belasten. Zij zouden op hun budget ook de pensioenen moeten brengen. Misten zij hiertoe de middelen, dan moesten hare leden hiervoor contributeeren, naar gelang van hun inkomen. In overeenstemming met

¹⁾ Vóór 1795 waren de pensioenen aldus geregeld. In Holland en Utrecht behielden de predikanten hun traktement als pensioen; in Gelderland beliep dit, behoudens enkele uitzonderingen, 400 à 525 gulden; in Overijssel 400 à 450 gulden (alleen in Zwolle, Deventer en Kampen bracht men het van 500 tot 800 gulden); in Friesland 400 gulden; in de provincie Groningen 250 gulden en in de stad Groningen daarenboven 500 gulden; in Drente 500 gulden.

Het getal gepensioneerden bedroeg op het tijdstip der inlijving 101 emeriti.

d'Alphonse stelde hij voor het volle pensioen uit te keeren na veertigjarigen diensttijd en de helft na twintigjarigen dienst in geval van invaliditeit. De consistoriale kerk, waarin de predikant zijn ambt waarneemt, zou tot de betaling van het pensioen alleen verplicht zijn, als hij haar althans twintig jaren had gediend.

Merkwaardig is het dat Bigot geen bedrag voor het pensioen vermeldt. Hij wil dit kennelijk aan de consistoriale kerken overlaten. Maar dientengevolge wordt het geheele pensioen op losse schroeven gesteld. In dit opzicht gingen de predikanten dus zeer achteruit, vergeleken bij de regeling die Lodewijk Napoleon had ontworpen. Volgens deze toch kregen de predikanten in gemeenten onder de 2000 zielen *f* 400.— ; in die tusschen 2000 en 5000 zielen *f* 630 ; in die tusschen 5000 en 10000 zielen *f* 800 ; in die tusschen 10000 en 20000 zielen *f* 1000 ; in die boven de 20000 zielen *f* 1200, alleen die in Amsterdam *f* 1400 pensioen, na 40 volle dienstjaren. Deze vaste regeling wierp Bigot omver. De consistoriale kerken moesten geven, wat zij konden geven. Maar hoever reikten hare krachten?

Nog treuriger werd de positie der weduwen ¹⁾. De fransche minister wenschte te haren aanzien niet van eene bepaalde verplichting te weten. Alleen in geval een consistoriale kerk voldoende middelen bezat, kon de publieke autoriteit haar machtigen iets af te zonderen ten behoeve der weduwen, wier nood was geconstateerd. En dan nog moest in ieder speciaal geval de minister, na ingewonnen advies van den prefect, zulks goedkeuren.

Wèl kreeg de kerk het dwangjuk om de leden.

Wij mogen dan ook, ter wille van de kerk, dankbaar zijn met Napoleon's val.

Daardoor toch zijn al deze plannen verijdeld. Ware dit niet geschied, dan zou het onrecht hebben plaats gehad, dat eerst de geestelijke goederen door den staat waren geannexeerd onder de belofte dat hieruit de predikantstraktementen zouden worden betaald en dat daarna, toen men eenmaal de goederen bezat, die belofte niet zou zijn nagekomen, en de kerk dus verplicht zou geworden zijn uit hare overige goederen en fondsen zoo goed als alle traktementen en pensioenen te betalen. Deze daad zou geen anderen naam dan dien van diefstal hebben verdiend.

¹⁾ Vóór 1795 kregen de weduwen in Holland en Utrecht 100 gulden met een bijslag, dien de meeste steden betaalden uit hare gemeentekassen ; in Gelderland de weduwen van predikanten ten plattelande 75 à 100 gulden, die van stadspredikanten 135 à 200 gulden; in Overijssel 75 gulden; in Friesland 200 gulden; in Groningen 150 gulden; in Drente 100 gulden. In Friesland contribueerde elke predikant 12 gulden per jaar ; het gezamenlijk bedrag dier contributies bedroeg jaarlijks 2496 gulden ; de publieke kas voegde er jaarlijks 3400 gulden bij ; in Drente droeg ieder jaarlijks 16 gulden bij en gaf de publieke kas jaarlijks 300 gulden Volgens het reglement van Lodewijk Napoleon zou elke weduwe 100 gulden jaarlijks ontvangen. Het getal gepensioneerde weduwen op het tijdstip der inlijving bedroeg 272.

Napoleon zou de kerken, en vooral de gereformeerde kerk, versplinterd, krachteloos gemaakt — en beroofd hebben. Gods bestel heeft haar te Waterloo voor dit lot bewaard.

HOOFDSTUK VI.

Onder den Souvereinen Vorst

en

Koning Willem I.

Toen in 1813 de dageraad onzer onafhankelijkheid begon aan te breken, was men het vrijwel omtrent twee staatkundige beginselen geheel eens. Ten eerste dat de prins van Oranje onze soevereine vorst moest zijn en ten tweede dat hij ons volk volgens eene grondwet moest regeeren. Kemper en Fannius Scholten waren dan ook de tolken van het nederlandsche volk, toen zij den 1en December van dat jaar den prins tot soverein uitriepen, en niet minder handelde Willem I in den geest der natie, toen hij zich haastte om haar een grondwet te geven.

Reeds den 21en December — en dus drie weken na zijn komst alhier — vaardigde hij een besluit uit, waarbij eene commissie werd benoemd tot „samenstelling der constitutioneele wetten voor den Staat der Vereenigde Nederlanden”. De vorst verklaarde daarin dat hij hiermede voldeed aan de op hem rustende verplichting om aan het Nederlandsche volk eene constitutie te geven, die, gegrond op het beginsel der hem opgedragen soevereiniteit, aan het bestuur de vereischte eenheid en klem, en aan de goede ingezetenen dezer landen het volle genot der herwonnen vrijheid en onafhankelijkheid verzekerde. Tevens uitte hij den wensch, dat de commissie de schets, die Gijsbert Karel van Hogendorp had ontworpen, tot grondslag van hare besprekingen zou nemen, al bleef zij vrij anders te doen.

Die wensch van den vorst was een wèl verdiende hulde aan den man, die reeds verscheidene jaren voor ons vaderland alleen redding had gezien in het herstel van het huis van Oranje in de erfelijke waardigheid van hoofd van den staat en in eene nationale grondwet, die, een verband leggende met het verleden, tevens volkomen ruimte voor toekomstige ontwikkeling gaf. Voor beide had hij dan ook steeds geijverd. Hoeveel inspanning had hij zich, voordat Willem V ons land verliet, niet getroost om de positie van Oranje te redden en te versterken! Hoeveel vertrouwen had hij in de toekomst van ons volk getoond, toen hij in de dagen zijner diepste vernedering de schets eener grondwet ontwierp! Hogendorp is dan ook de man geweest, die in 1813 de vonk wierp, die het vuur deed ontbranden. Het geslacht, dat toen leefde, heeft hem daarvoor eenparig zijne hulde gebracht.